

Міністерство освіти і науки України
Донбаський державний педагогічний університет

ТЕОРЕТИЧНІ Й ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Збірник наукових праць

Випуск 11

Слов'янськ – 2020

Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології: збірник наукових праць / [за заг. ред. проф. В. А. Глуценка]. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2020. Вип. 11. 159 с.

Редакційна колегія

- Глуценко В. А.** – доктор філологічних наук, професор (головний редактор) (Донбаський державний педагогічний університет)
- Біличенко О. Л.** – доктор наук із соціальних комунікацій, професор (Донбаський державний педагогічний університет)
- Бріцин В. М.** – доктор філологічних наук, професор (Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України)
- Буніятова І. Р.** – доктор філологічних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка)
- Габідулліна А. Р.** – доктор філологічних наук, професор (Горлівський інститут іноземних мов Донбаського державного педагогічного університету)
- Загнітко А. П.** – доктор філологічних наук, професор (Донецький національний університет імені Василя Стуса)
- Іванова Л. П.** – доктор філологічних наук, професор (Київський національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова)
- Казаков І. М.** – кандидат філологічних наук, доцент (Донбаський державний педагогічний університет)
- Кудрявцева Л. О.** – доктор філологічних наук, професор (Київський національний університет імені Тараса Шевченка)
- Марченко Т. М.** – доктор філологічних наук, професор (Горлівський інститут іноземних мов Донбаського державного педагогічного університету)
- Матвєєва Н. П.** – доктор філологічних наук, професор (Чорноморський національний університет імені Петра Могили)
- Маторіна Н. М.** – кандидат філологічних наук, доцент (науково-технічний редактор) (Донбаський державний педагогічний університет)
- Мойсієнко А. К.** – доктор філологічних наук, професор (Київський національний університет імені Тараса Шевченка)
- Овчаренко Н. І.** – кандидат філологічних наук, доцент (Донбаський державний педагогічний університет)
- Просалова В. А.** – доктор філологічних наук, професор (Донецький національний університет імені Василя Стуса)
- Синиця І. А.** – доктор філологічних наук, професор (Київський національний лінгвістичний університет)

Пропоновані науково-методичні студії з мовознавства, літературознавства, методики викладання мови та літератури у ЗВО педагогічного спрямування та загальноосвітніх закладах присвячено актуальним проблемам сучасної лінгвістики, дидактики та літературного процесу.

Результати репрезентованих наукових розвідок можуть стати в пригоді лінгвістам, літературознавцям, викладачам, учителям, аспірантам і студентам.

The presented scientific methodological studies on Linguistics, Theory and History of Literature, Methodology of teaching language and literature in pedagogical institutions of higher education and comprehensive schools deal with the topical issues of modern Linguistics, Didactics and Literature Process.

The results of the research investigations suggested will be useful to linguists, literary scholars, lecturers, teachers, post-graduate students, undergraduate students seeking a Bachelor's or a Master's degree.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 21219–11019Р, видано 04.03.2015 р. (УКРДЕРЖРЕЄСТР)
Друкується за рішенням Вченої ради Донбаського державного педагогічного університету
(протокол № 3 від 29.10.2020 р.)

УДК 811.111'42:004.946.5

Медіалінгвістика

**ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АВТЕНТИЧНОГО
ІНТЕРНЕТ-МЕМУ У МЕДІАКОМУНІКАЦІЇ**

Ананьян Е. Л.

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри германської та слов'янської філології
Донбаський державний педагогічний університет
вул. Генерала Батюка, 19, Слов'янськ, Україна
orcid 0000-0002-2903-4189*

elina_ananyan@ukr/det

У статті досліджено інтернет-мем як найбільш потенційно заряджений, інформаційно потужний та міжкультурно зорієнтований ресурс інтернет-комунікації сьогодення. Інтернет-мем визначається як різновид дискурсу, основною функцією якого є стрімке розповсюдження певних ідей, представлених у вигляді поєднання текстів та зображень. У статті розкрито комунікативний та прагматичний потенціал інтернет-мему, розглянуто його функції поширювати інформацію певного ідеологічного спрямування, демонструвати реакцію на події суспільного життя, імітувати реальність. Автор аналізує лінгвістичні особливості англomовного інтернет-мему та досліджує його лінгвокультурологічний потенціал у сучасному міжкультурному інтернет-просторі. Встановлено, що автентичний інтернет-мем як інтелектуальний продукт інтернет-дискурсу володіє певною тематикою, комунікативними цілями, лінгво-стилістичними особливостями, підкріплюється соціальним контекстом та екстралінгвістичними ресурсами. Підкреслено, що у лінгвістичному аспекті серед основних потенцій англomовного інтернет-мему слід робити ставку на емоційну реакцію реципієнта, скорочення соціальної дистанції між відправником інформації та її отримувачем, емотивне спонукання до подальшого розповсюдження цього медіапродукту. Уможливлення цих задач відбувається за умови специфічного використання лексичного, словотвірного, граматичного, пунктуаційного, стилістичного та графічного ресурсів мови. Доведено, що визначення інтернет-мему як медіаявища та потужність його функціонального потенціалу є питанням неоднозначним. Але, незважаючи на цю суперечливість поглядів,

науковці погоджуються, що інтернет-мем бере участь у зміні мови комунікації, її стилістики; функціонує як ресурс створення неологізмів, оказіональних модифікацій та трансформацій на усіх рівнях мови; організовує креативне інтелектуальне дозвілля інтернет-спільноти; стає транслятором ідей, світогляду та ідеології; презентує соціальний досвід та ініціює процес критичного мислення тощо.

Ключові слова: інтернет-спілкування, інтернет-дискурс, медіапродукт, соціальний контекст, критичне мислення.

FUNCTIONAL POTENTIAL OF AUTHENTIC INTERNET MEME IN MEDIA COMMUNICATION

Ananian E. L.

*Candidate of Science (Theory of Education),
Associate Professor, Department of Germanic and Slavonic Linguistics,
Donbas State Teachers' Training University
Heneral Batiuk Str., 19, Sloviansk, Ukraine
orcid 0000-0002-2903-4189
elina_ananyan@ukr/det*

In the article 'internet meme' as the most potentially charged, informationally powerful and cross-culturally orientated resource of internet communication is studied. 'Internet meme' is defined as a variety of discourse with its main function to communicate the ideas designed as a combination of texts and images. In the article the communicative and pragmatic potential of the internet meme is disclosed, its functions such as to publicize the information with certain ideological background, to demonstrate the reaction to the public life events, to imitate reality are considered. The author analyses the linguistic features of the English-language internet meme, reveals its linguocultural potentialities in modern cross-cultural web. It is determined that an authentic internet meme as an intellectual product of internet-discourse possesses specific themes, communication goals, linguostylistic characteristics; it is reinforced by the social context and extralinguistic resources. It is emphasised that in the linguistic aspect among the main potentialities of the internet meme there is a reliance on the recipient's emotional response, on the shortening of social distance between the sender and the addressee and on the emotive motivation to the further propagation of this media product. The actualization of these objectives occurs in the context of the emotionally coloured use of vocabulary, word-building, grammar, punctuation, stylistics and graphology of the language. It is proved that the definition of

'internet meme' and its functional potentialities continue to be matters of scientific discussions. But in spite of the extremely opposite views the scientists agree that the internet meme "participates" in the changes occurred in the language, its style and mode; it functions as a resource for neologisms, occasional modifications and transformations at all language levels; provides creative intellectual leisure activities to the internet community; becomes a converter of ideas, worldview and ideology; introduces social experience and initiates the critical thinking.

Key words: *internet communication, internet discourse, media product, social context, critical thinking.*

Постановка проблеми. Сьогодні глобальне використання комп'ютерних технологій та інтернет-ресурсів кардинально змінює стилістику спілкування. Так, в інтернет-комунікації з'являються продукти нового виміру, вербальний потенціал яких умотивований специфікою, умовами та контекстом їхнього використання. Вони наділені функцією репрезентувати концептуальні зміни у сприйнятті світу Людиною XXI століття. Поява та подальше функціонування цих нових продуктів інтернет-спілкування викликає потребу в проведенні аналізу їхньої мотивації, під час якого є можливість установити їхній потенціал у процесі передачі інформації, обміну нею та впливу на адресата тощо. Одним з таких найбільш потенційно заряджених, інформаційно потужних та міжкультурно зорієнтованих ресурсів інтернет-комунікації сьогодення вважається інтернет-мем, який визначається як різновид дискурсу, основною функцією якого є стрімке розповсюдження певних ідей, представлених у вигляді поєднання тексту та зображення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджуючи інтернет-мем, науковці (О. І. Дзюбіна, О. Г. Квят, О. П. Поліщук, С. І. Потапенко, Т. Є. Савіцька, О. І. Свінціцька, О. І. Чернікова, Ю. О. Шевлякова) розглядають різні теоретичні підходи до визначення цього феномену; вивчають його основні функції; установлюють мету та засоби використання мему в інтернет-просторі; аналізують складові мему, його форму, денотативне та конотативне наповнення; проводять оцінку практичного використання інтернет-мему в масовій комунікації тощо. Однак, незважаючи на таке широке аспектне вивчення інтернет-мему, його мовний та мовленнєвий потенціал залишається явищем маловивченим.

Мета статті – вивчити англomовний мем як одиницю інтернет-комунікації та дослідити його функціональний потенціал у сучасному міжкультурному інтернет-просторі.

Виклад основного матеріалу. Наприкінці ХХ століття англійський біолог та еволюціоніст Р. Докінз розширює межі своїх професійних інтересів дослідженням того, як досвід та знання зберігаються у свідомості людини та передаються наступним поколінням; у якому форматі людство кодує інформацію, обсяг якої стрімко збільшується, а контент стає все більш суперечливим. Вивчаючи питання, зазначені вище, науковець вводить поняття мему як універсального компонента культури, за допомогою якого людина пізнає оточуючий її світ. Р. Докінз пояснював свою ідею через установлення концептуальної схожості між двома явищами: еволюційним процесом розвитку живої природи та еволюцією культури. Так, на думку вченого, у природі функцію творця виконує молекула ДНК, яка постійно передається наступному поколінню і тим самим забезпечує та гарантує виживання виду. Саме цю позицію Р. Докінз переносить на культуру, культурну спадщину, запропонувавши подібну генну одиницю культури «мем», який є так званим культурним реплікатором, що в компресійній формі переносить культурний досвід, кодує світоглядні позиції з метою передати цей спадок наступним поколінням. Зауважимо, що в даному контексті акцентується увага не на своєрідних приколах зі стрічок соціальних мереж, а на продуктах, ядром яких є ідея, які презентують еволюцію суспільства в соціально-політичному та культурному аспектах [6].

Науковий пошук Р. Докінза стимулював учених різних галузей до подальшого вивчення мему. Так, народжувалися діаметрально протилежні точки зору щодо його виникнення (чи бере мем початок у свідомості окремої людини, чи народжується в культурному середовищі) та функції (чи є передавачем певного досвіду в компресійній формі, чи стає певним трендом у медіа сфері; чи є демонстратором культурної спадщини та репрезентує знання, чи відіграє роль вірусу).

Сьогодні з метою провести аналіз ролі та місця інтернет-мему в комунікації беруться також до уваги ідеї Р. Барта, які стали основою для застосування семіотичного підходу до вивчення мему. На думку науковця, мем – це своєрідний міф, у якому спостерігаємо дієвість трьохелементної системи: «означаюче» – «означуване» – «знак» [1].

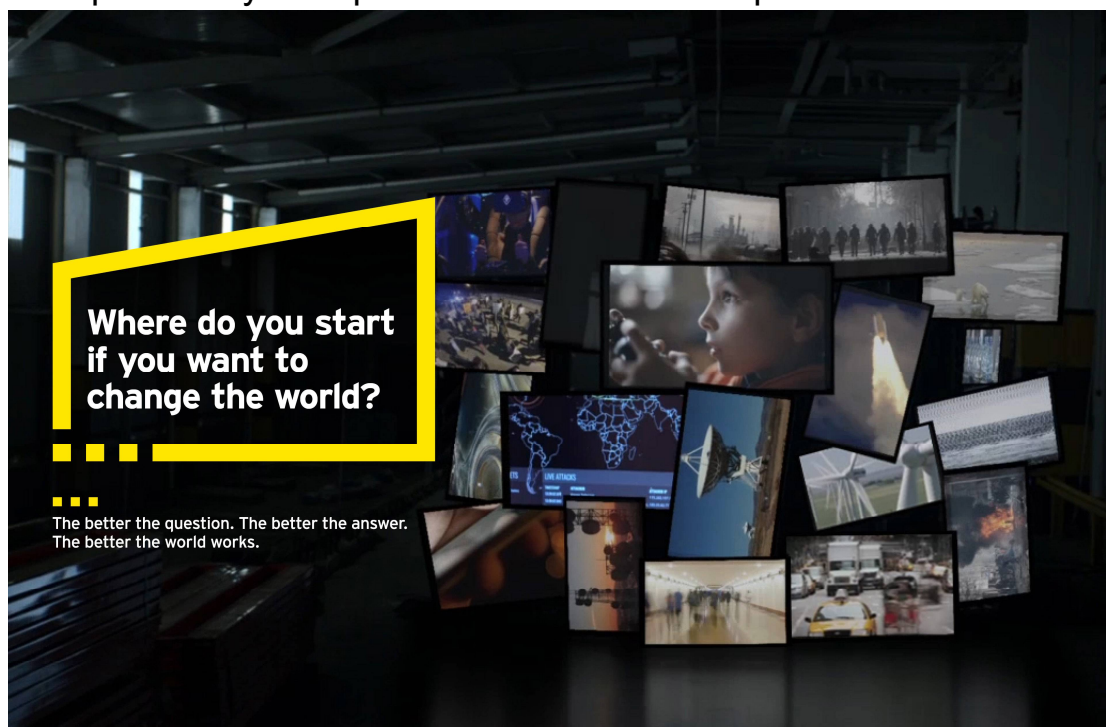
Р. Барт вважає, що “міф являє собою особливу систему, і особливість ця полягає в тому, що він створюється на основі певної послідовності знаків, яка існує до нього; МІФ Є ВТОРИННОЮ СЕМІОЛОГІЧНОЮ СИСТЕМОЮ. Знак (тобто результат асоціації, концепту та акустичного образу) першої системи стає всього лише означаючим у другій системі” [1]. Науковець підкреслює, що матеріальні носії міфічного повідомлення (власне мова, фотографія, живопис, реклама, ритуали, будь-які предмети тощо), якими б різними вони не були самі по собі, як тільки стають складовою частиною міфа, зводяться до функції означування, усі вони являють собою лише вихідний матеріал для побудови міфа; їхня єдність полягає в тому, що всі вони наділяються статусом мовних засобів. Чи йде мова про послідовності букв або про малюнок, для міфа вони являють собою знакову єдність, глобальний знак, кінцевий результат, або третій елемент первинної семіологічної системи. Цей третій елемент стає першим, тобто частиною тієї системи, яку міф надбудовує над первинною системою [1]. Р. Барт зауважує, що це, “по-перше, мовна система, мова (або інші, подібні їй способи репрезентації); я буду називати її МОВОЮ-ОБ’ЄКТОМ, оскільки вона надходить у розпорядження міфа, який буде на її основі свою власну систему; по-друге, це сам міф, його можна називати МЕТАМОВОЮ, тому що це друга мова, ЯКОЮ говорять про першу. Коли семіолог аналізує метамову, йому не слід цікавитись будовою мови-об’єкта, враховувати особливості мовної системи; він бере мовний знак у його цілісності та розглядає його лише з точки зору тієї ролі, яку він відіграє в побудові міфа. Ось чому семіолог з повним правом однаково підходить до письмового тексту та малюнка: йому важлива в них та властивість, що обидва вони є ЗНАКАМИ, готовими для побудови міфа; і той і інший наділені функцією означування, і той і інший являють собою мову-об’єкт” [1]. Науковець підтверджує свою ідею яскравим прикладом міфічного висловлювання, де сам є “героєм ситуації”: “ ... я сиджу в перукарні, мені простягають номер журналу "Парі-Матч". На обкладинці зображено молодого африканця у французькій військовій формі; взявши під козирок, він дивиться вгору, можливо, на майоріючий французький прапор. Такий СЕНС зображення. Але яким би наївним я не був, я прекрасно розумію, що хоче сказати мені це зображення: воно означає, що Франція – це велика Імперія, що всі її сини, незалежно від кольору шкіри, вірно служать під її прапорами та що немає кращої відповіді критикам так

званої колоніальної системи, ніж старанність, з якою цей молодий африканець служить своїм так званим гнобителям. І в цьому випадку переді мною є надбудована семіологічна система: тут є означаюче, яке саме являє собою первинну семіологічну систему (АФРИКАНСЬКИЙ СОЛДАТ ВІДДАЄ ЧЕСТЬ, ЯК ЦЕ ПРИЙНЯТО У ФРАНЦУЗЬКІЙ АРМІЇ); є означуване (у даному випадку це навмисне змішування належності до французької нації з військовим обов'язком); нарешті, є РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ означуваного через означаюче" [1]. Цим прикладом науковець демонструє, що "означаюче в міфі може бути розглянуте з двох точок зору: як результативний елемент мовної системи або як вихідний елемент системи міфологічної. Отже, нам знадобляться два терміни; у плані мови, тобто в якості кінцевого елемента першої системи я буду називати означаюче СЕНСОМ (АФРИКАНСЬКИЙ СОЛДАТ ВІДДАЄ ЧЕСТЬ ПО-ФРАНЦУЗЬКИ), у плані міфа я буду називати його ФОРМОЮ. Що стосується означуваного, то тут не може бути двозначності, і ми залишимо за ним найменування КОНЦЕПТ. Третій елемент є результатом кореляції перших двох; у мовній системі це ЗНАК, однак подальше використання цього терміна здається неминуче двозначним, позаяк у міфі (і в цьому полягає його головна особливість) означаюче вже створене зі ЗНАКІВ мови. Третій елемент міфологічної системи я буду називати ЗНАЧЕННЯМ. Використання цього слова є тим більш доречним, що міф дійсно має подвійну функцію: він водночас означає і оголошує, повчає і наказує [1]. Отже, матеріал, представлений вище, чітко демонструє, що в семіотичному підході інтернет-мем розуміється як продукт комунікації, якому властива ідеологічна функція і який націлений на певну аудиторію.

Аналіз підходу до вивчення інтернет-мему в лінгвістиці засвідчив, що він за своєю формою є певним шаблонним продуктом, створення якого в більшості випадків подібне до продукування рекламного слогану. У лінгвістичному аспекті серед основних потенцій інтернет-мему слід робити ставку на емоційну реакцію реципієнта, скорочення соціальної дистанції між відправником інформації та її отримувачем, емотивне спонукання до подальшого розповсюдження цього продукту. Уможливлення цих задач відбувається за умови специфічного використання лексичного, словотвірного, граматичного, пунктуаційного, стилістичного та графічного ресурсів мови.

Проаналізуємо зразки автентичних інтернет-мемів:

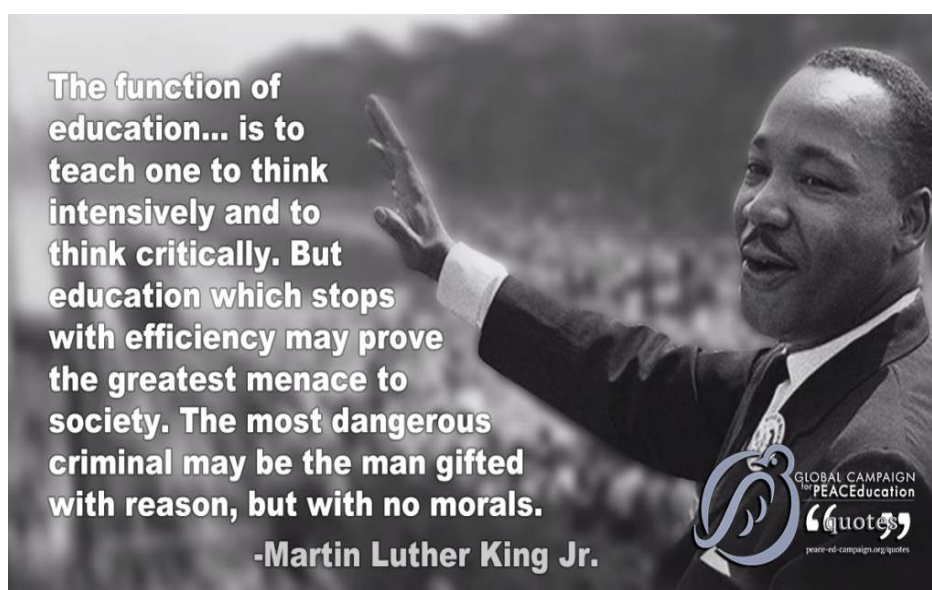
Запропонований мем презентує проблемне питання “Where do you start if you want to change the world?”, адресоване Людині XXI століття. Фізичним контекстом цього мему виступає зал, де мають бути представлені фотороботи, які демонструють суперечливість сучасного світу: «великі інноваційні перемоги» проти «великих загроз», «перспективна соціалізація» проти «неминучої ізоляції». Показовим є те, що фотографії, замість того щоб бути тематично виставленими, накидані в одну загальну купу. Ця деталь наголошує, з одного боку, на хаотичності сучасного світу, а з іншого – на недбалому керуванні ним. З точки зору лінгвістичних ресурсів функція інтернет-мему впливати на аудиторію емоційно, натякнути на можливий варіант відповіді, але при цьому залишити саму відповідь безпосередньо реципієнтові, реалізується через еліптичні речення з використанням анафори: “The better the question. The better the answer. The better the world works”.

Інтернет-мем, представлений нижче, незважаючи на компресію у форматі, набуває максимальної потужності у змісті. Так, продовжуючи фразу “QUEEN ELIZABETH II BELIEVES in” контамінаційною комбінацією з використанням емотивно заряджених слів та словосполучень, ми створюємо максимально яскравий

портрет легендарної особистості. Підкреслимо, що емоційний потенціал даного прийому посилюється також стилістичною градацією.

Підкреслимо, що дуже часто вагомою частиною контенту інтернет-мему може виступати цитата. Так реципієнт отримує інформацію, яка відповідає потребам сьогодення. За таких умов інтернет-мем виконує функцію нагадування про те, що інтелектуальна та культурна спадщина людства може озброїти Людину XXI століття вагомим досвідом для розв'язання важливих, доленосних питань сьогодення.

Таким чином, з лінгвістичної точки зору інтернет-мем не існує поза контекстом; у взаємодії вербалізації та візуалізації вибудовується комунікативна стратегія, яка демонструє актуальний порядок денний життя суспільства. Зазначимо також, що в контексті міжкультурної комунікації автентичні інтернет-меми через переклад адаптуються для представників іншого мовного середовища. При перекладі може відбуватися модифікація супровідного напису інтернет-мему, чужі для даної культури концепти замінюються на звичні, легко впізнавані концепти-аналоги, тим самим запобігаючи неадекватному розумінню інтернет-мему та виключаючи можливість його повної комунікативної неспроможності.

Висновки. Отже, матеріал, представлений вище, засвідчив, що визначення інтернет-мему як медіаявища та потужність його функціонального потенціалу є питанням неоднозначним. Позиції науковців суттєво різняться. Так, одні присвоюють інтернет-мему роль так званого викривача недосконалості, суперечливості та провокаційності сучасного світу, його тяжіння до гуманності, яке дуже часто нівелюється такою типовою для нього здатністю до конфронтації. Тоді як ідейні супротивники вважають, що популярні інтернет-меми, як правило, не містять значимої інформації, тим самим роблячи з них інформаційне сміття. Основним функціональним призначенням мему є викликати емоції через декодування реципієнтом його провокаційного контенту. Але, незважаючи на ці протилежні оцінки, за інтернет-мемом закріплюється потенція ініціювати процес критичного усвідомлення. Мем стає прообразом нових понять, результатом нового розуміння, не говорячи нічого значного, він алегорично натякає на існуючі соціально-політичні протиріччя та культурно-світоглядну суперечливість.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барт Р. Мифологии. URL: https://platona.net/load/bart_r_mifologii (дата звернення: 23.10.2020).
2. Дзюбіна О. І. Класифікація, структура та функціонування Інтернет-мемів в соціальних мережах Twitter та Facebook. *Молодий вчений. Філологічні науки*. 2016. № 2 (29). С. 375–379.

3. Рашкофф Д. Медиавирус! Как поп-культура тайно воздействует на ваше сознание. URL: <https://journ-port.at.ua/publ/22-1-0-585> (дата звернення: 25.10.2020).

4. Щурина Ю. В. Интернет-мемы как феномен интернет-коммуникации. *Филология*. 2012. № 3. С. 160–172.

5. Castaño Díaz C. Defining and characterizing the concept of Internet Meme. URL: <http://www.scielo.org.co/scielo.php> (дата звернення: 27.10.2020).

6. Dawkins R. The Selfish Gene. URL: <https://www.academia.edu> (дата звернення: 22.10.2020).

REFERENCES

1. Bart R. Mifologii [Mythologies]. Available at: https://platona.net/load/bart_r_mifologii (accessed: 23.10.2020). (In Russian)

2. Dziubina O. I. Klasyfikatsiia, struktura ta funktsionuvannia Internet-memiv v sotsial'nykh merezhakh Twitter ta Facebook [Classification, structure and functioning of internet memes in social networks Twitter and Facebook]. *Molody Vcheny. Filolohichni nauky*. 2016. № 2 (29). С. 375–379. (In Ukrainian)

3. Rashkoff D. Mediavirus! Kak pop-kul'tura tajno vozdejstvuet na vashe soznanie [Media Virus: Hidden Agendas in Popular Culture]. Available at: <https://journ-port.at.ua/publ/22-1-0-585> (accessed: 25.10.2020). (In Russian)

4. Shchurina Yu. V. Internet-memy kak fenomen internet-kommunikatsii [Internet memes as internet communication phenomenon]. *Filologiya*. 2012. № 3. С. 160–172. (In Russian)

5. Castaño Díaz C. Defining and characterizing the concept of Internet Meme. Available at: <http://www.scielo.org.co/scielo.php> (accessed: 27.10.2020). (In English)

6. Dawkins R. The Selfish Gene. Available at: <https://www.academia.edu> (accessed: 22.10.2020). (In English)

УДК 070(801.8)

Теорія літератури

**ЛІТЕРАТУРНИЙ ТЕКСТ В КОМУНІКАТИВНОМУ ПРОСТОРИ
СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ**

Біличенко О. Л.

*доктор наук із соціальних комунікацій, професор,
завідувач кафедри української мови та літератури
Донбаський державний педагогічний університет*

вул. Генерала Батюка, 19, Слов'янськ, Україна

orcid 0000-0002-9292-9938

olgabelichenko64@ukr.net

Стаття присвячена розгляду загальних когнітивних моделей побудови текстів сучасної культури. Метою стала спроба виявити комунікативні особливості текстів художньої літератури, структуру і динаміку трансформацій тексту як тексту культури. Стаття розкриває проблему інтерпретації тексту з точки зору когнітивної моделі «смысл – текст» як особливої інтелектуально-культурної діяльності. Автор наводить власну оцінку поглядів європейських і вітчизняних дослідників на означену проблему. Показано, що застосування культуролінгвістичного підходу дає можливість продемонструвати функціональні та феноменологічні особливості сучасних літературних текстів. Розглянуто глибинний зв'язок інформативного та комунікативного аспектів сучасного літературного тексту. Автор розкриває принципи теоретичного опису комунікативного та семіотичного простору культури. У статті показано функціональний вплив інтелектуального характеру сучасного етапу розвитку культури на смислові компоненти тексту художньої літератури. Автор доводить, що фундаментальні зміни в просторі сучасної культури приводять до загальної парадоксальності світу текстів і можуть бути виявлені і класифіковані в текстах сучасної культури. Основну увагу автор приділяє структурі і принципам функціонування універсалій інтелектуального простору культури, а також механізмам, які «вбудовують» текстову діяльність в процеси буття культури та в свідомість індивідуума. Автор говорить про те, що семіотичний простір культури виступає іншою реальністю для індивідуальної свідомості. Смислові зміни літературного тексту демонструють характер і ознаки змін типу свідомості. Зроблено спробу виявити культурно обумовлені реалії,

що співвідносяться з культурною діяльністю учасників текстової комунікації. Робота містить висновки методологічного характеру про різні аспекти дослідження тексту в історичній перспективі і сучасному стані культури, що має під собою об'єктивну основу у вигляді смислової комунікації. Виникає необхідність виявити та описати межі та внутрішню структуру культурного простору сучасності.

Ключові слова: *текст, література, культура, комунікація, семіотичний простір.*

LITERARY TEXT IN THE COMMUNICATIVE SPACE OF CONTEMPORARY CULTURE

Bilychenko O. L.

*Doctor of Science (Social Communications), Professor,
Head of the Department of Ukrainian Language and Literature
Donbas State Teachers' Training University
Heneral Batiuk Str., 19, Sloviansk, Ukraine
orcid 0000-0002-9292-9938
olgabelichenko64@ukr.net*

The article is devoted to the consideration of general cognitive models of construction of texts of modern culture. The aim was to try to identify the communicative features of texts of fiction, the structure and dynamics of transformations of the text as a text of culture. The article reveals the problem of interpretation of the text from the point of view of the cognitive model "meaning - text" as a special intellectual and cultural activity. Author gives his own assessment of the views of European and domestic researchers on this problem. It is shown that the application of the cultural-linguistic approach makes it possible to demonstrate the functional and phenomenological features of modern literary texts. Author examines the deep connection between the informative and communicative aspects of modern literary texts. Author reveals the principles of theoretical description of the communicative and semiotic space of culture. The article shows the functional influence of the intellectual nature of the modern stage of cultural development on the semantic components of the text of fiction. The author argues that fundamental changes in the space of modern culture lead to a general paradox of the world of texts and can be identified and classified in the texts of modern culture. The author focuses on the structure and principles of functioning of the universals of the intellectual space of culture, as well as the mechanisms that "embed" textual activity in the

---

processes of culture and in the consciousness of the individual. The author says that the semiotic space of culture is a different reality for the individual consciousness. Semantic changes in the literary text demonstrate the nature and signs of changes in the type of consciousness. The author tries to identify culturally conditioned realities that correlate with the cultural activities of the participants of text communication. The work contains methodological conclusions about various aspects of the study of the text in the historical perspective and the current state of culture. This has an objective basis in the form of semantic communication. There is a need to identify and describe the boundaries and internal structure of the cultural space of today.

Key words: *text, literature, culture, communication, semiotic space.*

Постановка проблеми. Література як соціокультурний феномен комунікативно інтегрується в контекст сучасної епохи. Вона є способом існування словесного твору в культурі, процесом і результатом розвитку за специфічними внутрішніми законами словесної творчості, писемності як найвищої форми комунікативної системи природної мови. Оскільки художня література – невід’ємна частина культури, її неможливо зрозуміти поза цілісним контекстом усієї культури певної епохи. Феномен художньої літератури як підсистеми соціальних комунікацій, її поширення, мобільність, взаємодія з іншими системами, можуть бути дослідженими й усвідомленими тільки в системі культури, її поширення й функціонування в суспільстві. Разом з тим виникає проблема розмежування простору культури, пов’язана з проблемою загального зниження рівня текстів в процесі комунікації, що викликає у реципієнта усвідомлення відчуття логіко-сміслового парадоксу. На перетині великої кількості текстових світів, текстових картин світу та великої кількості способів їх реалізації виникає інтерпретаційна нестабільність, що породжує загальну парадоксальність сучасного тексту.

Аналіз останніх досліджень. Проблема комунікативних параметрів сучасного тексту як тексту культури досліджена достатньо фрагментарно. В сучасних філософсько-культурологічних і філологічних дослідженнях розроблені загальнотеоретичні підходи до аналізу текстів культури, зроблені важливі узагальнення в області семіотичних, комунікативних структур різних типів і видів тексту, його

сюжетно-тематичної та ґерменевтичної платформи, що знайшло відображення в студіях європейських і вітчизняних дослідників.

Особливу роль в дослідженні літературного тексту, його смислової глибини відіграє герменевтична традиція в її західноєвропейському варіанті (П. Бурдьє, М. Фуко) [2; 11].

Різноманітні форми культурної картини світу у філософському і культурологічному планах досліджувались на фоні побудови історичного і соціокультурного портрету культури перехідного періоду (Ж. Делез, Ж. Дерріда) [3; 4].

Надзвичайну значущість означена проблема набуває в ситуації швидкої зміни текстів культури, що було осмислено Ю. Лотманом як когнітивно-інформаційна метаморфоза диверсифікації семіотичного коду культури [10].

З погляду О. Іванової, сучасна вербальна творчість є наслідком не тільки власних мутацій, а й результатом впливів з боку інших сфер суспільної діяльності, що реалізуються через зміну функцій і ціннісних характеристик літератури.

О. Іванова визначила сучасну культуру як культуру тотальної інформативності, що реалізуються у сфері інформаційних відносин [5]. На її думку, культуру тотальної інформативності як етап у розвитку людства слід відрізняти від інформаційного середовища (інфорсфери), котре існує в будь-якому типі культури, проте найсуттєвіші ознаки нової інформаційної реальності виявлені у формуванні нових властивостей інформаційного простору та нових комунікаційних ознак, що визначають властивості власне культури.

Мета пропонованої статті полягає в тому, щоб на основі культурологічного аналізу спробувати виявити структуру і межі інтелектуального простору сучасної культури, комунікативні особливості текстів в просторі сучасної культури.

Таким чином, вивчення впливу глобальних, універсальних процесів і механізмів на систему комунікативно-значущих текстів, зокрема літературний текст, на когнітивні механізми породження текстів залишається важливим **завданням** дослідженням.

Виклад основного матеріалу дослідження. У системі «культура» текст художньої літератури виступає відносно самостійним структурним рівнем. Традиційне розуміння культури як єдності матеріального й духовного життя суспільства поступово витісняється інформаційно-комунікаційним розумінням культури

суспільства як простору матеріальних та ідеальних об'єктів-носіїв інформації культурного змісту, суспільних змін і розвитку.

Зазначимо, що саме ефекти соціальних комунікацій лежать в основі таких явищ культури, як синтез культурних традицій, художній синтез – взаємодія мистецтв, взаємодія жанрів, стилів у межах одного мистецтва. Комунікативна природа лежить в основі феномена інтертекстуальності як художнього прийому (цитати, алюзії), як способу прочитання тексту і феномена «інтермедіальності», як способу організації тексту, заснованого на взаємодії художніх кодів різних видів мистецтв.

Розглядаючи соціокультурні залежності літературного процесу, зауважимо що трансформація сучасної культури, зміна комунікаційного простору сучасного соціуму приводять до формування нової системи цінностей, новітніх пізнавальних пріоритетів, які впливають на функціонування практично всіх соціальних інститутів, зокрема, книговидавництв, спілок письменників, літературних об'єднань.

Кожна нова епоха переосмислює обрії та зміст національної культури в межах значного історичного часу. На межі ХХ – ХХІ ст. відбулися масштабні соціокультурні зміни, які пов'язані з розвитком та впровадженням новітньої комп'ютерної техніки та інформаційних технологій. Унаслідок цих процесів відбувається розширення масштабів знання та проникнення його в усі сфери життєдіяльності людини, породжуючи нову соціокультурну реальність. Основною особливістю нової дійсності є насамперед те, що суспільство перебуває на зламі, змінює тип своєї організації існування. Його радикальне реформування активно формує нову культурну реальність, яка характеризується й новими стосунками між людьми (як суб'єктами культури), новими умовами свого розвитку, особливою системою цінностей, норм і правил, культурних потреб та засобів їх задоволення. Водночас становлення нового етапу розвитку вітчизняної культури як національної пов'язане з глобальним планетарним процесом «етнічного ренесансу» останніх десятиліть минулого століття і початку ХХІ ст. Формується новий тип культури, який вимагає нового підходу до культурних стереотипів, адже змінюється спосіб життя людей. Під тиском зміни світового інформаційного простору змінюється й розуміння культури. Її традиційне усвідомлення як єдності матеріального та духовного

життя суспільства поступово витісняється інформаційним розумінням культури суспільства.

Культура як рух комунікаційного процесу в суспільній свідомості дає змогу зробити висновок, що текст – це рух семантичної інформації, яка передує іншому, складнішому інформаційному процесу – твору.

Культура як інформаційно-комунікаційна система здійснює функцію трансляції інформації в соціокультурному часі й просторі, надаючи суб'єктам і об'єктам комунікаційного процесу можливість взаєморозуміння в процесі спільного існування. Вона виступає як інформаційний процес переходу одних форм існування інформації в інші, складніші: знак – текст – контекст – твір – модифікації твору в технічних каналах комунікації. Зазначимо, що відчуження людини від джерел інформації, «смерть автора», пасивність учасника комунікації через самовідтворення культури – це феномени сучасної культури, які зумовлені сучасною комунікацією.

Культуру можна розглядати як форму одночасного буття і спілкування людей різних часів, епох. У ній людина відкриває світ особисто для себе, переводить у внутрішній план, усвідомлює його. Засвоєння світу відбувається також у тексті твору художньої літератури, у спілкуванні автора і читача. Світ виникає перед реципієнтом, він поглинає читача з його думками, почуттями, цінностями, його буттям. І реципієнт починає жити в цьому тексті твору, вступає в діалог із героями, авторами, іншими читачами, критиками, епохами, культурами. Текст твору, який був застиглою формою буття, починає жити за умови спілкування автора і читача. Увібравши змістовний смисл певної культури, кожний твір художньої літератури розкриває свій смисл на межі культур як спілкування, діалог особистостей, культур.

Свого часу Ю. Лотман зазначав, що основу культури складають семіотичні механізми, пов'язані, по-перше, із зберіганням знань і текстів, по-друге, з їхньою циркуляцією та перетворенням і, по-третє, з появою нових знаків і нової інформації. Перші механізми визначають пам'ять культури, її зв'язок із традицією, підтримують процеси її самоідентифікації, інші – як внутрішньокультурну, так і міжкультурну комунікацію, треті забезпечують можливість інновацій і пов'язані з різноманітною творчою діяльністю [9, с 13].

В умовах переходу до інформаційного типу суспільства системні параметри інтелектуального простору культури змінилися.

Сучасна культура, залишаючись текстовою, стає інтелектуально-насиченим, інформаційним середовищем, яке залучає індивіди в нові для нього віртуальні межі – межі гіпертексту. Водночас змінюються і структура комунікації, і механізм розуміння. Відбувається переміщення сприйняття індивідуумом картини світу в центр текстового поля інтелектуального простору культури. У цьому випадку текст набуває рис інтелектуальної особистості, формуючи свій власний зразок поведінки.

Культура в контексті комунікаційних процесів виступає, передусім, як мова, що містить компонент історії, тобто реальні історичні традиції, дії, переживання й кодування цієї історії особливостями конкретної живої мови. Вона входить до складу глобального комунікаційного простору. Існування художньої літератури як соціокультурного феномену визначається її діалектичною взаємодією в таких системах, як суспільство й культура, суспільство і людина, культура і особистість.

Розвиток художньої літератури як соціокультурного досвіду та її роль у становленні сучасного суспільства показує, що її еволюція, зміни пов'язані з комунікативною сутністю як транслятора діяльності й акумулятора результатів історичного досвіду людської діяльності в соціумі. Результативність функціонування художньої літератури в суспільстві визначається її змістом, впливом на особистісне становлення людини й суспільства загалом.

Динамічна комунікаційна кореляція твору художньої літератури з культурним типом епохи, її реципієнтами забезпечує його культурно-естетичне існування в часі. Читацьке поле, що сприймає, виступає як основна форма існування літературного тексту в часі.

Художня література межі ХХ – ХХІ ст. відтворила зміну культурних парадигм, кризовий етап пошуку світоглядних, ціннісних, художніх орієнтирів. Вона перебувала на зламі епох і вибору шляхів подальшого розвитку, через що до неї важко застосувати критерії цілісних традиційних художніх систем. Взагалі, сумнівним став і статус самої літератури. Такий погляд поширювався в критичних дослідженнях кінця 80-х і навіть у 90-х рр., коли культурна та економічна криза, потрясіння художньої системи представлялися настільки глибокими, що, уважалось, був утрачений сенс навіть існування самої літератури.

Література стає моделлю постмодерністської культури. У цьому контексті дослідження Ж. Бодріяра [1], Ж. Делеза [3], Ж. Дерріди [4], Ж.-Ф. Ліотара [8], У. Еко [12] і деяких інших сучасних науковців дають змогу зрозуміти не тільки сферу художнього, але загалом своєрідність соціокультурної ситуації та її відтворення в різних сферах людської діяльності, зокрема соціально-комунікаційній.

Для нашої країни є характерним історично сформований завищений статус літератури, надзвичайна роль художньої літератури в суспільному житті, витіснення літератури з культурної арени та маргіналізація читання, які сприймаються як трагедія національного масштабу, що викликає занепокоєння носіїв вітчизняної культурної традиції. Специфіка художньої літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст. визначається дослідниками як заперечення застарілої і світоглядної, і художньої парадигми, що підлягає реконструкції.

Літературний текст, що комунікаційно й естетично вписується в основу культури і втілюється в ній у різних інтерпретаційних формах, формує різноманітні зв'язки з суспільством. Першу групу складають формоутворення, що містять пряму естетичну оцінку літературного тексту; думку про нього висловлюють читачі, критики, історики літератури й дослідники. Другу групу утворюють самостійні художні тексти, відмінні від першотексту. Вони не можуть конкурувати з ним і не заперечують його структурно-сміслову основу; вони виступають як нові жанрові утворення, що існують поряд з першотекстом, але оригінально й незалежно від нього розвивають своє власне художнє буття.

Художня література, зокрема масова література, культурно визначає основні дискурси, що прийняті в цьому суспільстві норм, стереотипів, міфів, і які підтримують його стабільність. Інформаційно-когнітивна динаміка постійно змінює взаємну конфігурацію цих двох сфер і межі між ними. Тому місце художньої літератури в комунікаційному просторі сучасної культури визначається:

а) процесами соціокультурної та когнітивної перехідності сучасної культури;

б) виникненням і розвитком нових семіотичних явищ, які впливають на характер і функціонування знаку;

в) процесами логічного та епістемологічного зсуву в смислопородженні та смислосприйнятті;

г) пов'язаними з ними логіко-смисловими й художніми змінами в сучасних літературних текстах;

д) пов'язаними з текстовою діяльністю проблемами культурного самовизначення й самореалізації сучасної особистості (людини-в-культурі).

У цьому зв'язок «література і суспільство» спирається на давні, укорінені й тепер уже не актуальні філософські визначення літератури як вираження або відтворення духу свого часу, сучасного суспільного життя. Художня література і культура співвідносяться як частина і ціле. У культурі наявний зміст, який принципово не може бути засвоєний у межах літератури і який представляє собою головну ознаку культури на відміну від літератури.

Літературний текст, який розглядають у комунікаційному контексті культури, став відігравати роль інтелектуального модератора інтерпретаційної діяльності, до якої були залучені учасники комунікативного акту, тобто Адресант, Адресат, Спостерігач.

Свого часу Ю. Лотман передбачав, що весь соціокультурний матеріал можна розглядати з точки зору певної змістовної інформації і з точки зору соціальних кодів, які дають змогу виражати її в певних знаках і робити надбанням тих або інших людських спільнот [9, с. 147]. Виходячи з цього, можна передбачати, що основною метою комунікаційного процесу є доставка й одержання інформації. У сучасну епоху відбувається перехід від «літературоцентризму» культури до актуального процесу її текстуалізації та панестетизації.

Новий етап соціокультурного розвитку закономірно приводить до перегляду цінностей, світоглядних орієнтирів та наукових методологій. На думку Ж. Дерріди, реконструкція означає підготовку до виникнення нової естетики, сфери, яка пов'язана з винаходом художньої мови, жанрів і стилів мистецтва. Зокрема, традиція роботи з текстами, яка бере початок у добу Гуманізму, визначається Ж. Деррідою як насильницька практика оволодіння текстом, розглядається ним як певна замкнена в собі цінність, викликана спогадами про втрачені першоджерела й жагою віднайти істину. Тому Ж. Дерріда переконує, що зрозуміти текст для гуманістів значить

«оволодіти» ним, привласнивши його, підкоривши його смисловим стереотипам, що превалюють у їхній свідомості [4, с. 33].

Деконструктивісти наголошують на тому, що в світі культури, яка сприймається як світ текстів, кожний виступає «читачем», незалежно від роду діяльності. Світ – текст має значну кількість смислових значень, він надає перевагу вільній грі, активній інтерпретації, тим самим відкриваючи шлях до свободи свідомості, що інтерпретується, а значить – до свободи особистості, незважаючи на автора, читача, критика.

Розглядаючи особливості існування художньої літератури в культурній та комунікативній структурі суспільства, зазначимо, що художня література має цінність як джерело, що відтворює ментальність свого часу; література відрізняється властивістю фіксувати реальність, відчувати її на позасвідомому рівні, так само як і настрої, які існують у суспільстві. Як феномени трансцендентальної культури твори художньої літератури або їхні сюжети, мотиви, образи відрізняються здатністю до відродження після періодів забуття, духовно збагачуючи поетику тексту. Літературний текст нібито воскресає з небуття, щоб виконати свою історичну місію – бути свідком епохи, соціальним документом, який показує тенденцію розвитку через художню деталь. Народження текстів художньої літератури, їх забуття, а потім через десятиліття, історичні епохи поява в іншому образі є наслідком не тільки простого запозичення сюжетів і образів минулих культур, але й рухом смислів літературної культури як певної світоглядної константи, феноменом світових соціальних комунікацій. Усі ці процеси дозволяють зробити висновки, що з кінця ХХ ст. в літературі починається новий етап, що дає початок часу нового літературоцентризму.

Дослідження художньої літератури як культурного феномену висвітлило її сутність у комунікаційному просторі. Художня література історично проходить основні стадії розвитку духовного життя суспільства. У своєму змісті вона відтворює специфічні особливості цих періодів, на стадії «хаосу» яскраво демонструючи риси етнічної ментальності, сприяючи консолідації етносу, формуючи етнічну самосвідомість. На стадії «середовища» проявляє себе як фрагмент масової свідомості, активно впливаючи на формування суспільної думки, на стадії «сфери» стає повноцінним її елементом. Це дає

змогу визначити художню літературу як складний соціокомунікаційний феномен, необхідний елемент культурної сфери життя суспільства, який активно взаємодіє з іншими складниками й зумовлюючи, у певному розумінні, його розвиток, виступає ідентифікатором історичних періодів, які проходить соціум.

На нашу думку, запропонована Ю. Лотманом типологія культур, що завершується констатацією переходу до «екранної» культури, сьогодні уже повністю не відтворює реальний стан культури в сучасному суспільстві, оскільки людство вступило в новий «осьовий час», що характеризується становленням «електронно-комп'ютерної» культури – маркера інформаційної культури. Подібно до попередніх типів розвиток соціально-комунікаційної культури заснований на взаємозв'язку та взаємозалежності науково-технічних досягнень і трансформації ціннісно-сміслових основ. Проте, хоч і відбувається трансформація, дослідження науковців говорять про завершеність циклу, а звідси витікає ідея про повернення інтересу до вічних культурних цінностей. Має пройти ще кілька поколінь, перш ніж нова система цінностей культури займе своє місце в інформаційному суспільстві.

Здійснене дослідження дозволяє зробити такі **ВИСНОВКИ**:

1. Кожна епоха має певну парадигму цінностей, настанов, понять. Вона складається із сукупності соціальних, економічних та культурних факторів, у яких література відіграє роль зв'язку, допомагає суспільству запобігти ентропії, хаосу.

2. Ми перебуваємо в певному інформаційно-комунікаційному просторі і культура, що заснована на європейській традиції, потребує певного роду рефлексії: осмислення, пояснення. Література є культурним проявом нашої епохи, а культура – цілісне явище, незважаючи на розшарування.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо у поглибленому вивченні наступних актуальних проблем:

1. Проблеми когнітивної тактики, коли на основі культуролінгвістичного аналізу літературних текстів сучасності виділяються когнітивні тактики, що забезпечують логіко-трансформаційні процеси «смісл – текст» в свідомості учасників комунікативного акту.

2. Когнітивної стратегії створення / сприйняття тексту, коли розглядається глибинний зв'язок інформативного і комунікативного аспектів сучасного літературного текстів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодріяр Ж. Симулякри і симуляції. Київ: Основи, 2004. 230 с.
2. Бурдые П. Поле литературы. *Новое литературное обозрение*. 2000. № 45. С. 22–87.

3. Делез Ж., Гваттари Ф. Что такое философия? Москва: Академический проект, 2009. 186 с.

4. Деррида Ж. О грамматологии. Москва: Ad Marginem, 2000. 511 с.

5. Иванова Е. А. Коммуникативный статус текста в дискурсе – художественном, виртуальном, сакральном. *Вісник Харківського національного університету*. Харків: Вид. дім ХНУ, 2001. Вип. 33. С. 22–27.

6. Иванова О. А. Літературний твір: між літературознавством і масовими комунікаціями. *Вісник Одеського національного університету*. Серія Філологія. Літературознавство. Одеса, 2008. Вип. 7. С. 64–70.

7. Иванова О. А. Сад літератури в журнальній оптиці сучасності: Медіакомунікації з, для і про літературу: монографія. Одеса: Астропринт, 2009. 368 с.

8. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна. Москва: Ин-т эксперим. социологии, 1998. 160 с.

9. Лотман Ю. М. Культура и взрыв. Семиосфера. *Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров. Статьи. Исследования. Заметки*. Санкт-Петербург, 2000. С. 12–149.

10. Лотман Ю. М. Семиотика культуры и понятие текста Ю. М. Лотман. *Труды по знаковым системам: структура и семиотика художественного текста*. Тарту, 1981. С. 3–7.

11. Фуко М. Что такое автор? М. Фуко. *Современная литературная теория: антология*. Москва, 2004. С. 69–91.

12. Еко У. Надінтерпретація текстів. *Антологія світової літературно-критичної думки* / ред. М. Зубрицька. Львів, 2002. С. 361–362.

REFERENCES

1. Bodriyar Zh. (2004). Sy`mulyakry` i sy`mulyaciyi [Simulacra and simulations]. Ky`yiv: Osnovy`, 230 p.
2. Burd`e P. (2000). Pole ly`teratury. Novoe ly`teraturnoe obozreny`e [The field of literature]. № 45. P. 22–87.
3. Delez Zh., Gvattary` F. (2009). Chto takoe fy`losofy`ya? [What is philosophy?]. Moskva: Akademy`chesky`j proekt, 186 p.
4. Derry`da Zh. (2000). O grammatology`y` [About grammatology]. Moskva: Ad Marginem. 511 p.
5. Y`vanova O. A. (2001). Kommuny`katy`vnyj status teksta v dy`skurse – xudozhestvennom, vy`rtual`nom, sakral`nom [The communicative status of the text in discourse - artistic, virtual, sacred]. Visny`k Xarkivs`kogo nacional`nogo universy`tetu. Xarkiv: Vyd-vo. dim XNU, 2001. Vup. 33. P. 22–27.
6. Ivanova O. A. (2008). Literaturny`j tvir: mizh literaturoznavstvom i masovy`my` komunikacijamy` [Literary work: between literary studies and mass communications.]. Visny`k Odes`kogo nacional`nogo universy`tetu. Seriya Filologiya. Literaturoznavstvo. Odesa, 2008. Vup. 7. P. 64–70.
7. Ivanova O. A. (2009). Sad literatury` v zhurnal`nij opty`ci suchasnosti : Mediakomunikaciyi z, dlya i pro literaturu : monografiya [The Garden of Literature in Modern Journalistic Optics: Media Communications with, for, and About Literature]. Odesa: Astropry`nt, 2009. 368 p.
8. Ly`otar Zh.-F. (1998). Sostoyany`e postmoderna [Postmodern state]. Moskva: Yyd-vo ekspery`m. socy`ology`y`, 1998. 160 p.
9. Lotman Yu. M. (2000). Kul`tura y` vzryv. Semy`osfera [Culture and explosion. Semiosphere]. Lotman Yu. M. Vnutry` myslyashhy`x my`rov. Stat`y`. Y`ssledovany`ya. Zametky`. SPb, 2000. P. 12–149.
10. Lotman Yu. M. (1981). Semy`oty`ka kul`tury y` ponyaty`e teksta [Semiotics of culture and the concept of text]. Yu. M. Lotman. Trudy po znakovym sy`stemam: struktura y` semy`oty`ka xudozhestvennogo teksta. Tartu, 1981. P. 3–7.
11. Fuko M. (2004). Chto takoe avtor? [What is an author?]. M. Fuko. Sovremennaya ly`teraturnaya teory`ya : antology`ya. Moskva, 2004. P. 69–91.

12. Eko U. (2002). Nadinterpretaciya tekstiv [Overinterpretation of texts]. *Antologiya svitovoyi literaturno-kry`ty`chnoyi dumky / red. M. Zubry`cz`ka. L`viv. P. 361–362.*

УДК 81'373.45-115

Лінгвоісторіографія

**СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ ЧИННИКИ АДАПТАЦІЇ ЗАПОЗИЧЕНИХ СЛІВ:
ЛІНГВОІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ**

(кінець ХХ ст. – початок ХХІ ст.)

Голуб О. М.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германської та слов'янської філології
Донбаський державний педагогічний університет
вул. Генерала Батюка, 19, Слов'янськ, Україна
orcid 0000-0002-3087-5129
egolub1980@gmail.com*

Роман В. В.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германської та слов'янської філології
Донбаський державний педагогічний університет
вул. Генерала Батюка, 19, Слов'янськ, Україна
orcid 0000-0003-3468-1062
roman.victoriya2016@gmail.com*

Седашев Я. Ю.

*студент ІІ курсу англо-німецького відділення філологічного
факультету
Донбаського державного педагогічного університету
вул. Генерала Батюка, 19, Слов'янськ, Україна
ssveta-76@ukr.net*

У статті проаналізовано вплив головних соціальних (позамовних, зовнішніх, екстралінгвальних) чинників на процес адаптації лексичних запозичень у мові-реципієнті. Розкрито погляди європейських (у тому числі українських і російських) мовознавців кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. стосовно головних позамовних причин запозичень однієї мовою іншою із зосередженням уваги на теоретичних проблемах адаптації лексичних запозичень. Визначено і схарактеризовано основні класифікації екстралінгвальних чинників адаптації лексичних запозичень у

лінгвоісторіографічному аспекті. Обґрунтовано, що для зазначеного періоду характерним стає розгляд лінгвістичних явищ у тісному зв'язку з змінами суспільно-політичних умов. Відзначено, що зовнішні причини запозичення зумовлюють їх мовні причини запозичення, утворюючи певну мовну взаємодію, що сприяє переходу запозичених слів з однієї мови в іншу. Кожна з екстралінгвальних чи лінгвальних причин своєрідно позначається на процесі освоєння лексичних запозичень, у певний час, необхідний для адаптації до лексичної системи мови-реципієнта, на ступінь і способи перетворення й трансформації в мовній системі. Зроблено висновки про те, що в лінгвістичних дослідженнях останнього десятиріччя вплив зовнішніх чинників на розвиток лексики мови-реципієнта надто перебільшується, особливо наголошується на вирішальній ролі соціальних, політичних й економічних зрушень у суттєвих змінах мовної поведінки членів мовного соціуму та структури мови в цілому (О. А. Стишов). Учені розглядають проблему засвоєння іншомовних слів не тільки з позиції морфологічного та фонетичного пристосування до структурних норм мови-реципієнта, але й із погляду словотвірної й семантичної адаптації, функціональної активності запозичених слів.

Ключові слова: екстралінгвальний чинник, процес адаптації, мовна система, лексичне запозичення, мова-реципієнт.

**SOCIOLINGUISTIC FACTORS OF ADAPTATION OF LEXICAL
BORROWINGS IN THE LANGUAGE-RECIPIENT: LINGUISTIC
HISTORIOGRAPHIC ASPECT**

(the end of the XXth – the beginning of the XXIst cc.)

Holub O. M.

*Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Department of
Germanic and Slavonic Linguistics, Donbas State Teachers' Training
University*

Heneral Batiuk Str., 19, Sloviansk, Ukraine

orcid 0000-0002-3087-5129

egolub1980@gmail.com

Roman V. V.

*Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Department of
Germanic and Slavonic Linguistics, Donbas State Teachers' Training
University*

Heneral Batiuk Str., 19, Sloviansk, Ukraine

orcid 0000-0003-3468-1062

roman.victoriya2016@gmail.com

Sedashv Ya. Yu.

*Bachelor's Degree Programme Student, Department of Philology (English and German Languages), Donbas State Teachers' Training University
Heneral Batiuk Str., 19, Sloviansk, Ukraine
ssveta-76@ukr.net*

The article outlines the scientific investigation dedicated to the impact of major extralingual (intro-lingual, external, social) factors on the process of adaptation of lexical borrowings in the language-recipient in the linguistic works (the end of the XXth – the beginning of the XXIst cc). The factors especially social ones resulted in using lexical borrowings have been characterized. The views of European (including Ukrainian and Russian) linguists at the end of the XXth – the beginning of the XXIst cc have been revealed concerning the main external causes of borrowings with the emphasis on the theoretical problems of adaptation of loan words. The main classifications of extralingual factors of the adaptation of lexical borrowings have been identified and characterized in the light of linguo-historiographic aspect. It has been proved that it has become characteristic to consider the linguistic phenomena in close connection with the changes of socio-political conditions in the investigated period.

It has been pointed out that external factors determine lingual causes of borrowing, forming a particular language interrelation which contributes to appearance of lexical borrowings in the language-recipient. Each of either extralingual or lingual factors is manifested in the process of adaptation of lexical borrowings at a definite time which is necessary for new words to be assimilated into the word-stock of the language-recipient, in the degree and ways of transformation in the language system.

Important conclusions have been made about recent linguistic works in which the influence of external factors on the development of the word-stock in the language-recipient is overestimated, the importance of social, political and economic transformations in significant changes of linguistic behavior of members of a language community and the structure of the language in general is excessively emphasized (O. A. Styshov).

Linguists study the problem of adaptation of foreign words not only from the perspective of morphological and phonetic assimilation to the structural norms in the language-recipient but also from the position of word-building and semantic assimilation, as well as functional activity of borrowed words.

Key words: *extralingual factor, process of adaptation, language system, lexical borrowing, language-recipient.*

Постановка проблеми. Дослідження останніх років з усією очевидністю доводять, що при розв'язанні лінгвістичних проблем необхідно враховувати не тільки власне внутрішньомовні фактори, але й соціолінгвістичні чинники. Проблема співвідношення лінгвальних і екстралінгвальних чинників постійно постає в лінгвістичній літературі у зв'язку з розглядом різних питань у галузі мовознавства. Мовні контакти мають місце як при безпосередніх контактах народів, так і при відсутності їх, утворюючи при цьому важливу частину опосередкованих контактів культур. Одним із важливих чинників взаємодій цивілізацій є запозичення лінгвістичних одиниць, яке одночасно репрезентує собою певну фазу в процесі запозичення культурних цінностей. Процеси взаємовпливу і запозичення в мовах світу відбуваються настільки часто, що викликають необхідність спеціального дослідження.

При вивченні лексичних запозичень важливо звернути увагу на дискусійні питання щодо підходів до статусу запозичень: по-перше, на сучасному етапі запозичення – це один з важливих джерел поповнення лексичного складу; по-друге, іншомовна лексика – це один з аспектів дослідження соціолінгвістики та психолінгвістики. Очевидно, саме тому питання про мовну змінність, сутність і чинники мовної еволюції було, є і буде одним з центральних у лінгвістичній науці.

Аналіз останніх досліджень. Питання лексичного запозичення активно розробляється в лінгвістиці. Наприкінці ХХ – початку ХХІ століття мовознавці посилили увагу як до теоретичного осмислення, так і до практичного опрацювання матеріалу. Важливе значення екстралінгвальних причин і їх провідну роль у процесі лексичного запозичення підкреслюють багато лінгвістів, а саме: Б. М. Ажнюк, Л. М. Архипенко, О. П. Бодик, У. Л. Мрозицька, Г. А. Сергеєва, О. А. Стишов та ін.

Активізація лексики іншомовного походження зумовлює різноманітні дискусії в суспільстві взагалі та серед лінгвістів зокрема. Існує декілька підходів до класифікації запозиченої лексики, один з яких пов'язаний з трансформаційними процесами, спричиненими зовнішніми (екстралінгвальними) і внутрішніми (інтралінгвальними) чинниками. Водночас подальше опрацювання теми, поява нових

матеріалів викликає необхідність нового звернення до проблеми, оскільки поява нового слова – безперервний процес, що вимагає постійної уваги та вивчення. Проте спеціальних праць лінгвоісторичного характеру, в яких було б докладно проаналізовані та систематизовані основні мовні та позамовні чинники виникнення лексичних запозичень у мові-реципієнті кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст., в мовознавстві немає, чим зумовлюється **актуальність** обраної теми. Таким чином, **метою** пропонованої статті є дослідити природу екстралінгвальних причин уходження і адаптації лексичних запозичень у мові-реципієнті кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. Питання теорії запозичень досі залишається суперечливим, а відтак це позначається на вирішенні конкретних практичних завдань.

Проблема лексичного запозичення займає в лінгвістиці важливе місце, бо вона висвітлює одне з явищ взаємодії мов. Як відзначав С. В. Семчинський, «Мова не існує як самостійне, автономне явище. Вона існує в нерозривному зв'язку з суспільством та його багатограним життям, тому закони її розвитку можна зрозуміти, якщо вивчати її у зв'язку з історією народу – носія цієї мови. Для того, щоб пояснити явища мови даного народу, слід знати історію цього народу, його зв'язки з іншими народами» [8, с. 23–24].

Причини запозичень можуть бути різними, і число таких причин настільки велике, що їх можна розділити на дві великі категорії – екстралінгвальні (позамовні) та інтралінгвальні (мовні). З появою соціолінгвістичних досліджень у мовознавстві другої половини ХХ століття основними причинами запозичення все ж прийнято вважати чинники нелінгвістичного характеру. На наш погляд, саме такий підхід розгляду процесу запозичення та використання лексичних запозичень як одного із соціолінгвістичних підходів у контексті дослідження мовної структури, зокрема, найбільшою мірою, відповідає сучасному розвитку мови. Розглянемо основні підходи до класифікації позамовних чинників запозичень, за допомогою яких збагачується словниковий склад мови.

Освоєння іншомовних слів – складний мовний процес, який в силу своєї багатоаспектності розглядається лінгвістами з різних позицій. Досліджуваний період (кінець ХХ ст. – початок ХХІ ст.) характеризується аналізом лексичних запозичень, оскільки формальна і функціональна сторона – лише різні аспекти єдиного процесу освоєння, також зазначений період відзначається

формуванням й удосконаленням принципів і класифікацій освоєння іншомовного слова та розробкою конкретного механізму визначення етапів і ступенів адаптації лексичних запозичень у мові-реципієнті.

Результати проведеного дослідження дають змогу констатувати, якщо прослідити історію вивчення й фіксування іншомовної лексики в мові, яку подано у працях сучасних дослідників, то позамовні чинники, так чи інакше, впливали на позиції фахівців щодо доречності запозичених слів і способів їх фіксації та кодифікування. Спроби дати популярне тлумачення екстралінгвістичних причин входження іншомовних слів зробили, зокрема, Л. М. Архипенко, Л. В. Гребинник, Д. В. Мазурик, У. Л. Мрозіцька, В. П. Сімонок, О. А. Стишов.

В аспекті досліджуваної проблеми вважаємо за необхідне підкреслити, що основою для дослідження зазначеного питання може слугувати бачення розгляду класифікації екстралінгвальних чинників процесу адаптації іншомовних слів Л. П. Крисіна. У полі зору лінгвіста виступає класифікація позамовних чинників уходження і згодом адаптації запозичення слів, яку наш погляд, можна вважати найбільш ґрунтовною і загальноприйнятною. Загалом усі дослідники в своїх роботах брали до уваги цей принцип, але спосіб реалізації та трактування у кожного вченого неоднаковий. У своїй роботі автор підкреслює, що сам перелік причин був намічений в цілому вірно, оскільки в дійсності запозичення представляє собою процес, обумовлений складним комплексом лінгвістичних і екстралінгвістичних причин» [5, с. 22]. До екстралінгвальних причин запозичення слів однієї мови іншим лінгвіст відносить «наявність більш-менш тісних політичних, економіко-промислових і культурних зв'язків між народами – носіями мов»: тобто «всякого роду зовнішні впливи» неминуче відбиваються в лексиці [там само, с. 21].

Звертаючи увагу на процес запозичення, С. В. Семчинський зазначав, що «... запозичені слова допомагають нам уявити ті зв'язки, які існували між даним народом. Але запозичення не лише допомагають з'ясувати факти історії мови і історії народів, але й збагачують лексику мови» [8, с. 34].

Екстралінгвальні та лінгвальні причини можуть розглядатися у діахронічному і синхронічному аспектах, оскільки для кожної епохи характерним є свій набір причин запозичення, але є й причини, характерні для всіх епох, тобто є причини постійні і змінні [1, с. 58–62]. Економічні, суспільно-політичні, культурні причини властиві всім

епохам. Ці три головні чинники мовного контактування привели до різноманітних класифікаційних розподілів. Так, Л. М. Архипенко подає детальну класифікацію екстралінгвальних причин, які сприяють входження слова до вжитку і подальшій адаптації лексичних запозичень в мові-реципієнті, а саме: *економічні, суспільно-політичні, культурні та культурно-побутові; наукові, соціально-психологічні* [там само, с. 60–62].

Розглядаючи співвідношення власних і чужих елементів у сучасній українській мові, П. О. Селігей, у свою чергу, одним із найперших і закономірних принципів проникнення запозичених слів вважає, що запозичена лексика є міжнародною, узвичаєною серед зарубіжних фахівців, Україна усвідомлює себе частиною Європи, наздоганяє цивілізовані країни в економіці й культурі, переймає в західних народів їхні науково-технічні здобутки, має доступ до новітніх інформаційних технологій. Наступним чинником лінгвіст виділяє естетичні або етичні міркування. Він вважає, що іншомовні слова проникають коли окремі суспільні прошарки захоплюються культурою іншого народу [7, с. 7–11].

Досліджуючи лексико-семантичну рецепцію іншомовної лексики в соціолінгвістичному аспекті, В. П. Сімонок стверджує, що на запозичування, як і на розвиток мови взагалі, впливають зовнішні та внутрішні чинники. Основними позамовними чинниками вчений вважає, так звану, основну тріаду факторів, а саме політичні, економічні та культурні зв'язки між народами. Зовнішні відбивають зв'язки мови з різними сторонами людського існування й історії суспільства, через які відбувається зв'язок історії мови з історією народу. Ці чинники стають детермінантами, які безпосередньо визначають розвиток лексики. Будь-які зміни у світі матеріальних речей, суспільних установ, духовному житті людини потребують запозичування відповідних найменувань [9, с. 4–12]. Вияв позамовних (історико-культурних) чинників динаміки структури мови-реципієнта, які впливали на інтенсивність засвоєння іншомовних елементів, зумовлювали їх трансформацію чи збереження вихідних форм і значень, зроблено в дослідженнях С. П. Гриценко [3] та У. Л. Мрозіцької [6].

Значно розширилося та збагатилося коло факторів, які сприяють входженню лексичних запозичень до лексичного складу мови-реципієнта наприкінці ХХ ст. – початку ХХІ ст. у порівнянні з

початком ХХ ст. Одним з головних питань, пов'язаних із запозиченням, яке ставиться вченими, сьогодення є те, що сучасні можливості фіксування нових лексем зумовив розвиток комп'ютерних технологій та публіцистичних джерел та Інтернет видання. Це положення, можна стверджувати, є провідним в досліджуваний період. У результаті інтеграції різних аспектів життєдіяльності держав зросла суспільна роль мов глобального спілкування в міжнародній комунікації та співробітництві, а саме англійська мова є законодавцем відповідної термінології. З наукового погляду питання доцільності вживання мови як інтернаціональної системи фігурує в праці українського лінгвіста С. В. Семчинського. Він вважав, що з розвитком науково-технічного прогресу шлях запозичень починає відігравати дедалі все більшу роль. Відмова від єдиної мови в науковому обігу дає можливість створити величезні можливості для розвитку науки в кожній країні [8, с. 39–40]. Разом з політичними, соціальними та економічними зрушеннями та новими підходами щодо зміцнення й розвитку відносин між державами С. А. Федорець виділяє зміни в суспільстві, які неодмінно відбиваються й у мові, зростання інтернаціоналізації характеру науки, глобалізація світового інтелектуального ринку та вдосконаленні вмінь і навичок фахівців-перекладачів, прагнення учасників мовного контакту до взаємного пристосування та спрощення мовних систем, що призводить до інтенсифікації процесів запозичування у взаємодіючих мовах [11, с. 1–4].

Опис закономірностей функціонування запозичень в умовах сучасної мовної ситуації, встановлення зв'язку між закономірностями мовної еволюції, її зовнішніми факторами у співвідношенні із прагматичними, соціолінгвістичними аспектами вказується в роботі Г. Д. Дружина. Він виділяє загальні причини, але серед них рушійними є екстралінгвістичного характеру, а саме: наукові потреби, які йдуть шляхом спеціалізації знань або їхньої глобалізації; модою – пануванням у певному середовищі тих чи інших смаків; потребою у формуванні ідеологічного фундаменту, здатного об'єднати соціум і у визначеній мері маніпулювати їм; комунікативною актуальністю – як для всього суспільства, так і для окремих його шарів; евфемізацією – зм'якшенням вираження за рахунок малознайомого мовного

матеріалу; потребами публіцистики, покликаними відбивати стан суспільної свідомості впливати на нього [4, с. 3–5].

Серед зовнішніх чинників лінгвального розвитку необхідно виділити передусім соціально-історичні, географічні, демографічні, соціолінгвістичні, культурні та естетичні контакти. Значну роль у поширенні запозичених слів відіграють білінгви – люди, які володіють рідною мовою та будь-якою іншою мовами. Вони часто вживають запозичене слово замість рідного і це слово знаходить серед своїх слухачів людей, які можуть його вживати далі. За В. П. Сімонок, мовні контакти є визначальним чинником у процесі лексичного запозичування, які можуть бути безпосередніми або опосередкованими. Для адаптації лексичних запозичень достатньо двомовності не всього населення, а тільки його частини. В. П. Сімонок вважає, що наявність двомовності не обов'язково є результатом територіального контакту двох сусідніх народів, що особливо виявляється в українській мові ХХ ст. [9, с. 2–5].

Міркування В. П. Сімонок частково поділяє й Я. В. Битківська щодо поглядів на визначення білінгву. Філологія визнає, що в умовах контактування генетично й географічно віддалених мов вона дотримується класифікації мовних контактів Ю. О. Жлуктенка, згідно з якою англійська та українська мовні системи мають випадковий, казуальний зв'язок, результатом якого є явище білінгвізму. Двомовність у дослідженні Я. В. Битківської має індивідуальний характер і поширена в межах певної соціальної групи, де володіння англійською мовою та використання її елементів зумовлене професійною діяльністю [2, с. 5–6].

Розглядаючи лексико-семантичні зміни в мові-реципієнті О. А. Стишов, досліджує позамовні і внутрішньомовні чинники сучасного розвитку національного лексикону. Так, учений звертається до фактів позамовного характеру, зокрема саме тих, які активно діють у мові новітніх мас-медіа в досліджуваний період. Він виділяє такі фактори: демократизація суспільного життя; істотне послаблення цензури; статус української мови як офіційної; зміни в соціальній структурі українського суспільства; практичні потреби мовців (самовираження в мові); мода на певні слова – естетичні смаки певної доби; пошуки нових засобів вираження [10, с. 21–22].

Кожна з названих вище причин по-своєму впливає на процес освоєння лексичних запозичень, на певний час, необхідний для їхньої адаптації до системи мови-реципієнта, на ступінь і способи трансформації в системі.

Результати дослідження. Запозичення – це універсальне мовне явище, яке полягає в акцепції однією мовою лінгвістичного матеріалу з іншої мови внаслідок екстралінгвальних контактів між ними, які розрізняються за рівнем та формами. Вивчення процесу запозичення як результату контактів між народами і їх мовами має важливе значення для вирішення ряду лінгвістичних проблем. Таким чином, розглядаючи наукові роботи зазначеного періоду, доходимо висновку, що для лексикологічних праць кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст., у яких трактуються проблеми міжмовних контактів, характерним стає розгляд лінгвістичних явищ у тісному зв'язку з змінами суспільно-політичних умов, актуалізацією певних реалій, для яких в мові-реципієнті або не було адекватних позначень, або існуючі позначення за тими або іншими причинами не влаштовували носіїв мови.

Перспективи подальших вивчень полягають у більш детальному вивченні положень лінгвістів стосовно досліджуваної проблеми, зокрема дослідження інтралінгвальних причин уходження і адаптації лексичних запозичень у мові-реципієнті. Необхідність вивчення запозичених слів обумовлена рівнем і частотою мовних контактів, збільшенням міжмовного обміну та освіченістю суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архипенко Л. М. Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: етапи і ступені адаптації (на матеріалі англіцизмів у пресі кінця ХХ – початку ХХІ ст.) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2005. 230 с.

2. Битківська Я. В. Тенденції засвоєння та розвиток семантики англізмів у сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Прикарпатський нац. ун-т ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2008. 19 с.

3. Гриценко С. П. Лексичний вплив як чинник динаміки структури мови-реципієнта (на матеріалі латинських запозичень українських пам'яток кінця XVI-XVII ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 1999. 20 с.

4. Дружин Г. В. Сучасні лексичні запозичення: прагматика, семантика, соціолінгвістика : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02 / Дніпропетровський нац. ун-т. Дніпропетровськ, 2000. 17 с.

5. Крысин Л. П. Иноязычные слова в современном русском языке: монография / АН СССР, Ин-т русского языка. Москва: Наука, 1968. 208 с.

6. Мрозіцька У. Л. Інтра- та екстралінгвістичні чинники розвитку мови-реципієнта (на матеріалі латинських запозичень в українській мові) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2002. 18 с.

7. Селігей П. О. Що нам робити із запозиченнями? *Українська мова*. 2007. № 3. С. 3–16.

8. Семчинський С. В. Шляхи збагачення лексики: матеріали до лекцій з курсу загального мовознавства. Львів : Вид-во Львівськ. ун-ту, 1963. 62 с.

9. Сімонок В. П. Лексико-семантична рецепція іншомовної лексики в українській мовній картині світу : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2002. 36 с.

10. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) : монографія. Київ : Центр КНЛУ, 2003. 388 с.

11. Федорець С. А. Англійські запозичення в мові сучасної української реклами : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2005. 18 с.

REFERENCES

1. Arkhypenko, L. M. (2005). Inshomovni leksychni zapozychennia v ukrainskii movi: etapy i stupeni adaptatsii (na materialii anhlitsyzmiv u presi XX – pochatku XXI st) [Foreign languages borrowing in the Ukrainian Language: stages and steps of adaptation (on materials of anglicisms in press of the end of the XXth – the beginning of the XXI th century)] : dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01 / Kharkiv. nats. un-t im. V. N. Karazina. Kharkiv, 2005. 230 p.

2. Bytkivska, Ya. V. (2008). Tendentsii zasvoiennia ta rozvytok semantyky anhlizmiv v suchasni ukrainskii movi [Tendencies of the adaptation and development of the semantics of englisms in the modern Ukrainian language] : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01 /

Prykarpatskyi nats. un-t im. Vasylia Stefanuka. Ivano-Frankivsk, 2008. 19 p.

3. Hrytsenko, S. P. (1999). Leksychnyi vplyv iak chynnyk dynamiky struktury movy-retsipienta (na materialy latynskykh zapozychen ukrainskykh pamiatok kintsia XVI-XVII st.) [The lexical influence as a factor of dynamics of language-adopter structure (on the material of Latin adoptions on the Ukrainian heritage at the end of the XVI – XVIIth centuries)] : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.15 / Kyiv.nats. un-t im. Tarasa Shevchenka. Kyiv, 1999. 20 p.

4. Druzhin, H. V. (2000). Suchasni leksychni zapozychennia: prahmatyka, semantyka, sotsiolingvistyka [Modern lexical borrowings: pragmatics, semantics, sociolinguistics] : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.02 / Dnipropetrovskyi nats. un-t. Dnipropetrovsk, 2000. 17 p.

5. Krysin, L. P. (1968). Inoiazychnyie slova v sovremennom russkom yazyke [Foreign words in modern Russian Language]. monografiia. Moscow: Nauka, 1968. 208 p.

6. Mrozitska, U. L. (2002). Intra- ta ekstralingvalni chynnyky rozvytku movy-retsypienta (na materialy latynskykh zapozychen v ukrainskii movi) [Intra- and extralingual factors of the development of the language-recipient (based on Latin borrowings in Ukrainian)] : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.15 / Kyiv.nats. un-t im. Tarasa Shevchenka. Kyiv, 2002. 18 p.

7. Selihei, P. O. (2007). Shcho nam robyty iz zapozychenniamy? [What do we do with borrowings?]. *Ukrainska mova*. 2007. № 3. P. 3–16.

8. Semchynskyi, S. V. (1963). Shliahy zbahachennia leksyky [The Ways of Enriching Vocabulary]. Lviv : Vyd-vo Lvivsk. un-tu, 1963. 62 p.

9. Simonok, V. P. (2002). Leksyko-semantychna retseptsiiia inshomovnoi leksyky v ukrainskii movnii kartyni svitu [Lexical and semantic reception of foreign vocabulary in the Ukrainian Language Picture of the World] : avtoref. dys. ... d-ra filol. nauk : 10.02.01 / Nats. yurid. akad. Ukraine im. Yaroslava Mudroho. Kharkiv, 2002. 36 p.

10. Styshov, O. A. (2003). Ukrainska leksyka kintsia XX stolittia (na materialy movy zasobiv masovoi informatsii) [Ukrainian lexis of the End of the XXth century (based on the material of mass media language)]. Kyiv: Tsentr KNLU, 2003. 388 p.

11. Fedorets, S. A. (2005). Anhliiski zapozychennia v movi suchasnoi ukrainskoi reklamy [English borrowings in the language of

modern Ukrainian advertising] : avtoref. dys. ...kand. filol. nauk : 10.02.01 / Kharkiv. nats. ped. un-t imeni H. S. Skovorody. Kharkiv, 2005. 18 p.

УДК 378.091.313:004=112.2

Лінгводидактика

DIGITALE INSTRUMENTE IM LEHR- BZW. LERNKONTEXT

Капнина Н.

Kandidatin von pädagogischen Wissenschaften

Dozentin im Lehrstuhl für germanische und slawische Philologie

Staatliche pädagogische Universität Donbas

Batjukstraße, 19, Slowjansjk, Ukraine

orcid 0000-0002-9127-3017

halynakapnina@gmail.com

Der angebotene Artikel ist dem Problem der Digitalisierung des Lernprozesses gewidmet. Sein Ziel besteht darin, den Einsatz der digitalen Instrumente im Lehr- bzw. Lernkontext zu analysieren.

In den letzten Monaten stehen die meisten Lehrkräfte vor der Herausforderung, den Lernprozess mithilfe der digitalen Medien zu gestalten, die die analogen Lernangebote erweitern und andere Varianten des Lehrens und Lernens vorschlagen.

Es gibt eine Menge an Möglichkeiten, den Lernprozess digital zu veranstalten. Im globalen Sinne kann es um zwei Modelle des digitalen Lernens gehen: tutoriertes und selbstständiges.

Bei dem tutorierten Unterricht werden die Lerner von einer Lehrkraft gesteuert. Dieses Modell kann teilweise als eine Alternative des Präsenzunterrichts gesehen werden. Von Bedeutung sind hier Videokonferenzplattformen (Zoom, Skype, Microsoft Teams und andere), die es ermöglichen, im Unterricht miteinander zu kommunizieren, also sehen und hören; Lernplattform der Universität, wo die Lektoren einen ganzen Kurs strukturiert darlegen; virtuelle Ausflüge, die dazu verwendet werden, die weltbekannten Museen, Galerien, Bibliotheken, Ausstellungen und berühmte Gebäude virtuell kennenzulernen.

Das selbstständige Lernen, dem in der letzten Zeit eine besondere Rolle zugewiesen ist, ist sehr variabel. Der Lerner kann online üben (zahlreiche Aufgaben zu einzelnen Themen auf den kostenlosen Lernportalen lösen); diverse Apps benutzen, die in der ersten Linie in den Smartphones installiert werden können und dann überall zugänglich sein können; an verschiedenen digitalen Projekten teilnehmen, die dazu

---

beitragen, nicht nur Fachpotenzial zu entfalten, sondern auch technische und analytische Fertigkeiten zu trainieren.

Die analysierten Instrumente sind ein Bestandteil des digitalen Lernprozesses, der die Lerner auf die digitale Zukunft vorbereitet.

Schlüsselwörter: *digitale Instrumente, Lernkontext, digitaler Unterricht*

DIGITAL TOOLS IN EDUCATIONAL CONTEXT

Kapnina H.

*Candidate of Science (Theory of Education),
Associate Professor, Department of Germanic and Slavonic Linguistics,
Donbas State Teachers' Training University
Heneral Batiuk Str., 19, Sloviansk, Ukraine
orcid 0000-0002-9127-3017
halynakapnina@gmail.com*

Proposed article is dedicated to the problem of education in digital times. Its purpose is to analyse the use of digital tools in educational context.

Over the past several months the majority of teachers faced the problem of developing their classes with a help of digital tools, which expand the opportunities of analog learning and suggest other forms of education.

There are many ways to organize the process of education in digital form. In global sense it is possible to talk about two patterns of digital education: self-education and learning with a teacher.

It is typical of the first pattern of learning that the educational process is controlled by the teacher himself. This pattern can be partly considered an alternative to the regular full-time education. Platforms for videoconferences (Zoom, Skype, Microsoft Teams and others) are important in this case, as they give an opportunity to communicate with each other, meaning you can see and hear one another; educational platform of the university, where teachers represent the whole course structurally; virtual excursions, that are used to explore the world-famous museums, galleries, libraries, exhibitions and famous buildings.

Self-education, which has recently been given an important role is highly variable. Students can study on numerous online platforms (solve problems on individual topics on free education portals); use different applications, which can primarily be installed on smartphones and then can be accessible everywhere; take part in various digital projects, which

not only help the development of professional potential, but also train technical and analytical skills.

Analysed tools are the part of digital education, which prepare students for the digital future.

Key words: *digital tools, educational context, digital education.*

ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ В НАВЧАЛЬНОМУ КОНТЕКСТІ

Капніна Г.

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри германської та слов'янської філології
Донбаський державний педагогічний університет
вул. Генерала Батюка, 19, Слов'янськ, Україна
orcid 0000-0002-9127-3017
halynakapnina@gmail.com*

Запропонована стаття присвячена проблемі навчання в дигітальний час. Її мета – проаналізувати використання цифрових інструментів у навчальному контексті.

В останні кілька місяців більшість викладачів стикаються з проблемою розробки своїх уроків за допомогою цифрових інструментів, які розширюють можливості аналогового навчання та пропонують інші форми навчання.

Існує багато способів організувати процес навчання в цифровій формі. У глобальному розумінні можна говорити про дві моделі цифрового навчання: з викладачем та самотійну.

Для першої моделі типовим є те, що процесом навчання керує викладач. Цю модель частково можна розглядати як альтернативу звичайному навчанню в аудиторіях. Важливими тут є платформи для відеоконференцій (Zoom, Skype, Microsoft Teams та інші), оскільки вони дають змогу спілкуватися між собою, тобто бачити і чути один одного; навчальна платформа університету, де викладачі структуровано представляють цілий курс; віртуальні екскурсії, що використовуються для знайомства з всесвітньо відомими музеями, галереями, бібліотеками, виставками та відомими будівлями.

Самотійне навчання, якому в останній час було відведено особливу роль, дуже варіативне. Студенти можуть займатися на чисельних Інтернет-платформах (вирішувати завдання з окремих тем на порталах безкоштовного навчання); використовувати різні програми, які в першу чергу можуть бути встановлені на смартфонах, а потім бути доступними скрізь; брати участь у

дигітальних проектах, які не лише сприяють розвитку фахового потенціалу, але й тренують технічні та аналітичні навички.

Аналізовані інструменти є частиною цифрового навчання, яке готує студентів до цифрового майбутнього.

Ключові слова: *цифрові інструменти, дигітальне навчання, зміни в навчальному процесі*

Die Problemstellung. Ab Februar 2020 stehen die meisten Lehrkräfte vor der Herausforderung, den Unterricht mithilfe der digitalen Medien zu gestalten. Wollte man oder nicht, musste jeder Lehrende einen Haufen von den digitalen Werkzeugen lernen, die man sonst nie eingesetzt hatte.

Es wurde oft verglichen, welche von den didaktischen Instrumenten besser sind – analoge (meist papierbasierte) oder digitale. Das ist aber eine falsche Fragestellung, die keine klare Antwort haben kann. Die digitalen Instrumente werden an die Stelle der analogen Lernangebote nicht treten, sie werden diese erweitern und verbessern. Und davon, wie gut das funktionieren wird, wird auch das abhängen, ob der Lernprozess von dem Einsatz der digitalen Medien profitieren wird.

Es brauchte bestimmte Zeit, in das Online-Lernen einzusteigen und viele Chancen zu entdecken, die uns der digitale Lernprozess bereitet. Viele von den relativ neuen Lerninstrumenten muss man noch ausprobieren. Die digitalen Instrumente, die den Lernprozess optimieren, und die Besonderheiten ihres Einsatzes im Lernkontext zu analysieren gehört zu den **Zielen dieses Artikels**.

Die Präsentation der Ergebnisse. Es ist klar, dass der digitale Unterricht ohne Anwendung von digitalen Medien nicht vorstellbar ist. Unter den Begriff **digitale Medien** fallen Endgeräte wie Laptops, Tablets und Smartphones, aber auch entsprechende Programme (Apps) und Hilfsmittel für Lehrkräfte. Die Arbeit mit digitalen Medien lockert den Unterricht auf und eröffnet neue Möglichkeiten des Lehrens und Lernens. Lehrende können sich vorgefertigte Unterrichtssequenzen herunterladen und nutzen oder eigenen Unterrichtsstoff wieder aufrufen. Die Lerner haben einen direkten Zugang zu den Medien, die sie aus ihrem häuslichen Alltag bereits kennen [1].

Die Lehrwelt hat sich relativ schnell an die neuen Lernbedingungen adaptiert: zahlreiche Lernportale bieten eine Menge von fertigen Unterrichtsplänen, Online-Übungen und Tests, und noch mehr: es sind während Corona-Zeit die Portale entstanden, die es als Ziel sehen, die

didaktischen Probleme zu bekämpfen, die im digitalen Lernprozess entstehen können: <https://www.lernentrotzcorona.ch>. oder <https://www.digitales-lernen.de/>

Im digitalen Lernalltag muss sich die Lehrkraft an andere Tools gewöhnen als man sonst verwendet hat. Die letzten Monate haben es gezeigt, es gibt mehrere alternative Möglichkeiten, den Lernprozess digital zu veranstalten, und diejenigen, die wirklich beliebt sind und von den Lehrkräften weltweit anerkannt sind, werden hier genauer analysiert.

Es lohnt sich, zwei Modelle des digitalen Unterrichts zu nennen: tutoriertes und selbstständiges. Dabei können beide von hohem Potenzial sein, wenn es um die Erwachsenenbildung geht.

Wenn es die Rede von dem tutorierte digitalen Lernen ist, ist das erste, was zum Gedanken kommt, die Videokonferenz. **Videokonferenzen** sind der unentbehrliche Teil des digitalen Lernens. Bei den Videokonferenzen kann man einander nicht nur hören, sondern auch sehen, bei dem Wunsch aber seinen Ton und sein Bild ausschalten (was nicht alle Lehrer fasziniert).

Die beliebtesten Videokonferenzplattformen sind Zoom, Skype, Microsoft Teams und andere. Nicht zu vergessen ist es, dass der digitale Unterricht per eine dieser Plattformen nur dann realisiert werden kann, wenn die Lerner nicht nur eine passende Software an ihren Computers haben, sondern auch die bedienen können. Das braucht bestimmte Zeit und Fertigkeiten, aber kann schon an ersten Tagen gelernt werden. Nützlich sind folgende Tipps:

- bei vielen Videokonferenztools kann man einstellen, dass die Teilnehmer/innen grundsätzlich stumm geschaltet sind. Wer sprechen möchte, kann die Hand heben und dann kann das Mikrofon vom Lehrenden freigegeben werden. Das sorgt für Ordnung und Verständlichkeit.

- Es lohnt sich, den Teilnehmenden zu erklären, wie man das eigene Mikrofon und die Kamera ausschaltet;

- es ist anspruchsvoll, Inhalte virtuell darzustellen und gleichzeitig auf die Technik, auf den Chat, auf die Reaktionen der Schüler/innen zu achten. Vielleicht ist es ja möglich, dass Sie Ihre ersten Videokonferenzen gemeinsam mit einer Kollegin/einem Kollegen durchführen. Eine/r behält die Technik im Auge, der/die andere kümmert sich um den Lernprozess;

- starten Sie nicht gleich mit vielen Lernern, sondern zuerst mit kleineren Gruppen. Auch im Präsenzunterricht unterhalten Sie sich immer wieder mit kleineren Gruppen der Klasse [3].

Neben den Videokonferenzplattformen gibt es zahlreiche externe Anbieter, die zumeist browserbasierte Tools zur Verfügung stellen. Mithilfe dieser **digitalen Werkzeuge** kann man sehr einfach (z.B. während der Präsenzveranstaltung) Abstimmungen vornehmen, Wortwolken für eine Anschlussdiskussion generieren lassen, digitale Pinnwände erstellen (lassen), ein Wissensquiz durchdenken und vieles mehr [2]. Einige von den unten genannten Tools verwenden die Lehrkräfte schon längst, aber im digitalen Lernprozess sind sie sicher nicht zu vermeiden, besonders dort, wo das Vokabular eingeführt oder gefestigt werden muss. Zu nennen sind:

- Padlet (Gruppenarbeiten, Zusammenfassung des Seminarinhalts, thematische Sammlung von Kommentaren oder Fragen, Bildern, Links, Videos etc., ermöglicht Screenaufnahmen als Video mit Audiobegleitung);
- Kahoot (Multiple Choice Tests (ähnlich wie bei Quizsendungen));
- Quizlet (Anlegen von Vokabelsets, z.B. für Fachtermini MobiDics stellt ein großes Repertoire an hochschuldidaktischen Lehrmethoden zur Verfügung, mithilfe verschiedener Suchkriterien wie Veranstaltungsart, Gruppengröße, Zeitaufwand, Gruppenzusammensetzung lassen sich spezifische didaktische Methoden anzeigen);
- LearningApps (Bestehende Online-Übungen nutzen oder eigene Übungen erstellen).

Mit dem Einsatz dieser Tools wird es meist an dem Wortschatz gearbeitet, was in einem Fremdsprachenunterricht sein wesentlicher Teil ist und wo es viel Kreativität von dem Lehrer erwartet wird. Besonders oft werden sie als Einstieg gewählt.

Die genannten digitalen Angebote sehen verschiedene Sozialformen voraus (Einzelarbeit, Gruppenarbeit, Plenum usw.), die nicht nur in der Präsenzstunde, sondern auch im Rahmen eines Online-Unterrichts mit Erfolg einsetzbar sind.

Die Studienunterlagen stehen den Studenten jederzeit auf der **Lernplattform der Universität** zur Verfügung. Das heißt, die Lektoren haben den kompletten klar strukturierten Kurs entwickelt, der die Materialien der Vorlesungen, die Seminarfragen, die Aufgaben für die selbstständige Arbeit, die Themen der Semesterarbeiten sowie die Anweisungen dazu, wie man solche Arbeiten anfertigen muss, die Literaturliste, die nützlichen Internet-Adressen und vieles mehr enthält.

Indem der Student sich mit den Aufgaben des Kurses beschäftigt, muss er keinen direkten Kontakt zu dem Lektor haben, obwohl er von ihm sowieso gesteuert wird: jede Aufgabe ist ein Teil des Kurses und es ist

unmöglich, einen Test zur Lektion zu machen, bevor man das Material der Lektion nicht bearbeitet hat. Dieser Weise wird der Student geleitet. Die Arbeit im Kurs hängt nicht von dem Wunsch des Studierenden ab, man arbeitet nach einem gut durchdachten Schema, wo die Zeit für eine Lernaktivität (ein Tag bzw. eine Woche) auch von der Lehrkraft reglementiert ist. Alles, was von dem Lernenden schon erledigt ist, wird eingeschätzt, die Punkte werden während des Semesters gezählt, die Studienziele werden allmählich erreicht.

Virtuelle Ausflüge und Museen gehören zu den digitalen Instrumenten, die man früher im Unterricht normalerweise außer Acht gelassen hatte. Jetzt aber werden diese Möglichkeiten, die weltbekannten Museen, Galerien, Bibliotheken, Ausstellungen und berühmte Gebäude virtuell kennenzulernen, gerne von den Lehrkräften benutzt, besonders dann, wenn es um Geschichte oder Landeskunde im Unterricht geht.

So bieten viele Häuser virtuelle Rundgänge an oder zeigen Meisterwerke in kurzen Video-Clips im Netz. Die Liste lohnender digitaler Angebote kann beispielsweise so aussehen:

- Staatliche Museen Berlin,
- Naturkundemuseum Leipzig,
- Deutsche Nationalbibliothek: Das Medium Buch,
- Staatliche Kunstsammlungen Dresden,
- Verkehrsmuseum Dresden,
- Staatliches Museum für Archäologie Chemnitz,
- Technisches Museum Wien,
- Staatsoper Wien,
- Österreichische Nationalbibliothek,
- Das Museum für Kulturgeschichte und Urbanismus in Graz.

So sieht man: das digitale Lernen von Zuhause kann auch mal kreativ und ungewöhnlich sein, was am Anfang der digitalen Erfahrung im Lernkontext nicht von allen seinen Beteiligten erwartet wurde.

Das selbstständige Lernen, besonders wenn es um erwachsene Studierende geht, kann sicher als eine Variante des digitalen Lernens verstanden werden. Es ist aber zu betonen, dass diese Lernmöglichkeit früher eher als eine der Zusatzmöglichkeiten der Anschaffung der Kenntnisse im Studienraum gesehen wurde. Jetzt aber wird das selbstständige Lernen ein wesentlicher Teil des Lernprozesses, der viele Vorteile hat, in der ersten Linie Flexibilität (man kann auch unterwegs vieles lernen) und relative Unabhängigkeit (man kann verschiedenartige

---

Ressourcen benutzen oder dieselbe Aufgabe bei dem Wunsch noch einmal erfüllen).

Die am meisten verwendeten digitalen Möglichkeiten für das Selbstlernen sind **Online-Übungen**. Auf den unzähligen Lernportalen gibt es Hunderte von den grammatischen, lexikalischen, stilistischen, orthographischen Übungen, die sowohl als Aufgabe des Lehrenden, als auch die nach eigener Initiative erfüllte Aufgabe gemacht werden kann. Oft kann man sofort Ergebnisse erfahren, sich verbessern, indem man die ähnliche Übung erfüllt. Außerdem sind viele Lernkurse mit den E-Books-Varianten unterstützt, wo man die zusätzlichen Übungen finden kann, die der Vertiefung des erlernten Materials dienen können.

Die Lernapps gehören sicher zum Lernalltag des Studierenden. Mit diesen Apps kann man den Wortschatz gezielt üben, wiederholen oder erweitern. Die Vorteile der Lernapps bestehen darin, dass sie überall zugänglich sind (im Bus, im Warteraum – dort wo wir unser Smartphon dabei haben) und auch darin, dass man sich mit ihrer Hilfe auch 10 Minuten trainieren kann, ohne tief in das Lernmaterial einzutauchen.

Als Fazit kann folgendes gesagt werden: es ist offensichtlich, in dem digitalen Lernprozess können die weiterführenden Materialien schneller und effizienter zur Verfügung gestellt werden; das Lernen selbst kann zeitlich flexibel gestaltet werden; unterschiedliche Lehrformate, die im Präsenzunterricht nicht möglich waren, können jetzt einbezogen werden.

Die Schlussfolgerungen. Es gibt eine Menge an Möglichkeiten, den Lernprozess digital zu veranstalten. Im globalen Sinne kann es um zwei Modelle des digitalen Lernens gehen: tutoriertes und selbstständiges.

Bei dem tutorierten Unterricht werden die Lerner von einer Lehrkraft gesteuert. Dieses Modell kann teilweise als eine Alternative des Präsenzunterrichts gesehen werden. Von Bedeutung sind hier Videokonferenzplattformen (Zoom, Skype, Microsoft Teams und andere); Lernplattform der Universität; virtuelle Ausflüge.

Das selbstständige Lernen, dem in der letzten Zeit eine besondere Rolle zugewiesen ist, ist sehr variabel. Der Lerner kann online üben; diverse Apps benutzen, die in der ersten Linie in den Smartphones installiert werden können und dann überall zugänglich genutzt werden können; an verschiedenen digitalen Projekten teilnehmen, die dazu

beitragen, nicht nur Fachpotenzial zu entfalten, sondern auch technische und analytische Fertigkeiten zu trainieren.

Die analysierten Instrumente sind ein Bestandteil des digitalen Lernprozesses, der die Lerner auf die digitale Zukunft vorbereitet.

Die Aussichten für die weitere Forschung. Viele Lehrkräfte sind darin einig, dass digitale Medien den Präsenzunterricht nicht langfristig ersetzen müssen. Aber da wir unter diesen besonderen Bedingungen arbeiten, ist es wichtig zu verstehen, welche von den unterschiedlichen didaktischen Möglichkeiten hier einsetzbar sind. Sie gründlich zu analysieren ist das Ziel unserer weiteren Artikel.

LITERATUR

1. Digitales Lernen: Chancen, Irrtümer und Erfahrungen. URL: <https://aixconcept.de/digitales-lernen/> (Abrufdatum 04.11.2020).

2. Externe Tools URL: <https://www.uni-greifswald.de/studium/ansprechpartner/qualitaet-in-studium-und-lehre/projekt-interstudies/projekt-interstudies-2-2017-2020/digitalisierung-in-der-hochschullehre/digitale-lehr-lern-instrumente/> (Abrufdatum 05.11.2020).

3. Videokonferenzen URL: <https://www.lernentrotzcorona.ch/Lernentrotzcorona/VideoKonferenzen> (Abrufdatum 02.11.2020).

REFERENCES

1. Digitales Lernen: Chancen, Irrtümer und Erfahrungen [Digital learning: Opportunities, errors and experiences]. URL: <https://aixconcept.de/digitales-lernen/> (Data retrieval 04.11.2020).

2. Externe Tools [Externe Tools]. URL: <https://www.uni-greifswald.de/studium/ansprechpartner/qualitaet-in-studium-und-lehre/projekt-interstudies/projekt-interstudies-2-2017-2020/digitalisierung-in-der-hochschullehre/digitale-lehr-lern-instrumente/> (Data retrieval 05.11.2020).

3. Videokonferenzen [Video conferencing]. URL: <https://www.lernentrotzcorona.ch/Lernentrotzcorona/VideoKonferenzen> (Data retrieval 02.11.2020).

УДК 378.091.313:811.111

Лінгводидактика

**INNOVATIVE METHODOLOGICAL PRACTICES
IN THE ESL CLASSROOM AT TERTIARY INSTITUTION**

Korotiaieva I. B.

Bachelor's Degree Programme Student, Department of Philology (English and German Languages), Donbas State Teachers' Training University

General Batiuk Str., 19, Sloviansk, Ukraine

orcid 0000-0002-6845-5277

iryna.korotiaieva@gmail.com

Kostiuk K. O.

Bachelor Programme Student, Foreign Languages Department

Donbas State Teachers' Training University

General Batiuk Str., 19, Sloviansk, Ukraine

kostjyk1037@gmail.com

The article is devoted to methodological innovations (learning strategy training, cooperative learning and multiple intelligences) in the ESL classroom at language departments of tertiary institutions. Among current methodological innovations – learning strategy training, cooperative learning and multiple intelligences – occupy a prominent position. Their main concern is the language learner. These approaches have a different focus, so they complement, rather than challenge, foreign language teaching methods. According to foreign researchers and educators, these innovations are not comprehensive methods of language teaching; rather they reflect interesting and enduring methodological practices. Practically all scholars, researchers and foreign language teachers agree that these methodological practices are more likely to go well if they are properly planned and organized. Both planning and organization require an understanding of the principles that lie behind successful learning strategy training, cooperative learning and multiple intelligences.

The purpose of the article is to analyze and compare different points of view on the problem of the three methodological innovations: learning strategy training, cooperative learning and multiple intelligences in today's ESL classroom; to consider general assumptions about these methodological practices, as well as their principles and objectives; to generalize the principal guidelines for language teachers in the ESL classroom.

The main conclusion is that English language teachers should think about teaching learning strategies, as well as working cooperatively, in addition to skills that relate directly to a foreign language. When English language teachers adopt interesting practices from cooperative learning they diversify the instructional practices in order to accommodate students' learning styles, multiple intelligences and cultivate their five minds. In this way, language learners are asked to do things in the ESL classroom that they are asked to do in real life – take charge of and responsibility for their own success in learning.

Key words: *learning strategy training, cooperative learning, multiple intelligences, English language teacher, language department students, tertiary institution.*

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИЧНІ ПРАКТИКИ У ВИКЛАДАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Коротяєва І. Б.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германської та слов'янської філології
Донбаський державний педагогічний університет
вул. Генерала Батюка, 19, Слов'янськ, Україна
orcid 0000-0002-6845-5277
iryna.korotiaieva@gmail.com*

Костюк К. О.

*студентка IV курсу філологічного факультету
Донбаський державний педагогічний університет
вул. Генерала Батюка, 19, Слов'янськ, Україна
kostjyk1037@gmail.com*

Стаття присвячена актуальним проблемам інноваційних методичних практик (навчання навчальних стратегій, навчання у співпраці, множинність інтелектів) у викладанні англійської мови у мовному закладі вищої освіти. Серед сучасних методичних інновацій зазначені підходи займають одну з провідних позицій. У центрі їх уваги учень або студент, який вивчає іноземну мову. Ці підходи мають дещо інший фокус у порівнянні з традиційними методами навчання іноземних мов. Метою статті є аналіз різних точок зору сучасних зарубіжних методистів і дослідників на зазначені методичні практики в контексті навчання іноземних мов. Розглядаються принципи організації, дослідницькі спостереження, цілі та зміст зазначених методичних практик, що використовуються на практичних заняттях з англійської мови;

акцентується увага на їх ефективності та результативності. Формулюються певні методичні рекомендації викладачам англійської мови щодо планування та організації навчання з урахуванням новітніх методичних практик на заняттях зі студентами мовних спеціальностей.

Основний висновок полягає в тому, що викладач англійської мови повинен брати до уваги різноманітні навчальні стратегії студентів, враховувати теорію і практику множинності інтелектів та організовувати процес навчання в атмосфері співпраці та співробітництва. Таким чином, студенти мовних спеціальностей оволодівають не тільки іншомовними комунікативними навичками та вміннями, але і вчать брати на себе відповідальність за результати і успіх власного навчання.

Ключові слова: навчання навчальним стратегіям, технологія навчання у співпраці, множинність інтелектів, викладач англійської мови, студенти мовних спеціальностей, заклад вищої освіти.

Problem statement. Among current methodological innovations – learning strategy training, cooperative learning and multiple intelligences – occupy a prominent position. Their main concern is the language learner. These approaches have a different focus, so they complement, rather than challenge, foreign language teaching methods. According to foreign researchers and educators, these innovations are not comprehensive methods of language teaching; rather they reflect interesting and enduring methodological practices.

It seems to be significant to analyze these methodological innovations, their essence and main principles, advantages and benefits from the point of view of current foreign language teaching practices.

Overview of the recent researches and publications. Various aspects of the problem under discussion have been studied by many foreign educators, researchers and methodologists, in particular:

1) Learning Strategy Training – N. Anderson, A. Cohen, M. O'Malley and A. Shamot, and others [1; 4; 12].

2) Cooperative Learning – E. Cohen, R. Gillies, A. Ashman, S. McCafferty and others [5; 8; 11].

3) Multiple Intelligences – H. Gardner, M. Berman, M. Christison and others [7; 2; 3].

Practically all scholars, researchers and foreign language teachers agree that these methodological practices are more likely to go well if they

are properly planned and organized. Both planning and organization require an understanding of the principles that lie behind successful learning strategy training, cooperative learning and multiple intelligences. Several factors work together to result in effective learning where every student is interested, active and thoughtful.

Purpose of the article is to analyze and compare different points of view on the problem of the three methodological innovations: learning strategy training, cooperative learning and multiple intelligences in today's ESL classroom; to consider general assumptions about these methodological practices, as well as their principles and objectives; to generalize the principal guidelines for language teachers in the ESL classroom.

Research course.

1. Learning Strategy Training. Nowadays, foreign language learners seem to be more actively responsible for their own learning. "Good language learners" try to do everything to facilitate their learning. They are willing and accurate guessers who have a strong desire to communicate, and will attempt to do so even at the risk of making mistakes. Language educators and methodologists realize that simply recognizing learners' contributions to the process is not sufficient. In order to maximize their potential and contribute to their autonomy, language learners need training in learning strategies [10, p. 229].

Foreign educators and researchers came to the conclusion that language teachers' time might be profitably spent in learner training, as much as in language training [1; 4]. Such suggestion led to the idea of learning strategy training, that is training students in the use of learning strategy in order to improve their learning effectiveness.

American scholars D. Larsen-Freeman and M. Anderson made a detailed analysis of the experience of learning strategy training in the ESL classroom and summarized general principles based on practical observations. They can be presented in the following way [10, p. 233]:

Observations	Principles
1 Prior to the lesson the teacher has been reading the students' learning journals, where the students regularly write about what and how they are learning. The teacher has also been interviewing the students.	The students' prior knowledge and learning experiences should be valued and built upon.

2 The teacher decides to have the students work on the strategy of advance organization.	Studying certain learning strategies will contribute to academic success.
3 The teacher models the use of the strategy using a think-aloud demonstration.	The teacher's job is not only to teach language, but to teach learning.
4 The students practice the new learning strategy.	For many students, strategies have to be learned. The best way to do this is with 'hands-on' experience.
5 The students evaluate their own success in learning the strategy. They modify the strategy to meet their own learning needs. They share their innovations with their classmates.	Students need to become independent, self-regulated learners. Self-assessment contributes to learner autonomy.
6 The teacher asks the students to try out the new strategy on a different reading they choose for homework that night.	An important part of learning a strategy is being able to transfer it, i.e. use it in a different situation.

The research conducted has shown that to be effective, learning strategies should not be taught in isolation, but rather as part of the content-area or language curriculum [4]. An additional benefit of learning strategy training is that it can help English language learners to continue to learn after they have completed their formal study of the target language.

Foreign educators and researchers [1; 4; 12] distinguish three main groups of strategies:

- 1) Metacognitive strategies,
- 2) Cognitive strategies,
- 3) Social / affective strategies.

Metacognitive strategies are used to plan, monitor and evaluate a learning task. They also include arranging the conditions that help one learn; setting long and short-term goals; checking one's comprehension during listening or reading.

Cognitive strategies involve learners interacting and manipulating what is to be learned.

Social / affective strategies are the ones where language learners interact with other persons or use affective control to assist learning. Examples include creating situations to practice the target language with others; cooperating or working with others to share information, obtain feedback and complete a task [10, p. 234].

2. Cooperative Learning. Cooperative learning, which is sometimes called collaborative learning, essentially involves students learning from each other in groups [5]. However, it is obvious that it is not the group configuration that makes cooperative learning effective; it is the way the students and English language teachers work together that is important. In cooperative learning language teachers teach students collaborative or social skills, so that they can work together more successfully. Indeed, cooperation (or collaboration) is not only a way of learning, but also a theme to be communicative about, studied and analyzed [8; 9].

D. Larsen-Freeman and M. Anderson generalized their observations on cooperative learning in teaching practice and formulated its leading principles. They are presented in the following table [10, p. 238–239]:

Observations	Principles
1 The vocabulary lesson will be done in cooperative groups. Each student is to help the other students learn the new vocabulary words.	Students are encouraged to think in terms of 'positive interdependence,' which means that the students are not thinking competitively and individualistically, but rather cooperatively and in terms of the group.
2 The students ask which groups they should form. The teacher tells them to stay in the same groups they have been in this week.	In cooperative learning, students often stay together in the same groups for a period of time so they can learn how to work better together. The teacher usually assigns students to the groups so that the groups are mixed—males and females, different ethnic groups, different proficiency levels, etc. This allows students to learn from each other and also gives them practice in how to get along with people different from themselves.
3 The teacher gives the students the criteria for judging how well they have performed the task they have been given. There are consequences for the group and the whole class.	The efforts of an individual help not only the individual to be rewarded, but also others in the class.
4 The students are to work on the social skill of encouraging others.	Social skills such as acknowledging another's contribution, asking others to contribute, and keeping the conversation calm need to be explicitly taught.

5 The students appear to be busy working in their groups. There is much talking in the groups.	Language acquisition is facilitated by students' interacting in the target language.
6 Students take the test individually.	Although students work together, each student is individually accountable.
7 Students compare and combine scores. The students put their group's scores on each of their papers.	Responsibility and accountability for each other's learning is shared. Each group member should be encouraged to feel responsible for participating and for learning.
8 The group discusses how the target social skill has been practiced. Each student is given a role. The teacher gives feedback on how students did on the target social skill.	Leadership is 'distributed.' Teachers not only teach language; they teach cooperation as well. Of course, since social skills involve the use of language, cooperative learning teaches language for both academic and social purposes.

They emphasize that cooperative learning groups can easily work on tasks from a task-based approach to foreign language instruction, as well as various activities used with other teaching methods and approaches.

3. Multiple intelligences. Multiple intelligences is a concept introduced by Harvard Psychologist Howard Gardner [7]. His book "Frames of Mind" is very influential in language teaching circles. English language teachers who recognize multiple intelligences of their students acknowledge that students bring with them specific and unique strengths, which are often not taken into account in classroom situations. Howard Gardner says that all people have multiple intelligences, but in each person one (or more) of them is more pronounced. In his book [7] he listed eight distinct intelligences that can be developed over a life time. They are the following:

- 1) Logical/mathematical – the ability to use numbers effectively, to see abstract patterns, and to reason well;
- 2) Visual/spatial – the ability to orient oneself in the environment, to create mental images, and a sensitivity to shape, size, color;
- 3) Body/kinesthetic – the ability to use one's body to express oneself and to solve problems;
- 4) Musical/rhythmic – the ability to recognize tonal patterns and a sensitivity to rhythm, pitch, melody;

5) Interpersonal – the ability to understand another person's moods, feelings, motivations, and intentions;

6) Intrapersonal – the ability to understand oneself and to practice self-discipline;

7) Verbal/linguistic – the ability to use language effectively and creatively;

8) Naturalist – the ability to relate to nature and to classify what is observed.

While everyone might possess these eight intelligences, they are not equally developed in any one individual. Some teachers feel that they need to create activities that draw on all eight, not only to facilitate language acquisition among diverse students, but also to help them realize their full potential with all of the intelligences. One way of doing so is to think about the activities that are frequently used in the classroom and to categorize them according to intelligence type. By being aware of which type of intelligence is being tapped by a particular activity, teachers can keep track of which type they are emphasizing or neglecting in the classroom and aim for a different representation if they so choose [10, p. 239–240]. Christison (1996, 2005) and Armstrong (1994) provide examples of activities that fit each type of intelligence:

1) Logical/mathematical – puzzles and games, logical, sequential presentations, classifications and categorizations;

2) Visual/spatial – charts and grids, videos, drawing;

3) Body/kinesthetic – hands-on activities, field trips, pantomime;

4) Musical/rhythmic – singing, playing music, jazz chants;

5) Interpersonal – pairwork, project work, group problem solving;

6) Intrapersonal – self-evaluation, journal keeping, options for homework;

7) Verbal/linguistic – note-taking, storytelling, debates;

8) Naturalist – collecting objects from the natural world; learning their names and about them [10, p. 240].

Foreign educators believe that not every intelligence has to be present in every lesson plan. The point is that, typically, linguistic and logical-mathematical intelligences are most prized in schools. In language classrooms, without any special attention, it is likely that verbal/linguistic intelligence and interpersonal intelligence will be regularly activated. The challenge for teachers who wish to honor the diversity of intelligences among their students is how to activate the other intelligences and enable

---

each student to reach his or her full potential, while not losing sight of the teachers' purpose, which is to teach language [10].

In 2007 Howard Gardner developed a related theory, focused on cognitive abilities that individuals need to develop in order to be successful in a changing world [6]. Gardner proposes **five minds**, ways of thinking and acting in the world, which students need to develop. Of the five minds, three focus on intellectual development and two minds on character development.

1) The Disciplinary Mind is the first of the intellectual minds, in which students master a traditional body of information, such as important historical developments in a particular country or countries.

2) The second mind that deals with intellectual development is the Synthesizing Mind, where the focus shifts to bringing together, organizing, understanding, and articulating information from various disciplines in a unified and coherent whole.

3) The third mind is the Creating Mind, where students are encouraged to come up with new ideas, original solutions to problems, and creative questions. This could include creative writing or original historical or political analysis. One might consider use of the Creating Mind as an example of 'thinking outside the box', thinking in an unusual way.

The two minds focusing on character or moral development are the Respectful Mind and the Ethical Mind.

4) A well-developed Respectful Mind is reflected by an awareness of, appreciation for, and openness to the differences and individuality of others. This would naturally include fostering tolerance for people from other cultural backgrounds, religions, races, and identities within and beyond the classroom.

5) The Ethical Mind encourages students to cultivate a sense of responsibility for themselves and for the wellbeing of others [10, p. 242–243].

Teaching English as a second language to students in a way that takes into account these five minds might encourage students to develop necessary communicative habits and skills, as well as important skills for life and work in the world in general.

Conclusions and perspectives of further research. Thus, we have considered and analyzed three methodological innovations (learning strategy training, cooperative learning, multiple intelligences) that have revolved around foreign language learners. The main conclusion is that

English language teachers should think about teaching learning strategies, as well as working cooperatively, in addition to skills that relate directly to a foreign language. English teachers should thoroughly think about learning strategies that they can introduce to their students to facilitate their successful language acquisition. When English language teachers adopt interesting practices from cooperative learning they diversify the instructional practices in order to accommodate students' learning styles, multiple intelligences and cultivate their five minds. In this way language learners are asked to do things in the ESL classroom that they are asked to do in real life – take charge of and responsibility for their own success in learning.

It can be useful to be reminded about the unique qualities of each student when language teachers are confronted with the question of methodological choice. To sum up, further research on the current methodological innovations will provide useful guidelines for English language teachers working with language department students at tertiary institutions and universities.

REFERENCES

1. Anderson N. 'L2 learning strategies' in E. Hinkel (ed.). Handbook of Research in Second Language Teaching and Learning, pp. 757-772. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum. 2005.
2. Berman M. A Multiple Intelligences Road to an ELT Classroom (2nd edn.). Carmarthen: Crown House Publishing. 2001. 216 p.
3. Christison M. Multiple Intelligences and Language Learning: A Guidebook of Theory, Activities, Inventories, and Resources. San Francisco, CA: Alta Bank Center Publishers. 2005. 361 p.
4. Cohen A. Strategies in Learning and Using a Second Language. New York: Longman. 1998. 295 p.
5. Cohen E., Brody C., Sapon-Shevin M. (eds.). Teaching Cooperative Learning: The Challenge for Teacher Education. Albany, NY: State University of New York Press. 2012. 248 p.
6. Gardner H. Five Minds for the Future. Cambridge, MA: Harvard Business School Press. 2007.
7. Gardner H. Multiple Intelligences: New Horizons in Theory and Practice. New York: Basic Books. 2008. 320 p.
8. Gillies R. Cooperative Learning: Integrating Theory and Practice. Thousand Oaks: Sage. 2007. 288 p.

9. Gillies R., Ashman A. (eds.). Cooperative Learning: The Social and Intellectual Outcomes of Learning in Groups. London: Routledge. 2003. 256 p.

10. Larsen-Freeman D., Anderson M. Techniques & Principles in Language Teaching. Third Edition. Oxford University Press, 2011. 318 p.

11. McCafferty S., Jacobs G., DaSilva Iddings C. (eds.). Cooperative Learning and Second Language Teaching. Cambridge: Cambridge University Press. 2006. 240 p.

12. O'Malley M., Chamot A. Learning Strategies in Second Language Acquisition. Cambridge: Cambridge University Press. 1990. 276 p.

УДК 811.111'373.72:305-055.2

Гендерна лінгвістика

**АНГЛІЙСЬКІ ІДІОМИ З КОНЦЕПТОМ “ЖІНКА”:
ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ**

Лях О. В.

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри германської та слов'янської філології

Донбаський державний педагогічний університет

вул. Генерала Батюка, 19, Слов'янськ, Україна

orcid 0000-0001-5173-1768

ksana.lyakh88@gmail.com

Сучасний стан розвитку лінгвістики характеризується оформленням молодого галузі – гендерної лінгвістики, предметом дослідження якої є гендерний аспект у різних її галузях. Гендерна лінгвістика взаємодіє з граматиною, лексикологією, фразеологією, а також комунікативною лінгвістикою, прагмалінгвістикою, соціолінгвістикою, психолінгвістикою.

Стаття присвячена аналізу англійських ідіом, що номінують та характеризують жінку. Були відібрані та класифіковані англійські ідіоми, що номінують та характеризують жінку за різними критеріями (зовнішність, характер, сімейний стан, соціальний статус, вік, поведінка, інтелект).

Гендерне позначення жінки в англійській мові включає наступні іменники: woman, girl, mother, daughter, wife, mother-in-law,

grandmother, granddaughter, aunt, niece тощо, а також імена Mary, Ann та ін.

В англійській фразеологічній системі концепт “жінка” формується за такими поняттями, як зовнішність, характер, сімейний стан, соціальний статус, вік, поведінка, інтелект. Багато фразеологічних одиниць дають високу оцінку жінці, виражається позитивне ставлення до жінки, важливість її зовнішнього вигляду, висока цінність материнства та таких якостей, як любов, безкорисливість, самопожертва. В той же час наявні фразеологічні одиниці, які дають негативну оцінку поведінці жінок, їхньому характеру дружини (лайливий, незадоволений), емоційному нестабільному стану.

Ключові слова: *фразеологія, фразеологічні одиниці, гендер, концепт “жінка”.*

Liakh O. V.

*Candidate of Science (Theory of Education), Associate Professor,
Department of Germanic and Slavonic Linguistics, Donbas State
Teachers' Training University
Heneral Batiuk Str., 19, Sloviansk, Ukraine
orcid 0000-0001-5173-1768
ksana.lyakh88@gmail.com*

The current state of development of linguistics is characterized by the formation of its young brunch – gender linguistics, the subject of which is the gender aspect in its various brunches. Gender linguistics interacts with grammar, lexicology, phraseology, as well as communicative linguistics, pragmalinguistics, sociolinguistics, psycholinguistics.

The article is devoted to the analysis of the English idioms that nominate and characterize a woman. English idioms nominating and characterizing a woman according to various criteria (appearance, character, marital status, social status, age, behavior, intelligence) were analyzed and classified.

The gender indication of a woman in English includes the following nouns: woman, girl, mother, daughter, wife, mother-in-law, grandmother, granddaughter, aunt, niece, etc., as well as the names Mary, Ann and others.

In the English phraseological system, the concept "woman" is formed by such concepts as appearance, character, marital status, social

status, age, behavior, intelligence. Many phraseological units praise a woman, express positive attitude towards woman, the importance of her appearance, the high value of motherhood and such qualities as love, selflessness, self-sacrifice. At the same time, there are phraseological units that give a negative assessment of woman's behavior, her wife's character (abusive, dissatisfied), emotionally unstable state.

Key words: *phraseology, phraseological units, gender, concept "woman".*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку лінгвістики спостерігається своєрідний ґендерний бум, про що свідчить велика кількість праць, присвячених ґендеру. Ґендерні дослідження проводяться у різноманітних галузях знань. Як складова лінгвістики, ґендерна лінгвістика взаємодіє з розділами традиційного мовознавства (граматикою, лексикологією, фразеологією) та сучасними його напрямками (комунікативною лінгвістикою, прагмалінгвістикою, соціолінгвістикою, психолінгвістикою), а також із культурологією, психологією, соціологією, теорією комунікації.

Ґендерні дослідження покликані подолати ґендерні стереотипи, які виникли у суспільстві, його культурі та мові протягом минулих століть. Багато виражених стереотипів знаходимо у фразеології, яка яскраво відбиває погляди носіїв мови на картину світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Від 70-х років ХХ ст. активізувалися ґендерологічні дослідження в європейській і американській соціолінгвістиці, а від початку 90-х років ХХ ст. – і в мовознавстві на пострадянському просторі. В Україні над ґендерною проблематикою працювали русисти О. Горошко, Л. Компанцева, О. Семиколєнова, Л. Синельникова, А. Шиліна та ін.; германісти О. Бессонова, О. Дудоладова, К. Піщикова та ін., славісти А. Архангельська, Н. Баландіна. В україністиці до цієї проблеми зверталися Ф. Бацевич, Я. Пузиренко, Л. Ставицька, О. Тараненко та ін. [3].

Мовну поведінку чоловіків і жінок у специфічних видах дискурсів аналізують такі мовознавці, як: О. Синчак (автобіографічний жіночий дискурс), А. Семенюк (сімейний), О. Дудоладова (публіцистичний), Н. Панасенко (пісенний),

Ю. Маслова (дискурс сучасних друкованих україномовних ЗМІ), О. Балаєва (дискурс українських медіа), О. Горошко, Т. Дегтярьова, О. Кучерук, Л. Компанцева, А. Пелещишин, О. Гаврилашук, Д. Литовченко, М. Навальна (інтернет-комунікація), І. Велика (рекламний дискурс), Філоненко (дискурс сучасної української масової літератури), О. Комов (комп'ютерний дискурс), Н. Максим'юк (український художній діалогічний дискурс), а О. Холод вивчав різні типи «щоденного дискурсу».

Гендерну репрезентацію у фразеології досліджують Н. Куликовська, О. Левченко, З. Мацюк, О. Мороз, Н. Павленко, Т. Рудюк, Л. Ставицька, В. Чистяк та ін.

Мета статті полягає в аналізі англійських ідіом, що номінують та характеризують жінку, та реалізується в наступних **завданнях**: відібрати англійські ідіоми, що номінують та характеризують жінку, класифікувати їх за різними критеріями опису.

Виклад основного матеріалу. У другій половині ХХ ст. у науці активно почав розвиватися такий напрям як гендерна лінгвістика, завданнями якої стало вивчення стереотипів фемінності, маскулінності та гендерних асиметрій, а також вивчення особливостей мовної поведінки чоловіків та жінок.

Вживаючи поняття гендер, необхідно усвідомлювати різницю між ним та поняттям стать. Розмежування і відмінності між поняттями “стать” і “гендер” були чітко окреслені після виходу у світ роботи Роді Унгер «Про перевизначення понять “стать” та “гендер”». У своєму дослідженні автор пропонує використовувати слово “стать” тільки для визначення біологічного статевого розмежування. Використання ж терміна “гендер” передбачається для опису соціальних, культурних, психологічних аспектів, які можна співвіднести з рисами, нормами, стереотипами і ролями, що вважаються характерними або бажаними для тих, кого суспільство вважає чоловіками або жінками [2].

Гендерна лінгвістика зародилася на основі феміністської лінгвістики. Феміністська лінгвістика виявила закономірності, що дозволяють стверджувати про наявність у мовній системі “антижіночої” асиметрії. Дослідження показали, що узгодження на синтаксичному рівні відбувалися по формі граматичного роду відповідної частини мови, а не по реальному референту статі, використання іменника чоловічого роду для узагальнення, поняття

людина і чоловік ототожнюються, жіночі форми є похідними від чоловічих (вчитель – вчителька, Student – Studentin, steward – stewardess).

Усвідомлення того факту, що усі сфери людського буття мають два профілі – жіночий і чоловічий, зумовлюють активізацію досліджень на всіх рівнях мовної системи, у т. ч. на лексико-семантичному, одним із важливих представників якого є фразеологія. Фразеологічні одиниці чітко виражають ідею гендеру, тому що відбивають безпосередній зв'язок людини, культури та мови. Аналіз фразеологізмів англійської мови показав наявність певної групи фразеологічних одиниць з концептом “жінка”.

Гендерне позначення жінки в англійській мові включає наступні іменники: woman, girl, mother, daughter, wife, mother-in-law, grandmother, granddaughter, aunt, niece тощо, а також імена Mary, Ann та ін.

В англійській фразеологічній системі концепт “жінка” формується за такими поняттями, як зовнішність, характер, сімейний стан, соціальний статус, вік, поведінка, інтелект.

1. Зовнішність: a glamour girl – дуже гарна дівчина; (as) red as a cherry / have roses in one's cheeks – мати рум'яні щічки, hot stuff – гарна штука. Зазначимо, що у чоловічій та жіночій мовній свідомості поняття краси та потворності мають точні межі: краса – це жіночий атрибут, те, що жінки постійно прагнуть мати, в той час як для чоловіків ця якість не така важлива.

2. Характер: mamma's darling – улюблена дитина, bitch kitty – вперта жінка з важким характером, lady Bountiful – благодійниця,

3. Сімейний стан: a grass widow – солом'яна вдова / розлучена жінка, born under the rose – позашлюбна дитина.

4. Соціальний статус: a woman of letters – письменниця, the first lady – перша леді, дружина президента, a hello girl – дівчина-оператор, a girl Friday – надійна жінка-секретар, principal boy – акторка, яка грає чоловічу роль, the leading lady – провідна акторка, a golden girl – дуже популярна дівчина, between (maid) girl – помічниця кухаря.

5. Вік: an old girl – стара діва, a bit of fluff – молода дівчина, a dolly bird – молода дурна дівчина, old trout – стара лайлива жінка.

6. Поведінка: a woman of the streets – легковажна жінка, scarlet lady – гуляща жінка, еру пшкд туче вщцк – простувата жінка, a fallen woman – пропаща жінка.

7. Інтелект: a woman's reason – жіноча логіка, Cassandra warnings – жіноча мудрість, sly puss girl – хитра дівчина, dumb Dora – недоумкувата, дурепа.

Аналізуючи фразеологічні одиниці, які характеризують жінок, знаходимо 3 види виразів:

1. Фразеологічні одиниці з компонентом фемінінності, що характеризують жінку з негативного боку, зневажливо, несхвально, крім фразеологізмів, що стосуються матері, сестри, жінки-героїні: a woman of the streets – легковажна жінка (негативне значення), Sister Ann – вірний друг (позитивне значення).

2. Фразеологічні одиниці з компонентом маскуліності для характеристики жінки, переважно негативно позначені: a Tom-boy – гіперактивна дівчина, що поводитья як хлопчик (негативне значення), man-eater – серцеїдка (негативне значення).

3. Фразеологічні одиниці з компонентом фемінінності, що стосується обох статей, і переважно мають негативну оцінку: mother's darling – мамина улюблениця, a weak sister – ненадійна людина.

Гендерна наповнюваність "жіночності" містить такі поняття, як краса, жіночість, сім'я, материнство, ведення домашнього господарства, репродуктивна функція, любов, бережливість, пасивність, ніжність, крихкість, потреба в захисті. Для реалізації цього змісту гендерна складова проходить три рівні концептуалізації:

1. Семантичний рівень, що виявляє гендерний компонент у семантиці фразеологічної одиниці. Цей компонент може бути виражений явно та неявно: a bachelorgirl – незаміжня, одначка.

2. Асоціативний рівень – ціле значення фразеологічної одиниці актуалізується за допомогою інших компонентів, які разом із гендерним компонентом створюють деяке асоціативне сприйняття, пов'язане з реалізацією значення гендерного компонента та додаванням його за значеннями інших компонентів у структуру фразеологічної одиниці.

3. Концептуальний рівень, де відбувається формування певних характеристик жінок, нових гендерних значень, гендерних стереотипів і гендерного поняття "жінка" [1, с. 1507].

Висновки. У сучасній англійській мові наявна група фразеологічних одиниць з гендерним елементом “жінка”, які характеризують різні жіночі риси. В багатьох з них дається висока оцінка жінки, виражається позитивне ставлення до жінки, важливість її зовнішнього вигляду, висока цінність материнства та таких якостей, як любов, безкорисливість, самопожертва. У той же час наявні фразеологічні одиниці, які дають негативну оцінку поведінці жінок, їхньому характеру дружини (лайливий, незадоволений), емоційному нестабільному стану.

Перспективи подальших розвідок полягають у дослідженні фразеологічних одиниць сучасної англійської мови з елементом “чоловік” та подальшого порівняння фразеологічних одиниць з елементами “жінка” та “чоловік”.

ЛІТЕРАТУРА

1. Nasrullaeva N. Z. Gender conceptualization of English phraseological units. *International journal of advanced research* 4 (9). 2016. P. 1503–1508. URL: https://www.academia.edu/29186856/GENDER_CONCEPTUALIZATION_OF_ENGLISH_PHRASEOLOGICAL_UNITS
2. Unger R. K. (1979) ‘Toward a Redefinition of Sex and Gender’, *American Psychologist* 34(11): 1085–94.
3. Сукаленко Т. “Гендер” як соціолінгвістичне поняття. *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди*. 2013. Вип. 36 С. 248–254. URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/doc/627/1/582_IR.pdf

REFERENCES

1. Nasrullaeva N. Z. Gender conceptualization of English phraseological units. *International journal of advanced research* 4 (9). 2016. P. 1503–1508. URL: https://www.academia.edu/29186856/GENDER_CONCEPTUALIZATION_OF_ENGLISH_PHRASEOLOGICAL_UNITS
2. Unger R. K. (1979) ‘Toward a Redefinition of Sex and Gender’, *American Psychologist* 34(11): 1085–94.
3. Sukalenko T. “Hender” yak sotsiolinhvistychne poniattia. *Linhvistychni doslidzhennia: Zb. nauk. prats KhNPU im. H.S. Skovorody*. 2013. Vyp. 36. S. 248–254. URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/doc/627/1/582_IR.pdf

UDC 81:1

General Linguistics (Загальне мовознавство)

**SOME CONTRADICTIONS IN PHILOSOPHICAL AND LINGUISTIC
APPROACHES TO BASIC PROBLEMS OF LANGUAGE**

Nikitina N. P.

*Candidate of Science (Theory of Education), Associate Professor,
Head of the Department of Foreign Languages*

Donbas State Teachers' Training University

Heneral Batiuk Str., 19, Sloviansk, Ukraine

orcid 0000-0002-0653-7453

nikitina_sdpu@ukr.net

Slabouz V. V.

*Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor,
Foreign Languages Department*

Donbas State Teachers' Training University

Heneral Batiuk Str., 19, Sloviansk, Ukraine

orcid 0000-0003-1810-4054

queen_viktoriya28@ukr.net

The article deals with the problems which are investigated by linguistic philosophy and philosophy of language. The ideas presented show that linguistic philosophy studies the philosophical problems analyzing the meanings of words of natural languages and logical relations among them. In the article, it is demonstrated that philosophy of language allows identifying and evaluating the essential characteristics of language and words. The article also investigates the inconsistencies in the views of language philosophers and linguists on the main language problems. The materials investigated show that in the current directions of modern philosophy of language and linguistic philosophy there are a large number of contentious issues. The article also draws the reader's attention to the proof that philosophy of language and linguistic philosophy are two separate disciplines but disciplines that are closely related to each other. The article substantiates the differences in the approaches concerning the study of the central concept of linguistics (the word) among the representatives of philosophy of language and linguistics itself. Both the approaches are extremely important, and need further investigation since they allow analyzing the symbolic and deictic functions of the word: a verbal sign is equally important both as an indication of an object and as a symbol that contributes to accumulating new knowledge. Linguistic phenomena can and should be viewed from

different (often complementary) points of view, to the same extent, philosophical aspects can be illuminated using purely linguistic techniques and methods. After analyzing the primary sources and works of the prominent philosophers and linguists, the authors have concluded that the most interesting and important point is finding such methods and techniques of analysis that helps to overcome the differences between philosophy, linguistics, philosophy of language, and linguistic philosophy. Two sciences – philosophy and linguistics – can meet, come to an agreement, unite, and at the same time remain themselves. Thus, philosophy must find a substantial need for historical and linguistic research, and linguistics must use such philosophical principles that allow reaching the goals of their field.

Key words: *approach, concept, meaning, linguistic philosophy, philosophy of language, notion.*

ДЕЯКІ ПРОТИРІЧЧЯ У ФІЛОСОФСЬКИХ І ЛІНГВІСТИЧНИХ ПІДХОДАХ ДО ОСНОВНИХ ПРОБЛЕМ МОВИ

Нікітіна Н. П.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувачка кафедри іноземних мов
Донбаський державний педагогічний університет
вул. Генерала Батюка, 19, Слов'янськ, Україна
orcid 0000-0002-0653-7453
nikitina_sdpu@ukr.net*

Слабоуз В. В.

*кандидат філологічних наук, доцент
кафедри іноземних мов
Донбаський державний педагогічний університет
вул. Генерала Батюка, 19, Слов'янськ, Україна
orcid 0000-0003-1810-4054
queen_viktoriya28@ukr.net*

У статті розглядаються проблеми, які досліджуються лінгвістичною філософією та філософією мови. Представлені ідеї показують, що лінгвістична філософія вивчає філософські проблеми, аналізуючи значення слів природних мов та логічні відносини між ними. У статті показано, що філософія мови дозволяє виявити та оцінити основні характеристики мови та слів. Стаття також досліджує невідповідність поглядів філософів-мовознавців на основні мовні проблеми. Матеріали дослідження показують, що в сучасних напрямках сучасної філософії мови та

лінгвістичної філософії існує велика кількість суперечливих питань. У статті також звертається увагу читача на доказ того, що філософія мови та лінгвістична філософія – це дві окремі дисципліни, але дисципліни, які тісно пов'язані між собою. У статті обґрунтовано відмінності в підходах щодо вивчення центрального концепту лінгвістики (слова) серед представників філософії мови та самої лінгвістики. Обидва підходи надзвичайно важливі і потребують подальших досліджень, оскільки вони дозволяють аналізувати символічну та дейктичну функції слова: словесний знак однаково важливий як вказівка на предмет, так і як символ, що сприяє накопиченню нових знань. Мовні явища можна і потрібно розглядати з різних (часто доповнюючих) точок зору, філософські аспекти можна висвітлити, використовуючи суто лінгвістичні прийоми та методи. Проаналізувавши першоджерела та праці видатних філософів та лінгвістів, автори дійшли висновку, що найцікавішим і найважливішим моментом є пошук таких методів та способів аналізу, які допомагають подолати відмінності між філософією, лінгвістикою, філософією мови та лінгвістичною філософією. Дві науки – філософія та лінгвістика – здатні зустрітись, домовитись, об'єднатись і в той же час залишатися собою. Таким чином, філософія повинна знаходити істотну потребу в історичних та лінгвістичних дослідженнях, а лінгвістика повинна використовувати такі філософські принципи, які дозволяють досягти цілей своєї галузі.

Ключові слова: підхід, концепція, значення, лінгвістична філософія, філософія мови, поняття.

The problem setting. Out of all the scientific disciplines that study natural language, philosophy is of particular importance for linguistics: it is it which influences the understanding of the subject of linguistics. Expanding the individuals' horizons, philosophy helps linguists in building paradigmatic categorical systems, generalizes grammatical rules, and laws. The categories of language are more logical and clearer through the philosophical understanding of mental space. Philosophy within the framework of linguistic philosophy helps to understand what is happening in the minds of speakers, who, for example, adapt neologisms, or, over time, deviate from pre-existing grammatical rules as a result of trends due to the known facts in the structure of a particular language. All this

---

determined the fact that in the 20th century, philosophy of language took one of the central places not only in analytical philosophy.

In this regard, it is customary to distinguish between linguistic philosophy and philosophy of language. Linguistic philosophy solves philosophical problems by analyzing the meanings of words in natural languages and the logical relationships between them. This analysis can be used to discuss traditional philosophical issues, such as the problems of determinism, skepticism, or causation. Linguistic philosophy puts into the verbal form the ideas of being and essence that really exist in man's consciousness. It is possible, without turning to traditional philosophical problems, to study notions as separate and interesting objects of study, as a way to penetrate the world, making identifications and differences in the language that one uses to characterize and describe the world. Philosophy becomes a research method, and concrete language becomes a research material. Philosophy of language allows one to identify and evaluate the essential characteristics of language and words. It consists of "attempts to analyze the most general linguistic units and relationships, such as meaning, truth, verification, speech act or logical necessity. If "philosophy of language" is the name of the object of study, the title of the topic within philosophy, then "linguistic philosophy" is, first of all, the name of a philosophical method" [3].

It is important to note that both directions are closely related. Thus, the methods used by linguistic philosophers in their studies of language are more dependent on philosophical views on language, that is, on philosophy of language. It is also necessary to rely on the main hypotheses in the field of language: it is important to know the main sections of linguistics – lexicology, grammar, stylistics, etc.

The analysis of recent studies and publications. Both fields of study are as ancient as philosophy itself. The issues related to philosophy of language, namely, how words acquire meaning, can be found, for example, in Plato's dialogue "Phaedo". Despite the fact that modern philosophy maintains historical continuity since antiquity, these areas have been dealt with more meaningfully only over the past two centuries. Many influential philosophers, such as J. Austin, B. Russell, G. Ryle, P. Strawson, L. Wittgenstein, and others, were also philosophers of language to one degree or another. For instance, the Oxford School of "Common Language" sought to create a positive concept of language activities. It developed original ideas, introduced a new categorical apparatus for the analysis of linguistic communication into circulation (the

theory of “speech acts” by J. Austin), carried out a description of the ways of using psychological concepts (G. Ryle), identified the “conceptual schemes” of language and cognition (P. Strawson), conducted the analysis of moral statements (R. Hare). The representatives of the exact sciences have been engaged in philosophy of language: logicians, mathematicians, physicians. For example, in philosophical grammar of O. Jespersen, the relationship between grammatical and logical categories is considered, that is, the relationship between language and thinking.

The purpose and tasks of the study. The purpose of the study to consider the problems investigated by linguistic philosophy and philosophy of language. The tasks of the study are the following ones: 1) to show that linguistic philosophy studies the philosophical problems analyzing the meanings of words of natural languages and logical relations among them; 2) to demonstrate that philosophy of language allows identifying and evaluating the essential characteristics of language and words; 3) to investigate the inconsistencies in the views of language philosophers and linguists on the main language problems.

The results and discussion. The birth of philosophy of language, in all likelihood, began with the works by G. Frege, whose most serious achievement in this area was the distinction between thought, or proposition, and affirmation. In his opinion, sentences express thought as their meaning and have truth values (conditions under which they are true and conditions under which they are false) as referents. Thus, G. Frege, like other representatives of logical positivism, believed that the main function of language is to represent and convey factual information, that is, what can be true or false. This means that really only the cognitive part of language should be taken into consideration. The reality of these provisions was criticized by some linguistic philosophers in the middle of the last century. For instance, L. Wittgenstein argued that the statement of facts is only one of the numerous tasks solved by language and that the meanings of linguistic units are manifested not in some abstract relations, but their actual use: for a large number of cases, the meaning of a word is its use in language [1].

In recent years, attention has noticeably increased to the issues of perception, interpretation, and conceptualization of reality by humans. The traditional definition of language function as communicative is increasingly being replaced by the provision that linguistic ability is considered as a biological property of a living organism (human), which arose and developed in the process of the adaptive activity, and therefore the main

---

function of language is the adaptive function. The thesis presented is at odds with the basic principles of generative (transformational) grammar, according to which the most important function of language is to provide a connection with reality.

Often no distinction is made between linguistic philosophy and philosophy of language. Philosophical studies in the field of language can relate to linguistic philosophy, philosophy of linguistic analysis, or philosophy of everyday language, which, in turn, can be one of the main directions of logical positivism, analytical philosophy, or the school of neopositivism (the trend that arose in the 40s–50s of the 20th century based on philosophy of common sense by G. Moore and the views by L. Wittgenstein). The main difference between logical positivism and linguistics is that the subject of research in linguistics is natural languages, while logic is interested in formal languages, the relative simplicity of which makes it possible to elucidate the structures of these languages more clearly than it is achievable for linguists who analyze extremely complex natural languages. In view of the fact that the languages studied by logicians use relations copied from natural languages, logicians are able to make a significant contribution to the general theory of language, although the methods used by the two sciences are different – logic applies the method of idealization, and linguistics empirically describes natural languages.

The representatives of analytical philosophy (in England – G. Ryle, J. Austin, J. Wisdom, and some others, in the USA – M. Black, N. Malcolm, etc.) show the imaginary nature of philosophical problems, considering them pseudo-problems arising due to the disorienting influence of language on thinking. They consider the analysis of language to be the only possible issue of philosophy. The object of attention of linguistic philosophy, in contrast to logical positivism, is not artificial languages-models, but the spoken natural language, since its representatives believe that it is impossible to exhaustively express the richness of the latter in the schemes of some ideal language. Language is a means of construction, not a reflection of the world. Critics of this trend argue that refusing to analyze the entire philosophical problematic of the relationship between language and thinking, linguistic philosophy dooms research to an empirical description of various types of using expressions in language, closes the way to explain the essence of language and comes, ultimately, to its conventionalist interpretation. At the same time,

language turns into some self-sufficient force, a means of constructing, and not displaying the world.

Since the 60s of the 20th century, there has appeared a tendency for the adherents of linguistic philosophy to move away from the orthodox position of “pure analysis” and turn to the meaningful philosophical problems (P. Strawson and others). There is a convergence of problems and research approaches of linguistic philosophy and some areas of modern linguistics (primarily in the field of linguistic pragmatics). Some concepts originally put forward in linguistic philosophy receive a formal-logical interpretation (such, for example, is J. Searle’s illocutionary logic, inspired by the ideas by J. Austin).

It would be advisable to dwell on the discrepancies in the views of language philosophers and linguists on the main linguistic problems. As an example, it can be taken the relation to such a central concept of linguistics as the word. The linguist and the philosopher look at the word differently: the linguist is more likely to turn to its meaning, and the philosopher – to the notion behind the word. The meaning of a word is found in its interpretation and is a translation of the word into a special language of semantic components (semes, features). The components of the meaning of a word can be very different and appear in any quantity, while the content of the notion operates with the only general – generic and most essential feature of distinction, necessary and sufficient to highlight the main thing that needs to be known about the subject at the moment of its comprehension. In our opinion, both the symbolic and deictic functions of a word are equivalent: a verbal sign is equally important both as an indication of an object and as a symbol that contributes to accumulating new knowledge.

It is important to note that notions correlate with logical operations of thinking, and meanings are given with a known margin (semantic redundancy contributes to the accuracy of thought and the rigor of its transmission in any context). The notion is more related to the mental space, the concept, and the meaning is the linguistic essence. However, the notion, like the meaning, can be expressed in verbal form, but to comprehend and formulate the notion, a larger number of factors are required to be taken into account, that is, the whole concept must be involved.

If the notion concentrates generalized knowledge about the cognized object, then the meaning can encode different sides of the object or phenomenon. The meaning is often associated with a specific

content: the images behind meanings are more objective (for example, the notion of “to run fast” can be reflected in the language in the form of the following synonymous series: “to rush”, “to fly”, “to float”, “to skip”, etc.). That is why, the meaning is narrower and deeper than the notion, at the same time, the notion is poorer than the meaning. Besides, the meaning is potentially capable of changes, while the notion rarely changes and rather involves its replacement, associated, for example, with cultural or political changes in society or age characteristics that change the individual’s worldview.

According to V. V. Kolesov, the philosophical level of understanding a word is logos, the lexicological level of representation is pragma, and the lexicographic level is lexis [2]. From the logical point of view, it is preferable to deal with notions, since they are most often determined from genus to kind (wife – a married woman), while when formulating the meaning, logical circles are often observed (“a rooster is a male hen”, and “a chicken is a female animal of a rooster”; the verbs “to have” and “to possess” can be interpreted through each other). Since the accumulation of generic features of the content of a notion occurs gradually and is based on the elaboration of features of the meaning, indicating the improvement of consciousness, then the idea of a notion develops relatively late. “One can say that once there was no notion of this and that, but its meaning is known based on the internal form of the word” [2, p. 34]. Hence it follows that the notion comes into the meaning, and the latter changes in accordance with the properties of the notion.

Conclusions and prospects for further research. Thus, there are differences in the approaches concerning the study of the central concept of linguistics – the word – among the representatives of philosophy of language and linguistics itself. But both approaches are extremely important since they allow one to equally explore the symbolic and deictic functions of the word: a verbal sign is equally important both as an indication of an object and as a symbol that contributes to accumulating new knowledge. Linguistic phenomena can and should be viewed from different (often complementary) points of view, to the same extent, philosophical aspects can be illuminated using purely linguistic techniques and methods.

LITERATURE

1. Витгенштейн Л. Логико-философский трактат. Москва: Иностранная литература, 1958. 133 с.

2. Колесов В. В. Философия русского слова. Санкт-Петербург: ЮНА, 2002. 434 с.

3. Серл Дж. Введение. Философия языка. Москва: Едиториал УРСС, 2004. 206 с.

REFERENCES

1. Vitgenshtein L. (1958). Logiko-filosofskii traktat [Tractatus Logico-Philosophicus]. Moskva: Inostrannaia literatura. 133 s.

2. Kolesov V. V. (2002). Filosofiiia russkogo slova [Philosophy of the Russian Word]. Sankt-Peterburg: luNA. 434 s.

3. Searle J. (2004). Vvedenie. Filosofiiia iazyka [Foreword. Philosophy of Language]. Moskva: Editorial URSS. 206 s.

УДК 811.161.2'373.4

Термінознавство

ТЕРМІНОТВІРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОМОНІМІЇ ТА ПАРОНІМІЇ

Овчаренко Н. І.

*кандидат філологічних наук, доцент,
декан філологічного факультету,
доцент кафедри української мови та літератури
Донбаський державний педагогічний університет
вул. Батюка, 19, Слов'янськ, Україна
orcid 0000-0002-0664-9869
nataliyaovcharenko@ukr.net*

Стаття продовжує цикл публікацій автора, присвячених дослідженню семантико-функціонального простору фахового терміна. Явища омонімії та паронімії на ґрунті термінології розглянуто в контексті семантичного словотворення. Окреслено джерела, специфіку формування і розмежування омонімії та паронімії як семантичних чинників термінологічних найменувань, їхню співвіднесеність із багатозначністю. Сформульовано мотивовану позицію щодо нормативних вимог до термінів.

Спираючись на традиційне визначення омонімів та паронімів і дослідження попередників, авторка формує власне бачення цих явищ у сучасній термінології, кваліфікуючи їх як об'єктивну властивість мови, джерело та засіб упорядкування інформації у її лексичному складі.

Наголошується на подібності омонімії і паронімії в галузевих термінологічних системах та загальноповсякденній мові і водночас

акцентується увага на особливостях аналізованих явищ у фаховому мовленні. Окреслено причини сплутування омонімів, паронімів та багатозначних слів, які призводять до виникнення труднощів у фаховому спілкуванні.

Зазначається, що омонімія та паронімія як чинники формування термінів пов'язані між собою відношеннями семантичного творення. Зміна семантичної структури термінів унаслідок їхнього переходу з лексико-семантичної парадигми в термінологічну пов'язана з набуттям диференційної семи, спільної з парадигмою терміна.

Термінотворення засобами омонімії, паронімії та полісемії розглядаються як подібні. Авторка доходить висновку, що той самий мовний об'єкт слід розглядати з двох позицій: як сукупність взаємопов'язаних та взаємообумовлених семантичних одиниць, значення багатозначного слова; як набір смислів, позначений однією і тією самою звуковою оболонкою.

Причини використання відомої зовнішньої форми з метою позначення іншого поняття пояснюються прагматичними чинниками.

У статті зроблено висновок про те, що омонімія і паронімія термінів відзначаються специфічним функціонуванням у них семантичних ознак та відрізняються ступенем особливостей значення, структури і функціональності. Сформульовано мотивовану позицію щодо нормативних вимог до термінів.

Ключові слова: термінологія, термін, значення терміна, омонім, паронім, омонімічні терміни, терміни-пароніми, багатозначні терміни, семантична деривація, термінотворення.

TERM-FORMING POTENTIAL OF HOMONYMY AND PARONYMY

Ovcharenko N. I.

*Candidate of Science (Linguistics), Dean of Philology Department,
Associate Professor of Ukrainian Language and Literature Department*

Donbas State Teachers' Training University

General Batiuk Str., 19, Sloviansk, Ukraine

orcid 0000-0002-0664-9869

nataliyaovcharenko@ukr.net

The article continues the series of publications of the author devoted to studying the semantic-functional space of the professional term. The phenomena of homonymy and paronymy based on terminology are considered in the context of semantic word-formation. The sources,

specifics of formation and differentiation of homonymy and paronymy as semantic factors of terminological names, their correlation with ambiguity are outlined.

Based on the traditional definition of homonyms and paronyms and the study of predecessors, the author forms her own vision of these phenomena in modern terminology, qualifying them as an objective property of language, source, and means of organizing information in its lexical composition.

The similarity of homonymy and paronymy in branch terminological systems and common language is emphasized, and at the same time attention is focused on the peculiarities of the analyzed phenomena in professional speech. The reasons for confusing homonyms, paronyms, and polysemantic words that lead to difficulties in professional communication are outlined.

It is noted that homonymy and paronymy as factors for forming terms are torn with each other by the relationship of semantic creation. The change in the semantic structure of terms due to their transition from the lexical-semantic paradigm to the terminological one is associated with acquiring a differential seme, common to the paradigm of the term.

Term-formation by means of homonymy, paronymy, and polysemy are considered similar. The author concludes that the same language object should be considered from two positions: as a set of interconnected and interdependent semantic units, the meaning of a polysemantic word; as a set of meanings denoted by the same sound cover.

The reasons for using a known external form to denote another concept are related to pragmatic factors.

The article concludes that the homonymy and paronymy of terms are marked by the specific functioning of their semantic features and differ in the degree of features of the meaning, structure, and functionality. The motivated position concerning the normative requirements to terms is formulated.

Key words: *terminology, term, meaning of term, homonym, paronym, homonymous terms, terms-paronyms, polysemantic terms, semantic derivation, term-formation.*

Постановка проблеми. Розкриття смислотвірної парадигми й семантичної своєрідності термінів відкриває ширші можливості в царині опанування фаховою мовою, а отже, удосконалення професійної комунікації. Це пояснює стійке зацікавлення дослідників

семантичним словотвором як продуктивним способом творення термінів та омонімією та паронімією як термінотвірними засобами. Практика терміновживання заперечує категоричне неприйняття омонімів і паронімів з погляду нормативних критеріїв, ілюструючи їхнє функціонування у фаховому мовленні непоодинокими прикладами. Такий стан речей зумовлює актуальність наукового пошуку.

Аналіз останніх досліджень. Сучасні студії явищ омонімії та паронімії у фаховому слововживанні ґрунтуються на працях вітчизняних дослідників (Л. А. Булаховський, Ю. Н. Ковалик, Г. І. Кузьменко, Л. А. Лисиченко, Д. Г. Гринчишина, О. А. Сербенська, В. С. Ващенко, Л. М. Пелепейченко, І. Й. Ощипко й ін.) та зарубіжних мовознавців і присвячені різним напрямкам вивчення проблеми. Терміни-омоніми й пароніми досліджувалися в контексті культури мови, ділового мовлення, лінгводидактики, а в дисертаціях, монографічних дослідженнях і статтях, присвячених окремим сучасним галузевим термінологічним системам української мови, розглядалися переважно як вияви парадигматичних відношень. Існує потреба в спостереженні за омонімічними та паронімічними проявами з позицій семантико-функціонального простору термінологічних найменувань.

Мета статті полягає в аналізі явищ омонімії та паронімії як актуальних засобів термінотворення на ґрунті мови фахового використання. Реалізація поставленої мети здійснюється через виконання низки **завдань**: розмежувати поняття «омонімія», «паронімія» і «багатозначність», розкрити сутність явищ омонімії та паронімії термінологічних найменувань, причини (механізм) виникнення та вплив на нормативність фахового мовлення, створивши передумови для виявлення функціональних і структурних характеристик досліджуваного.

Виклад основного матеріалу дослідження. Традиційне визначення омонімів кваліфікує їх як одиниці мови, які «при однаковому звучанні (або написанні) мають абсолютно різні значення» [8, с. 401]. Ідеться як про слова, окремі словоформи, так і морфеми, словосполучення, синтаксичні конструкції. Вияви омонімії в галузевих термінологічних системах суттєво не відрізняються від того, що можемо спостерігати в загальноновживаній мові, хоча і з певними особливостями. Наприклад, омоніми в науково-технічній термінології: *кран* – «Трубка з затвором, прикріплена до водопроводу, газопроводу чи іншого резервуару для виливання

рідини, випускання газу»; «пристрій для перекриття трубопроводу»; *кран* – «Механізм для підймання й переміщення вантажів та ін.» [6, IV, с. 323], зокрема омофони на зразок *вольт* – *Вольт*, *о́чко* – *очко́* і под. У багатьох випадках виникнення омонімічних слів є природним наслідком значення однієї форми слова. За спостереженням дослідників, омоніми схильні до подальшого розкладу їхнього значення на полісемічні утворення та власне омоніми. У той час, як окремі значення багатозначного слова мають спільні семантичні ознаки, омонімам притаманна розбіжність ознак і схожість форм за зразком паронімів. Певно саме це приєє сплутуванню названих явищ, а у фаховому спілкуванні викликає труднощі.

На основі визначень та описів у наукових, лексикографічних джерелах і навчальній літературі характеристика паронімів є подібною до омонімів, адже вони є схожими за формою та відмінними своїм значенням. При повній або частковій семантичній відмінності пароніми вирізняє формальна подібність, унаслідок чого можливе сплутування в мовленні [8, с. 425], пор.: *парламентський* – який відбувається в парламенті і *парламентарний* – стосується до парламентаризму; *кампанія* – сукупність воєнних операцій, заходів для здійснення важливого громадсько-політичного або господарчого завдання і *компанія* – торгівельне або промислове товариство, що об'єднує підприємців, спілка та ін. Терміни-пароніми є спільнокореновими словами з різними словотвірними афіксами (*виборний* – *виборчий*; *погодження* – *узгодження*; *термінний* – *термінологічний* тощо) або ж мають різні корені (*громадський* – *громадянський*; *лібералізм* – *лібертаризм* і под.). Близькість значень дає право кваліфікувати їх як синоніми або ж семантичні варіанти, водночас схожість форми ріднить із окремими різновидами синонімів. Таким чином, план вираження паронімії «ґрунтується на подібності фонетичного складу слова, причому ця подібність є своєрідною функцією залежно від довжини слова» [1, с. 227–228].

Аналіз численних досліджень галузевих термінологічних систем української мови підтверджує, що паронімія як об'єктивна властивість мови є джерелом та засобом упорядкування інформації в лексичному складі мови.

Омонімія і паронімія, виступаючи чинниками формування термінологічних назв, пов'язуються між собою відношеннями семантичного творення. Так, геологічний термін *шапка* є результатом переходу з іншої лексико-семантичної парадигми в термінологічну і

містить у значенні диференційну (конотативну) сему, спільну з парадигмою терміна. Семантична структура подібних термінів складається з декількох сем, кожна з яких може бути пояснена порівнянням з першою. Наприклад, *шапка* (головний убір) – *шапка* (скупчення газу над чимось; кам'яний верх над чимось) [6, XI, с. 407–408] і т. ін.

Терміни – двопланові одиниці. Їхнє узагальненена знакова семантика за певних обставин здатна набувати інших значень, пов'язаних із поняттями різних галузей знань і діяльності людини. У такому випадку йдеться про міжгалузеву омонімію, приклади якої, з означених причин, знаходимо практично в кожному описі окремої терміносистеми, пор.: *флюс* (мед.) – *флюс* (техн.); *кноп* (судобуд.) – *кноп* (текстил.); *модальність* (лінгв.) – *модальність* (гомаопат.) – *модальність* (логічна) та ін.

Термінотворення засобами омонімії, паронімії та полісемії подібні, а тому складно розрізнявані. Так, при семантичному різновиді творення найменувань виникнення нового значення призводить до появи омонімічного значення, що підтверджує відсутність чіткої межі між омонімією та багатозначністю. Критеріями відмежування омонімічних слів (так само й термінів) виступають написання і звуковий склад: слова є омонімами, якщо їхня фонетична ідентичність – наслідок зміни звука та написання різниться між собою. Омоніми не мають спільних семантичних ознак, водночас багатозначним словам хоча б одна така ознака притаманна. Таким чином, той самий мовний об'єкт слід розглядати з двох сторін: «з одного боку, як сукупність взаємопов'язаних і взаємообумовлених семантичних одиниць, як значення багатозначного слова; з іншого, – як набір смислів, позначений однією і тією самою звуковою оболонкою» [1, с. 229–230].

До основних джерел омонімії в термінології належать: конвергенція (уподібнення) слів; дивергенція – розмежування двох або декількох значень багатозначного слова; метафора та метонімія; запозичення з різних мов (калькування, переклад) [5, с. 45].

Причини використання відомої зовнішньої форми для позначення поняття, наприклад, в іншій галузі і виникнення в результаті цього омонімічної назви вочевидь носять прагматичний характер: пошук простішого рішення та мовна економія.

Висновки. Таким чином, омонімія, паронімія і полісемія термінологічних назв різних галузей в українській мові відзначаються

специфічним функціонуванням у них семантичних ознак. Аналізовані явища різняться ступенем семантичних особливостей, структури і, відповідно до цього, функціональності.

Перспективи подальших розвідок пов'язуємо з вивченням ступеня особливостей семантики, функціонування та структури цих мовних одиниць.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дудок Р. І. Проблема значення та смислу терміна в гуманітарних науках : монографія. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2009. 358 с.

2. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. С. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти. Київ: Вид. дім «KM Academia», 2000. 218 с.

3. Міщенко А. Л. Лінгвістика фахових мов та сучасна модель науково-технічного перекладу (на прикладі німецькомовної фахової комунікації): монографія. Вінниця: Нова книга, 2013. 448 с.

4. Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. Українське термінознавство. Львів: Світ, 1994. 216 с.

5. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля, Київ. 2006. 716 с.

6. Словник української мови: в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наук. думка, 1970–1980.

7. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. Москва: Наука, 1986. 143 с.

8. Українська мова. Енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський (голова) та ін. Київ: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2000. 752 с.

REFERENCES

1. Dudok R. I. (2009) Problema znachennia ta smyslu termina v humanitarnykh naukakh [The problem of meaning and significance of the term in the humanities]. Lviv: Vyd. tsentr LNU im. I. Franka. 358 p.

2. Diakov A. S., Kyiak T. R. Kudelko Z. S. (2000) Osnovy terminotvorennia: semantychni ta sotsiolinhvistychni aspekty [Basics of term-formation: semantic and sociolinguistic aspects]. Kyiv: Vyd. dim. «KM Academia». 218 p.

3. Mishchenko A. L. (2013) Lihvistyka phakhovyh mov ta suchasna model naukovo-tekhnichnoho perekladu (na prykladi nimetskomovnoi phakhovoi komunikatsii) [Linguistics of professional languages and modern model of scientific and technical translation (on the example of

German-language professional communication)]. Vinnutsa: Nova knyha. 448 p.

4. Panko T. I., Kochan I. M., Matsuk H. P. (1994) *Ukrainske terminoznavstvo* [Ukrainian terminology science]. Lviv: Svit. 216 p.

5. Selivanova O. O. (2006) *Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopedia* [Modern linguistics: a terminological encyclopedia]. Poltava: Dovkilla-K. 716 p.

6. (Bilodod I. K., ed.) (1970–1980) *Slovnyk ukraïnskoi movy: v 11 t.* [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vols.]. Kyiv: Nauk. dumka.

7. Telia V. N. (1986) *Konnotativnyj aspekt semantiki nominativnykh edinits.* [The connotative aspect of the semantics of nominative units]. Moskva: Nauka. 143 p.

8. (Rusanivsky V. M., ed.) (2000) *Ukrainska mova. Entsyklopedia* [Ukrainian language. Encyclopedia]. Kyiv: Vyd-vo «Ukr. entsykl.» im. M. P. Bazhana, 752 p.

УДК 81'367

Перекладознавство

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ДІЛОВОЇ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ УКРАЇНСЬКОЮ

Орел А. С.

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри германської та слов'янської філології

Донбаський державний педагогічний університет

вул. Генерала Батюка, 19, Слов'янськ, Україна

orcid 0000-0002-4077-1614

doncaban@gmail.com

Ведення ділової кореспонденції в сучасному світі є також вимогою часу, відображенням зростаючої кількості міжнародних контактів у різних сферах життя. У зв'язку з цим зростає попит на перекладацькі послуги в комерційних галузях. Найважливішою вимогою до перекладу ділової кореспонденції є якомога більша адекватність перекладеного тексту та якомога більша еквівалентність його до оригіналу. Отже, необхідність чіткої та докладної передачі комерційної інформації в світі зумовлює актуальність дослідження особливостей перекладу в цій сфері, зокрема, лексичних, граматичних, стилістичних, прагматичних, комунікативних тощо. З огляду на те, що в Україні ділова

переписка ведеться лише державною мовою, в сучасному вітчизняному перекладознавстві набули актуальності питання розбіжностей між англійською та українською діловими мовами, а також способів перекладу, оскільки переклад – це не просто перетворення тексту однієї мови у текст іншою мовою, а переважно відтворення узусу в тексті однією мовою узусом іншої мови, тобто наголошується на важливості врахування соціокультурних чинників. Це, в свою чергу, зумовлює необхідність докладного вивчення лексичних, граматичних та стилістичних особливостей мов ділового спілкування як засобів зв'язку елементів тексту, з метою усунення низки протеріч та вдосконалення техніки перекладу ділових паперів, яка вимагає особливої точності. Різні аспекти дослідження зазначеної проблематики представлено в багатьох роботах українських перекладознавців, зокрема, А. С. Левашова, В. І. Карабана, А. П. Загнітка, І. Г. Данилюка, М. Г. Зубкова та ін.

Ключові слова: перекладознавство, ділове листування, лексичні трансформації, граматичні трансформації.

LEXICAL-GRAMMATICAL FEATURES OF THE BUSINESS CORRESPONDENCE TRANSLATION FROM ENGLISH LANGUAGE TO UKRAINIAN

Orel A. S.

*Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Department of
Germanic and Slavonic Linguistics, Donbas State Teachers' Training
University*

Heneral Batiuk Str., 19, Sloviansk, Ukraine

orcid 0000-0002-4077-1614

doncaban@gmail.com

Business correspondence in a modern world is also a demand of time and a reflection of the growing number of international connections in different spheres of life. Thereby the demand for translation services in commercial branches is constantly growing. The most important requirement for the translation of the business correspondence is the highest possible adequacy of the translated text and the highest possible equivalence to the original. Therefore, the necessity of the clear and detailed transfer of the commercial information in the world causes the relevancy of the research of the translation features in this sphere, in particular, lexical, grammatical, stylistic, pragmatic, communicative etc. Considering that in Ukraine the business correspondence is conducted

only in official language, in modern native translation studies the issues of differences between English and Ukrainian business languages as well as methods of translation became relevant, since the translation is not just transforming the text from one language to another, but mainly is the reproduction of the usus in the text in one language with a help of usus of the other language, meaning that the importance of taking social-cultural factors into account is emphasized. This, in its turn, determines the necessity of detailed study of lexical, grammatical and stylistic features of the languages of business conversation as the means of connecting the text elements, with the purpose of removing a number of contradictions and improving the techniques of the business papers translation, which requires special precision. Different aspects of researching the stated issue are represented in many works of Ukrainian translation scholars, in particular, A. S. Levashov, V. I. Karaban, A. P. Zahnitko, I. G. Danyluk, M. G. Zubkov and others.

Key words: *translation studies, business correspondence, lexical transformations, grammatical transformations.*

Постановка проблеми. Ділова кореспонденція належить до офіційно-ділового стилю мови, що передбачає наявність певної традиції побудови мовних конструкцій відповідно до змісту з урахуванням умов та мети висловлювання. В. Н. Комісаров зазначає, що теорія перекладу вивчає вплив на процес перекладу мовних особливостей певного функціонального стилю в мові оригіналу та в мові перекладу, а також взаємодію цих мовних явищ [6, с. 109]. Саме мовні засоби, їхній зміст і вживання дозволяють найефективніше фіксувати ділову інформацію і є спільними для англійської та української мов.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми якісного перекладу ділової кореспонденції активно досліджувалися в роботах з лінгвістики, перекладознавства, теорії та практики перекладу, германістики, славістики тощо. Так, багато мовознавців, наприклад, А. Д. Швейцер, Я. І. Рецкер, Л. С. Бархударов, А. У. Федоров, Е. М. Басс, В. Екк, В. В. Гуреневич, М. И. Басаков, Є. А. Кутній присвятили свої численні роботи дослідженню перекладу бізнес-кореспонденції.

Установлено, що низка відмінностей у семантичній та граматичній системах різних мов становить певні труднощі для перекладацької практики. На думку А. В. Федорова, спроби

перекласти дослівно той чи інший текст або відрізок тексту призводять якщо не до повного нерозуміння цього тексту, то в будь-якому разі до важкості сприйняття [9, с. 131].

Метою статті є розв'язання зазначених проблем, яке здійснюється завдяки умінню відтворювати інформацію мови оригіналу різними, доцільними в певній ситуації засобами мови перекладу, до яких відносять лексичні та граматичні зміни (трансформації).

Виклад основного матеріалу дослідження. Лексичні трансформації необхідні для адекватної передачі зв'язків між формою та змістом слів і словосполучень оригіналу та перекладу. При цьому особливу увагу перекладач повинен приділяти контексту, у якому мовні одиниці вживаються, враховувати семантичні та стилістичні особливості слів, що обираються для передачі іншомовного повідомлення. Семантика слова пов'язана з його функціонуванням у мовленні, його лексичною сполучуваністю та стилістичною конотацією, а також соціокультурними особливостями у свідомості носіїв різних мов [8, с. 174]. Дослівний переклад та досягнення стовідсоткової еквівалентності на практиці є неможливими, оскільки цьому перешкоджають деякі труднощі, наприклад: у мові перекладу відсутній словниковий відповідник іншому слову мови оригіналу; відповідність лише частково передає значення лексичної одиниці оригіналу; багатозначне слово мови оригіналу співвідноситься з різними семантичними одиницями мови перекладу тощо.

Тож, дослідники поділяють лексичні трансформації на декілька типів: 1) диференціація значень (differentiation of meaning), наприклад, українським еквівалентом слова *justice* є *справедливість*, *правосуддя*, проте іноді різниця стає більш специфічною: *Department of Justice* – *Міністерство Юстиції*, *the Court of justice* – *суд*; 2) специфікація значень (specification of meaning), наприклад: *meal* – *їжа*, *прийняття їжі*, але *You have had your meal in our restaurant.* – *Ви вже поснідали (пообідали) в нашому ресторані.* – ця фраза перекладається з урахуванням часу доби, в який відбувається дія, тобто перекладач звертає увагу на контекст повідомлення; 3) конкретизація / генералізація значень (concretization / generalization of meaning), наприклад: *I am certain that you will find a position which suits you soon and I believe that you have a great deal to contribute.* – *Я впевнений, що скоро Ви знайдете посаду, яка задовольнить Вас, і, я*

вважаю, що Ви можете зробити великий внесок. – лексичні одиниці мови оригіналу з конкретним значенням узагальнюються й перекладаються лексемою з абстрактним значенням з метою чіткішого розуміння повідомлення або навпаки; 4) смисловий (семантичний) розвиток (semantic development) полягає в заміні слова або словосполучення мови оригіналу відповідною за контекстом лексичною одиницею мови перекладу: *The Worcester by election was an acid test for the Labor Candidate.* – *Додаткові вибори у Вустері були лакмусовим папірцем для лейбористського кандидата* – словосполучення *лакмусовий папірець* (*litmus paper*) ніколи не вживається в англійській мові в переносному значенні; 5) антонімічний переклад (antonymic translation) поєднує ознаки лексичної та граматичної трансформації: *It was not until 1770 when James Cook chartered the East Coast that any major exploration of Australia was undertaken.* – *І лише в 1770 році, після того як Джеймс Кук наніс на мапу східне узбережжя Австралії, почалося серйозне дослідження цього континенту*; 6) цілісне перетворення (integral transformation), наприклад: *Welcome! Don't mention!* – *Ласкаво просимо!* – частина інформації не перекладається взагалі; 7) додавання та вилучення слів з лексичних причин (addition and omission of words for lexical reasons), наприклад: *takeover* – *поглинання одного підприємства іншим*; *strike ballot* – *голосування щодо оголошення страйку* – addition; *You can see the result of your company work.* – *Ви бачите результат роботи Вашої компанії* – omission.

Граматичні трансформації визначаються як структурні зміни речення в процесі перекладу, як зміна граматичного значення граматичних одиниць мови оригіналу з метою встановлення найбільш точної та чіткої відповідності в мові перекладу [6, с. 54]. Граматичні трансформації структури речення в процесі перекладу ділової кореспонденції відбуваються відповідно до норм мови перекладу взагалі та офіційно-ділового стилю зокрема. Граматичні трансформації включають чотири типи [там же]: 1) додавання граматикалізованих одиниць, наприклад, сполучників, займенників тощо (addition); 2) вилучення граматикалізованих елементів (omission); 3) транспозиція / перестановка (transposition); 4) заміна (replacement).

Граматичні трансформації відбуваються на синтаксичному та морфологічному рівнях і в процесі перекладу ділових листів

застосовуються в комбінації. Трансформації додавання та вилучення граматичних одиниць під час перекладу ділової кореспонденції мають певне прагматичне спрямування, адже спрямовані на уточнення та корегування думки з урахуванням особливостей сприйняття інформації адресантом: за необхідності до синтаксичних комплексів мови оригіналу додаються відсутні, але можливі елементи, наприклад: *Reward of £500 being offered by the Eire Government has been condemned by 14 MPs.* – Той факт, що ірландський уряд запропонував винагороду у 500 фунтів-стерлінгів, викликав осуд 14-ти членів парламенту; у деяких випадках форми множини англійських іменників перекладаються українськими формами однини, наприклад: *the industries of Britain* – промисловість Британії; під час перекладу форм присвійного відмінка іменників з відсутнім позначуванням словом відбувається додавання цього слова, наприклад: *I lit my candle at the Watchman's.* – Я запалив свічку від свічки нічного сторожа; ускладнення об'єкта (додатку), наприклад: *I saw him opening the door.* – Я бачив, як він відчиняв двері; додавання ідентифікувального слова, наприклад: *She was a Mrs. Jefferson.* – Це була якась Пані Джефферсон; у процесі перекладу вилучаються дієслова, які в англійських синтаксичних конструкціях вживаються для вираження почуттів, ставлення тощо, наприклад: *I regret to say that I miss your point.* – На жаль, я не розумію на що Ви натякаєте; вилучаються з перекладу дієслова, пов'язані з вказанням на час, наприклад: *Six o'clock saw the District Attorney enter his study.* – О 6-й годині окружний прокурор увійшов до свого кабінету.

Досить часто в перекладацькій діяльності відбувається заміна типу синтаксичного зв'язку. Англійська та українська мови характеризуються наявністю зв'язків сурядності та підрядності в складному реченні. Під час перекладу може відбутися заміна сурядності підрядністю чи навпаки, наприклад: *We have just had to lay off twenty-four employees and there is no way that I could justify hiring someone new under those circumstances.* – Нам тільки-но довелося звільнити двадцяти чотирьох працівників і, враховуючи обставини, немає жодної можливості для того, щоб найняти нову людину. До синтаксичних трансформацій відносять також явище зміни предикатів у процесі перекладу. Наприклад: *I have enclosed my resume for your review and will look forward to meeting you.* – Додаю своє резюме на Ваш розгляд, з нетерпінням чекаю на зустріч з Вами.

А. Д. Швейцер дослідив такий тип граматичної трансформації, як

розчленування речення, що передбачає перетворення однієї предикативної одиниці на дві та більше: складне речення перетворюється на два простих під час перекладу. Наприклад: *While I am sure the young man you wrote to me about would not warrant the recommendation you gave unless he is truly exceptional, I believe it would be unfair to him to set up an interview at this time.* – Я впевнений, що молода особа, про яку Ви мені писали, є дійсно винятковою, інакше Ви б не надавали рекомендації. Але я вважаю, що було б несправедливо по відношенню до нього назначати співбесіду в цей час. Вдаються перекладачі й до такого способу перекладу, як об'єднання речень – трансформації, при якій прості речення об'єднуються в одне складне. Наприклад: *I have recently graduated from Oxford College with a degree in Banking. I am very interested in Personal Credit area and would appreciate having the opportunity to discuss any openings you may have in this area.* – Нещодавно я одержав з дипломом спеціаліста з банківської справи Оксфордського коледжу, тому я дуже зацікавлений у сфері кредитування приватних осіб і був їй вдячний за можливість обговорити будь-які вакансії, які Ви маєте в цій сфері.

Висновки. Лексичні, граматичні та комбіновані лексико-граматичні трансформації чітко систематизовані та класифіковані в сучасному перекладознавстві, встановлено норми, умови та способи застосування під час перекладу. Аналіз низки досліджень та практична робота з англійсько-українського перекладу ділової кореспонденції дозволили виділити основні види лексичних та граматичних трансформацій, які є поширеними в процесі перекладу бізнес-інформації, що міститься в листуванні. Володіння широким діапазоном перекладацьких трансформацій та знання основних, найчастіше вживаних типів, доречне й правильне застосування є обов'язковим для перекладача як посередника між двома мовами. Надзвичайно важливою є компетентність такого фахівця, адже від того, наскільки правильно використовується перекладацький інструментарій, залежить розуміння інформації з ділової кореспонденції, що є принциповим у веденні бізнесу.

Перспективи подальших розвідок. Подолання труднощів, які виникають у процесі перекладу ділової кореспонденції, залежить від уміння фахівця чітко визначати характер проблем, зумовлених розбіжностями англійської та української мов. Проте, не лише теоретична та практична підготовка відіграють важливу роль у

перекладацькій діяльності. Сучасні дослідники також акцентують увагу на особистості перекладача, якостях його характеру, тому що переклад будь-якого повідомлення є актом взаємодії різних мов, а водночас і різних культур.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глущик С. В., Дияк О. В., Шевчук С. В. Сучасні ділові папери. Київ: А.С.К., 2002. 400 с.

2. Гончарова Н. І. Документаційне забезпечення менеджменту: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 260 с.

3. Діденко А. Н. Сучасне діловодство: навч. посібник. Київ: Либідь, 2000. 384 с.

4. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Вінниця: Нова книга, 2001. Частина І. Граматичні труднощі. 271 с.

5. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Вінниця: Нова книга, 2001. Частина ІІ. Лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні труднощі. 303 с.

6. Комиссаров В. Н. Слово о переводе. Москва: Международные отношения, 1973. 215 с.

7. Кутний Е. А. Бизнес-корреспонденция на английском языке. Москва: Эксмо, 2005. 208 с.

8. Переклад у наукових дослідженнях представників Харківської школи: *колективна монографія / за ред. Л. М. Черноватого, О. А. Кальниченка, О. В. Ребія*; кафедра теорії та практики перекладу англійської мови Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Вінниця: Нова Книга, 2013. 568 с.

9. Федоров А. В. Основы общей теории перевода: Лингвистические проблемы. 4-е изд. Москва: Высш. шк., 1983. 303 с.

REFERENCES

1. Hlushchuk S. V., Dyiak O. V., Shevchuk S. V. Suchasni dilovi papery [Modern business papers]. Kuiv: A.S.K. 2002. 400 s.

2. Honcharova N. I. Dokumentatsiine zabezpechennia menedzhmentu [Management documentation]. Navchalnyi posibnyk. Kuiv: Tsentr navchalnoi literatury 2006. 260 s.

3. Didenko A. N. Suchasne dilovodstvo [Modern office work]. Navch. posibnyk. Kuiv: Lybid 2000. 384 s.

4. Karaban V. I. Pereklad anhliiskoi naukovoї i tekhnichnoi literatury [Translation of English scientific and technical literature]. Vinnytsia Nova Knyha 2001. Chastyna I. Hramatychni Trudnoshchi. 271 s.

5. Karaban V. I. Pereklad anhliiskoi naukovoї i tekhnichnoi literatury [Translation of English scientific and technical literature]. Vinnytsia Nova Knyha 2001. Chastyna II. Leksychni Terminolohichni Ta Zhanrovo-Stylistychni Trudnoshchi. 303 s.

6. Komissarov V. N. Slovo o perevode. [Abstract about translation]. Moskva: Mezhdunarodnyie Otnosheniya, 1973. 215 s.

7. Kutnii E. A. Byznes-korrespondentsyia na anhlyiskom yazyke [Business correspondence in English]. Moskva: Eksmo, 2005. 208 s.

8. Pereklad u naukovykh doslidzhennykh predstavny`kiv Xarkivskoyi shkoly: kolektyvna monografiya [Translation in scientific researches of representatives of the Kharkiv school] / za red. L. M. Chernovatogo, O. A. Kalnychenka, O. V. Rebiya; kafedra teorii ta praktyky perekladu anglijskoyi movy Xarkivskogo nacionalnogo universytetu imeni V. N. Karazina. Vinnytsya: Nova Knyha, 2013. 568 s.

9. Fedorov A. B. Osnovy obschey teorii perevoda: Lingvisticheskie problemy [Foundations of general theory of translation]. 4-e izd. Moskva: Vyssh. shk., 1983. 303 s.

УДК 821.161.1-3.09"19"

Історія російської літератури

МОТИВНЫЙ АНАЛИЗ РОМАНА А. БЕЛОГО

«СЕРЕБРЯНЫЙ ГОЛУБЬ»

Рубан А. А.

кандидат филологических наук,

доцент кафедры русского языка и литературы

Донбасский государственный педагогический университет

ул. Генерала Батюка, 19, Славянск, Украина

orcid 0000-0002-8997-9619

ruban_allochka@ukr.net

В статье представлен мотивный и интертекстуальный анализ романа А. Белого «Серебряный голубь». Автор работы исследует тематику произведения через систему мотивов и образов-символов.

Социальной основой романа А. Белого «Серебряный голубь» является русская революция 1905 – 1907 годов и написанная под впечатлением от нее в 1905 году статья «Луг зеленый». Первый мотив романа – мотив единения на зеленом лугу различных сословий – взят писателем из статьи. Этот мотив в произведении рассматривается в мистико-утопическом ключе как

новейший вариант славянофильства, включающий в себя и революционные веяния времени, и религиозно-философские идеи В. Соловьева, и мистический опыт символистской формации.

Автор статьи рассматривает в большей степени инфернальные, демонологические образы и мотивы. Среди них мотив сна, который восходит к русской классике – творчеству М. Ю. Лермонтова, Н. В. Гоголя, Ф. М. Достоевского, для которых свобода и покой отождествлялись со сном. Показано, что в романе А. Белого сон – срединное состояние между жизнью и смертью, бытием и небытием. Возникающий в «Серебряном голубе» мотив пыли напрямую связан с темой окутанного дьявольской пеленой провинциального города. Мотив бездны становится сквозным, сюжетообразующим мотивом произведения.

Особое внимание автор статьи обращает на образы-символы лиха (обобщённое представление о всеобщей гибели, апокалиптический катастрофизм, эстетизация мании преследования, галлюцинаций), паука (сквозной образ романа, символизирующий главу секты «голубей» Кудеярова, его оборотничество), пруда-зеркала (зыбкость и размытость окружающей реальности), плодового сада (ложный рай, где все напоено затаенной злобой), а также на символическое название произведения.

Анализируя образы и мотивы романа, используется широкий интертекст русской литературы XIX – начала XX веков: творчество Н. В. Гоголя, М. Ю. Лермонтова, Ф. М. Достоевского, В. Соловьева, Ф. Сологуба, З. Н. Гиппиус и др.

Ключевые слова: А. Белый, символизм, мотив, образ-символ, интертекст.

Рубан А. А.

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри російської мови та літератури
Донбаський державний педагогічний університет
вул. Генерала Батюка, 19, Слов'янськ, Україна
orcid 0000-0002-8997-9619
ruban_allochka@ukr.net

МОТИВНИЙ АНАЛІЗ РОМАНУ А. БІЛОГО «СРІБНИЙ ГОЛУБ»

У статті представлений мотивний і інтертекстуальний аналіз роману А. Білого «Срібний голуб». Автор роботи досліджує тематику твору через систему мотивів і образів-символів.

Соціальною основою роману А. Білого «Срібний голуб» є російська революція 1905 – 1907 років і написана під враженням від неї в 1905 році стаття «Луз зелений». Перший мотив роману – мотив єднання на зеленому лузі різних прошарків суспільства – узятий письменником зі статті. Цей мотив у творі розглядається в містико-утопічному ключі як новітній варіант слов'янофільства, що включає в себе і революційні віяння часу, і релігійно-філософські ідеї В. Соловйова, і містичний досвід символістської формації.

Автор статті розглядає більшою мірою інфернальні, демонологічні образи і мотиви. Серед них мотив сну, який був представлений ще в російській класичній літературі – творчості М. Ю. Лермонтова, М. В. Гоголя, Ф. М. Достоевського, для яких свобода і спокій ототожнювалися зі сном. Показано, що в романі А. Білого сон – серединний стан між життям і смертю, буттям і небуттям. Виникає в «Срібному голубі» мотив пил, безпосередньо пов'язаний із темою оповитого диявольською пеленою провінційного міста. Мотив безодні стає наскрізним, сюжетотворчим мотивом роману.

Особливу увагу автор статті звертає на образи-символи лиха (узагальнене уявлення про загальну загибель, апокаліптичний катастрофізм, естетизація манії переслідування, галюцинацій), павука (наскрізний образ роману, що символізує главу секти «голубів» Кудеярова, його оборотничество), ставка-дзеркала (хиткість і розмитість навколишньої реальності), плодового саду (помилковий рай, де все напоєне прихованою злістю), а також на символічну назву твору.

Аналізуючи образи і мотиви роману, використовується широкий інтертекст російської літератури XIX – початку XX століть: творчість М. В. Гоголя, М. Ю. Лермонтова, Ф. М. Достоевського, В. Соловйова, Ф. Сологуба, З. М. Гіппіус та ін.

Ключові слова: А. Білий, символізм, мотив, образ-символ, інтертекст.

Ruban A. A.

*Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor,
Department of Russian Language and Literature,
Donbas State Teachers' Training University
Heneral Batiuk Str., 19, Sloviansk, Ukraine
orcid 0000-0002-8997-9619
ruban_allochka@ukr.net*

MOTIVE ANALYSIS OF A. BELY'S NOVEL "THE SILVER DOVE"

The article presents a motive and intertextual analysis of A. Bely's novel "The silver dove". The author of the work studies the theme of the book through a system of motives and image-symbols.

The social basis of the novel is the Russian Revolution of 1905 – 1907 and the article "Green Meadow" written under the influence of it in 1905. The first motive of the novel, the motive of unity of different classes on a green meadow, was taken by the author from the article. This motive is considered in a mystical-utopian key as the latest variant of Slavophilism, which includes the revolutionary trends of the time, religious and philosophical ideas of V. Solovyov and mystical experience of symbolist formation.

The author concerns mostly infernal, demonological images and motives. Among them there is a motive of dream, which goes back to the Russian classical literature – M. Yu. Lermontov, N. V. Gogol, F. M. Dostoyevsky who identified freedom and peace with dream. In his novel, A. Bely shows dream as a middle state between life and death, Being and Non-being. The motive of dust, appearing in "The silver dove", is directly connected with the theme of a provincial town shrouded in a devilish veil. The motive of the abyss becomes a cross-cutting plot-forming motive of the work.

Special attention is paid to the symbolic images of dashing (a generalized idea of the universal death, apocalyptic catastrophism, aestheticization of persecution mania, hallucinations), a spider (a cross-cutting image of the novel, which symbolizes the head of "The Dove" sect Kudayarov, his werewolf essence), a pond-mirror (unsteadiness and blurring of the surrounding reality), an orchard (a false paradise where everything is filled with hidden anger), in addition to the symbolic title of the novel.

Analyzing images and motives of the novel, a wide intertext of Russian literature of the XIX – early XX centuries is used: the works of N. V. Gogol, M. Yu. Lermontov, F. M. Dostoyevsky, V. Solovyov, F. Sologub, Z. N. Gippius and others.

Key words: *A. Bely, symbolism, motive, image-symbol, intertext.*

Постановка проблеми и анализ публикаций. Статья Б. М. Гаспарова о «Мастере и Маргарите» (впервые опубликована в журнале *Slavica Hieroslymitana Slavie Studies of the Hebre University*, 1978) в свое время ознаменовала начало нового этапа в филологическом изучении текста. Примененный в ней метод,

названный позже «мотивным анализом», долгое время не признавался «советским» литературоведением: исследовательские наблюдения казались произвольными, тем более что мотивный анализ одним из прообразов имел классический психоанализ Фрейда с его методом свободных ассоциаций. Но именно он позволял проникать в скрытые от автора и читателя глубины «подсознания» художественного текста.

В данной статье мы предлагаем мотивный анализ романа А. Белого «Серебряный голубь». В советский период это произведение оставалось в тени, как и многое из прозаического наследия русского символиста. Роман «Серебряный голубь», с его несколько специфическим взглядом на русскую революцию, на социализм, конечно же, не мог быть широко известен в социалистической стране. Большинство учебников по истории русской литературы «рубежа веков» приводят о произведении лишь краткие отписки типа: «Белый создал повесть «Серебряный голубь» – о мистических исканиях интеллигента, пытающегося сблизиться с народом на сектантской основе...» [5, с. 182]. В постсоветских исследованиях творчества А. Белого тоже особо не обращается внимание на роман о революции 1905 года, хотя довольно подробно исследованы вопросы влияния на создателя «Серебряного голубя» стиля и манеры Н. В. Гоголя; в большей или меньшей степени раскрыто значение оккультных образов, мотивов, символов в структуре романа.

Таким образом, **цель** предлагаемой статьи заключается в анализе тематики произведения через систему основных мотивов и образов-символов.

Эта цель конкретизируется в следующих **задачах**: 1) охарактеризовать выявленные ранее мотивы и образы-символы романа; 2) определить интертекстуальные связи произведения А. Белого с предшествующей и современной автору литературой.

Изложение основного материала исследования. В 1905 г. А. Белый ощущает кризис мысли, взглядов как философских, так и социальных. В этот период поэт обращается к прозе и решает написать трилогию «Восток и Запад», первой частью которой становится роман «Серебряный голубь». Социальной основой романа является первая русская революция и написанная под впечатлением от нее в том же 1905 году статья «Луг зеленый». Оптимистически настроенный в светлое будущее своей страны автор

с восторгом восклицает: «Верю в Россию. Она – будет. Мы – будем. Будут люди. Будут новые времена и новые пространства. Россия – большой луг, зеленый, зацветающий цветами» [2, с. 420].

Так в статье появляется мотив, который будет одним из основных в романе, – *мотив единения на зеленом лугу различных сословий* («сельского учителя», «ослабевшего помещика» и «волосатого писаря»), сопровождаемый «здоровой русской песней». Здесь же дан и мистико-утопический прообраз этого единения. Главный герой романа (Дарьяльский), духовно-эмоциональный центр его внутреннего мира – становятся новейшим вариантом славянофильства, включающим в себя и революционные веяния времени, и религиозно-философские идеи В. Соловьева, и мистический опыт символистской формации.

Символически изображённая бездна, над которой остановилась Россия, буквально с первых страниц романа поражает своей ужасающей пустотой. Мотив *бездны* становится сквозным, сюжетообразующим мотивом произведения. С его помощью А. Белый связывает в единый клубок верх и низ, дух и плоть, лазурь и черноту. На трансформировании и переходе одного в другое строится всё повествование: «А небо? А бледный воздух его, сперва бледный, а коли приглядеться, вовсе чёрный воздух?» [1, с. 37]. Фатальным концом оборачивается попытка западника Петра Дарьяльского перешагнуть через пропасть между Востоком и Западом. *Ямой* закончилась жизнь Дарьяльского, вырытой на огороде купца Еропегина. От западного имени Гуголёва и до восточных пределов села Целебеева и города Лихова мы видим господство сатанинских сил, обитающих в оврагах, ярах Целебеево-Лиховской околицы.

Как считает С. Ильев, «все эти имена (Дарьяльский, Тодрабе-Граабен, Сухоруков, Кудеяров, Голокрестовский) так или иначе вызывают ассоциации, создающие обобщённое представление о всеобщей гибели, имя которой некое безобразное Лихо, в котором воплотился присущий писателю апокалиптический катастрофизм [2, с. 157].

Эстетизация мании преследования, галлюцинаций в символическом образе Лиха проявляется значительно раньше, в поэзии Ф. Сологуба:

Недотыкомка серая
Всё вокруг меня вьётся да вертится, –
То не Лихо ль со мною очертится
Во единый погибельный круг?.. [4, с. 107].

Как замечает А. Ханзен-Лёве, «образ Лиха порой соединяет в себе как безумие, так и сумасшествие:

На улицах пусто и тихо,
И окна, и двери закрыты.
Со мною – безумное Лихо,
И нет от него мне защиты.
Я – странник унылый и бледный,
А Лихо – мой верный вожатый.
И с ним я расстаться не смею.
На улицах пусто и тихо.
Пойдём же дорогой своею,
Косматое, дикое Лихо» [6, с. 351].

Последний отрывок как нельзя кстати отражает внутренний мир города Лихова из романа А. Белого, где обитатели «вели образ существования своего между двумя, так сказать, безднами: бездной пыли и бездной грязи; и все делились – на любителей грязи и любителей пыли – все без исключения...» [1, с. 95].

Перед читателем предстает искусно выписанный быт русской провинции, через который отчётливо просвечивают черты inferнального мира. Демоническое усыпляет человека, подавляя его сознание и волю: «Снова Дарьяльский прислушивается к вещим словам: разве всё, что с ним – не чудесный сон, снящийся наяву?.. Одно мгновение не спал, – на один миг проснулся, – думает Пётр, – вот уже иду в сон» [1, с. 307]. Таким образом вводится в роман мотив *сна*.

Мотив *сна* в романе А. Белого восходит к русской классике. Еще в XIX веке его широко развивали такие писатели, как М. Лермонтов, Н. Гоголь, Ф. Достоевский, для которых свобода и покой отождествлялись со сном. В «Серебряном голубе» сон оказывается неким срединным состоянием между жизнью и смертью, бытием и небытием, сохраняя всю полноту жизни, с одной стороны, и снимая конечность индивидуального бытия – с другой.

В своих произведениях А. Белый нисколько не изменяет интерпретацию мотива сна. Сны также являются вестниками смерти,

знамениями завтрашнего дня, определителями последующих событий.

Писатель настойчиво проводит мысль о недостаточности, а часто и ложности первого впечатления человека от наблюдаемых им пейзажей, ландшафтов, интерьеров. Возникающий в «Серебряном голубе» мотив *пыли* напрямую связан с темой окутанного дьявольской *пеленой* провинциального города: «... только пыльная мгла на том месте, где Лихов, будто никакого такого не бывало Лихова. По Лиховской дороге вдруг закрутилось облако пыли. Петр даже видел, как в открытом окошке, среди всего пыльного, пыльный лиховец у самовара сиротливо пиликал на скрипке» [1, с. 269].

Мотив пыли ранее возникает в стихотворении З. Гиппиус «Пыль». В нём также отражена мистичность бытия человека, постоянное присутствие «неземного» и влечение человека к этому тайному. Пыль – прах, ничто, но она же составляющее всего, что есть человек, поэтому герой смиряется с действительностью, подчиняясь магической силе непроницаемых, удушающих покровов пыли.

Одним из важнейших сквозных образов романа является образ *паука*, которому А. Белый последовательно уподобляет главу секты «голубей» Кудеярова. В скандинавской мифологии, прекрасно известной Белому, «паук» одно из обличий Бога-оборотня Локки.

Описывая жилище Кудеярова, Белый использует интертекст стихотворения З. Гиппиус «Пауки». Столяр Кудеяров в «четырёх углах» плетет свою паутину, «колдовские бормочет невнятные речи. Ты ужаснешься неизреченному не смыслу тех многословий: ты ужаснешься бешенству их бессмыслий» [1, с. 571]. Так описывается мистические деяния героя, его почти оборотничество:

Приглядываюсь... Спит река...
В туманах – берегов излучья...
Туда грозит моя рука,
Сухая, мертвая... паучья... [4, с. 119].

Действительность в «Серебряном голубе» на поверку оборачивается совсем иной, чем она хотела бы казаться. Самые обыкновенные, самые привычные реалии и события обнажают свою бесовскую суть. Перечислим некоторые из них:

– образ *пруда-зеркала* символизирует зыбкость и размытость окружающей героев реальности; в этом зеркале ясно преломляются природные и рукотворные предметы: «Ясный солнечный день, ясная

солнечная водица: голубая такая; коли заглянуть, не знаешь, вода ли то или небо» [1, с. 24];

– живыми, прислуживающими дьяволу существами предстают в романе *змеящиеся языки занимающегося пожара*: «прыгало светлое пламя, туда и сюда змеилось и сверкало многим множеством искр; ясные раскуривались там змеи и быстро-быстро они выползали из-под углов, протягивали свои шеи, шипели и тянулись к соседним избенкам» [1, с. 256];

– с образом *змеи* идеально сочетается в «Серебряном голубе» образ *плодового сада* – ложного рая, где все напоено затаенной злобой: «... и протянутая та рука будто ему указывала беспрекословно снизойти туда, где не видел он ничего, кроме тьмы, да лепета листьев, да ему в лицо оттуда бившего ветру. – Как – разве мне т у д а? (разрядка автора – А. Р.). – Туды: во флигеле вам постелено! – А флигель-то где? – В плодом саду! [1, с. 274–275].

Название романа тоже носит символическое значение. Согласно Библии, голубь является символом жизни. Совершенно иное значение приобретает этот образ в романе А. Белого. Дано своеобразное цветовое воплощение образа. Как полагает А. Ханзен-Лёве, «лунный мир «бесцветен» – и хотя, с одной стороны, в его блеске и мерцании есть «серебро» (в противоположность золотому свету и лучам солнца), с другой стороны, он, с его бледностью и тенями, «бел» (на холодно-синем фоне)» [6, с. 208]. Солнце является источником жизни, оно творит её, создаёт энергию само в себе, Луна же энергию не создаёт, она её лишь отражает, передаёт. Соответственно, и свет этот является как бы ненастоящим, условным, неживым: «лунный мир представляет собой и л л ю з и ю, чистую в и д и м о с т ь сна и мечты ... лунные проекции оказываются холодными, бесстрастными, безжизненными и обречёнными на смерть, поскольку они лишь «появляются», но не «просветляются» (как в солнечной образности)» (разрядка А. Ханзен-Лёве – А. Р.) [6, с. 211]. Поэтому и голубь, рождённый от соития Петра и Матрёны, долженствующий стать мессией новой жизни, изначально оказывается фальшивым, ненастоящим.

Работая над романом «Серебряный голубь», А. Белый сознательно между царством Зверя и социалистической идеологией ставит знак равенства. Начало эпохи пролетариата становится для него сигналом нового времени – времени потрясений и страшных перемен. Бездна, над которой замерла Россия, вздыбленная

Петром, символически показана в романе Белого. Здесь противопоставлены два персонажа – Петр Петрович Дарьяльский и Павел Павлович Тодрабе-Граабен. Имена героев соотнесены с именами русских царей (в плане историческом) и с именами апостолов (в плане историософском). В то время как Павел Павлович остался до конца западником, Петр Петрович покидает лагерь западников в пользу «Востока». Бездна разверзается под героями романа по горизонтам Запад – Восток.

Выводы. Опираясь на учение А. Ф. Лосева о символе как «закономерном разложении той или иной модели в бесконечный ряд ее воплощений», мы показали, как реализуется этот универсальный для «Серебряного голубя» закон в конкретной художественной системе. Здесь бесконечный ряд воплощений – это процесс становления мифа, а миф – основа сюжетной композиции. В романе А. Белого универсальному началу зла противопоставляется универсальное начало добра. Особую роль в этом играют образы-символы и мотивы, которые восходят к русской литературной традиции XIX – начала XX века.

Перспективы дальнейших исследований. Система мотивов в романе не ограничивается только инфернальными, демонологическими образами и мотивами. Можно говорить также о системе социальных мотивов, цветовой и цифровой символике, фольклорных ассоциациях в данном художественном тексте. Это может быть следующим этапом в изучении романа «Серебряный голубь».

ЛИТЕРАТУРА

1. Белый А. Серебряный голубь. Москва: Художественная литература, 1989. 463 с.
2. Гиппиус З. Н. Стихотворения. Живые лица. Москва: Художественная литература, 1991. 471 с.
3. Ильев С. П. Русский символистский роман: Аспекты поэтики. Киев: Лыбидь, 1991. 172 с.
4. От символистов до обэриутов: Поэзия русского модернизма: Антология: в 2 кн. / под. ред. Богомолова Н. А. Москва: Эллис Лак, 2000. Кн. 1. 703 с.
5. Соколов А. Г. История русской литературы конца XIX – начала XX века. Москва: Правда, 1990. 768 с.

6. Ханзен-Лёве А. Русский символизм: Система поэтических мотивов: Ранний символизм: Пер. с нем. Санкт-Петербург: Академический проект, 1999. 507 с.

REFERENCES

1. Belyy A. (1989) Serebryanyy golub' [Silver dove]. Moskva: Khudozhestvennaya literature. 463 s.

2. Gippius Z. N. (1991) Stikhotvoreniya. Zhivyye litsa [Poems. Living faces]. Moskva: Khudozhestvennaya literature. 471 s.

3. Il'yev S. P. (1991) Russkiy simvolistskiy roman: Aspekty poetiki [Russian Symbolist Novel: Aspects of Poetics]. Kuiv: Lybid'. 172 s.

4. Ot simvolistov do oberiutov: Poeziya russkogo modernizma (2000) [From Symbolists to Oberiuts: Poetry of Russian Modernism]: Antologiya: v 2 kn. / pod. red. Bogomolova N. A. Moskva: Ellis Lak. Kn. 1. 703 s.

5. Sokolov A. G. (1990) Istoriya russkoy literatury kontsa XIX – nachala XX veka [History of Russian literature of the late XIX – early XX century]. Moskva: Pravda. 768 s.

6. Khanzen-Love A. (1999) Russkiy simvolizm: Sistema poeticheskikh motivov: Ranniy simvolizm [Russian Symbolism: The System of Poetic Motives: Early Symbolism]: Per. s nem. Sankt-Peterburg: Akademicheskiy proyekt. 507 s.

УДК 81-115:81'27

Лінгвоісторіографія

РІЗНОВИДИ АРГО В ПРОЦЕСІ ЕВОЛЮЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Руденко М. Ю.

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри германської та

слов'янської філології

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

вул. Генерала Батюка, 19, Слов'янськ, Україна

orcid 0000-0002-6587-3860

marinarudenko2016@gmail.com

Стаття присвячена дослідженню арго. У вступі зроблено огляд останніх ґрунтовних публікацій з проблематики арго, зокрема його різновидів у процесі еволюційного розвитку, а також наявних проблем із зазначеної тематики. Метою дослідження є

розкриття поглядів мовознавців на різновиди арго в процесі еволюційного розвитку.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що праці зі спеціального лінгвоісторіографічного дослідження загальнотеоретичних проблем арго практично відсутні; у статті розглянута значна кількість лінгвістичних досліджень з проблематики арго в різних мовах.

Арго в різних мовах і країнах відрізняється своїми особливостями й інтерпретується неоднозначно. Незважаючи на існування значної кількості теоретичних праць з арго, в оцінках дослідників цього мовного феномену багато розходжень, у лінгвістиці відсутній сталий погляд на загальнотеоретичні питання вивчення арго. Зазначені проблеми потребують подальшого глибокого дослідження й узагальнення.

В основній частині статті надається аналіз досліджень загальнотеоретичних проблем арго в студіях мовознавців країн Європи, Азії, США, Канади. Проаналізовані праці, погляди дослідників на історичний розвиток, еволюцію арго в різних мовах, його різновиди, понятійну сутність, розуміння. Розглянуто виникнення і розвиток самого давнього і відомого злодійського арго, а також професійних арго, молодіжних арго тощо. Виділено таємні мови аналогічні арго, що існують у мовах багатьох країн світу (кент, ротвельш, херманія та ін.). Приділено увагу виявленню типологічних рис арго в різних мовах.

У висновках зазначено, що на протязі свого існування арго еволюціонує, трансформується, змінює свої основні ознаки, властивості, функції. Особливо це помітно в другій половині ХХ ст. – на початку ХХІ ст. Спостерігається поглиблене вивчення арго та інших таємних мов. Більш активно дослідження проводяться мовознавцями Франції, Німеччини, Англії, США, України, Росії, Іспанії тощо.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо в систематизації наукових поглядів мовознавців на арго, розширенні кола досліджуваних мов, в яких поширене арго, продовженні вивчення праць відповідних авторів у лінгвоісторіографічному аспекті.

Результати здійсненого дослідження можна застосовувати у викладанні курсів «Історії лінгвістичних учень», «Вступу до мовознавства», «Загального мовознавства», «Лексикології»,

---

«Практики усного та писемного мовлення» (іноземні мови), «Порівняльної типології української та іноземних мов» на філологічних факультетах закладів вищої освіти, а також у культурно-просвітній роботі.

Ключові слова: арго, жаргон, кент, професійне арго, злодійське арго, таємна мова, еволюція.

VARIETES OF ARGOT IN THE PROCESS OF EVOLUTIONARY DEVELOPMENT

Rudenko M. Yu.

Candidate of Science (Linguistics), Senior Lecturer

Department of Germanic and Slavonic Linguistics,

Donbas State Teachers' Training University

General Batiuk Str., 19, Sloviansk, Ukraine

orcid 0000-0002-6587-3860

marinarudenko2016@gmail.com

Article is dedicated to the research of argot. In the introduction the review of last fundamental publications of the issue of argot, in particular of its varieties in the process of evolutionary development as well as available problems of indicated subject. The aim of the investigation is disclosure of views of linguists to the varieties of argot in the process of evolutionary development.

Scientific novelty of the obtained results is that works of special lingua-historical-graphical research of general theoretical problems of argot are almost absent; a great number of linguistic researches of the issue of argot in different languages is studied.

Argot in different languages and countries differs with its peculiarities and is interpreted ambiguously. Regardless existence of great number of theoretical questions of argot, there are a lot of contradictions in the opinions of researches of this linguistic phenomenon, there is no steady view to general linguistic questions of study of argot. These problems need further profound study and generalization.

In the main part of the article the analysis of the researches of general linguistic problems of argot in studios of linguists of countries of Europe, Asia, the USA, Canada is done. The works, views of the researchers to the historical development, evolution of argot in different languages, its varieties, conceptual essence, understanding are analyzed. The occurrence and development of the most ancient and the most famous criminal argot, as well as professional, youth argot and others is studied. Secret languages, similar to argot, that exist in languages of

many worldwide countries (cant, Rotwelsch, hermania and others) are excreted. Attention is paid to the detection of typological features of argot in different languages.

In the conclusion it is mentioned, that during its existence, argot evolutionises, transforms, changes its main signs, properties, functions. It is especially noticeably in the second half of the XX century – in the beginning of the XXI century. Profound study of argot and other secret languages is observed. More active researches are done by linguists of France, Germany, England, the USA, Ukraine, Russian, Spain and others.

Perspectives of further investigation we see in systematization scientific views of linguists to argot, enlargement of the circle of studied languages, where argot is widespread, study of works of respective authors in lingua-historical-graphical aspect is continued.

The results of the research can be used in teaching such disciplines as «History of linguistic studies», «Introduction to linguistics», «General linguistics», «Lexicology», «Practice of oral and written speech» (of foreign language), «Comparative typology of Ukrainian and foreign languages» at philological departments of institutions of higher education as well as cultural and educational works.

Key words: argot, jargon, cant, professional argot, criminal argot, secret language, evolution.

Постановка проблеми. Арго має багатовікову історію і багатогранну традицію наукового вивчення в різних мовах. Проте, в різних мовах і країнах цей лінгвістичний феномен відзначається своїми особливостями й інтерпретується неоднозначно. З позицій дослідження арго важливими видаються питання розгляду його різновидів у процесі еволюційного розвитку. Однак у лінгвістиці на сьогодні відсутній сформований погляд на вищезазначені питання. Вивчення різних проблем арго продовжується і, напевно, буде завжди залишатися в полі зору лінгвістів.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичні положення вчених, які першими звернулися до вивчення арго, а також праці їх послідовників усебічно проаналізовані в студіях мовознавців країн Європи, Азії, США, Канади тощо. Із сучасних досліджень і публікацій, в яких розглянуто теоретичні проблеми арго, зокрема питання різновидів арго в процесі еволюційного розвитку, виділяються праці М. Васьки (2015), Б. Габріеля (2012), Ф. Гарсія Луке (2016),

О. Т. Горбача (1983, 1993, 2006), М. О. Грачова (1997, 2009, 2013), Й. О. Дзендзелівського (1996), Л.-Ж. Кальве (1994, 1999), Дж. Коулман (2008, 2012), Ф. Х. Ллорка Ібі (2017), А. В. Овчиннікової (2012), О. О. Овчиннікової (2010), М. М. Прийомишевої (2009), О. Разуваєвої (2009), Т. І. Ретинської (2012), Г. В. Рябичкіної (2009), В. Сіна (2018), Л. О. Ставицької (2005), Т. Такдіра (2016), А. М. Трембіцького (2008), Д. Франсуа-Жежер (1989, 1990, 1995), М. М. Холло (2013), Т. Г. Хоогерворста (2014), Дж. Хуанда (2017). М. О. Грачов виділяє три види арго як лексиконів злочинного світу: 1) загальнокримінальне, 2) тюремне, 3) спеціалізоване [2, с. 5–40, 204–211]. О. Т. Горбач дослідив окрему «латинь» в ірландських монастирях, а також шкільне латинське арго від X століття [1, с. 177, 182]. Т. Г. Хоогерворст відмічає наявність свого арго в мисливців, шаманів, рибалок, торгівців, представників секс-бізнесу, злодіїв у країнах Південно-Східної Азії. Зазначені арго з початку XX ст. були задокументовані, зокрема, у Західній Малайзії, Індонезії, на Філіппінах тощо [11, с. 105]. М. М. Холло (2013) дослідив арго наркоманів у французькій і угорській мовах. Автор відмічає надзвичайне «багатство» словникового складу арго наркоманів, креативність, інтернаціональний характер, постійне «перекодування» з метою збереження таємниці.

Завдяки вищенаведеним та іншим працям є певний теоретичний результат вивчення арго. Разом з тим, аналіз свідчить, що на цей час тематика арго в науковій літературі відображена недостатньо, з розбіжностями. Різняться розуміння арго, відсутній сталий погляд на його диференціацію, поки що арго досліджується у вузькому колі мов тощо.

Метою дослідження є розкриття поглядів мовознавців на різновиди арго в процесі еволюційного розвитку. Ця мета конкретизується в таких **завданнях**: 1. розкрити погляди мовознавців на різновиди арго; 2. вивчити еволюційний розвиток арго; 3. розкрити вивчення арго в історіографічному аспекті.

Виклад основного матеріалу.

Робота дослідників щодо диференціації арго має багату традицію, однак погляди на цю проблему розходяться. На думку Й. Йордана, у широкому сенсі арго треба використовувати для позначення мови різних злочинних елементів [4, с. 534]. Подібного погляду додержуються деякі інші дослідники. Друга група авторів розуміє арго ширше. Наприклад, В. Д. Бондалетов (1987) розмежовує

арго на: 1) умовні мови (арго) ремісників-відхідників, торгівців і близьких до них соціальних груп; 2) жаргон (арго) декласованих.

У міру розвитку арго збільшується кількість форм його існування і термін *арго* все частіше використовується в множині. Д. Франсуа-Жежер (1968, 1975) відмічає наявність здавна різних професійних арго, а також звертає увагу на існування загального арго (*argot commun*), яке все більше змикається з просторіччям і фамільярною французькою мовою [5, с. 34].

Спеціальні мови, створені злодійським світом, що носять різні найменування, є в багатьох країнах: французьке *арго*, прованське *gergon*, німецьке *Rotwelsch* або *gaunersprache*, італійське *gergone*, *gergo*, *lingua furbesca* або *furbesco*, іспанське *germanía caló*, португальське *calão*, англійське *cant* і *slang*, голландське *bargoens*, японське *ingo*, російське *блатная музыка* і т. ін.

Б. О. Ларін (1931) відзначає, що найстарішим і найбільше історично відомим серед арго є всюди злодійський. У Росії, за свідченням М. О. Грачова, арго існує, як мінімум, починаючи з XI ст. Автор [2, с. 18–31] виявив близько 140 арготизмів, що відносяться до XI–XVIII ст., при аналізі письмових джерел – давньоруських азбуковників, билин, розбійницьких пісень і переказів про розбійників: (російська мова) *берладник* «ізгой, утікач, розбійник» (XII ст.); *резоимец* – «розбійник» (XV ст.), *костарь* – «гравець у кості, шахрай» (XVI ст.) і т. д. [6, с. 32–33]. О. Разуваєва (2009) стверджує, що перші згадки турецького арго були виявлені в XI ст. в творчості М. Кашгарського («*Divanü Lûgat-it-Türk*»).

На думку Е. Партріджа, історія європейського сленгу починається в XIII ст., коли з'являється слово *Rotwalsch*, тепер *Rotwelsch*, назва сленгу бродяг [12, с. 41].

Французьке арго, гадає О. О. Овчиннікова (2010), бурхливо розквітнуло в XIV–XV ст. серед бродяг, темних ділків і злодіїв. У XV–XVI ст. арго зафіксовано в лексиконі мандруючих торгівців, жебраків і бродяг [5, с. 29]. L. Sainéan відмічає у Франції в XVII–XVIII ст. в Metz серед дітей тарабарську мову [12, с. 279].

А. В. Овчиннікова (2012) вважає, що в Іспанії арго використовується приблизно з XIII ст. В основному це злодійське арго ([12, с. 42]. Завдяки дослідженням Л. Бесса (1905), В. М. Жирмунського (1936) нам відомо, що в XVI–XVII ст. арго використовували злочинці, а також дотепні люди. Ф. Х. Ллорка Ібі (2017) пише, що з початку XV ст. в Іспанії відома мова тунця,

створена професіоналами, які залучені до роботи з вилову і переробки тунця з метою збереження таємниць товариства. Аж до ХХ ст. ця мова, по суті, виступала як арго, пізніше – сленг.

У Лондоні з ХVІ ст. у спілкуванні популярність належить кенту. Кент використовують в основному представники декласованих шарів суспільства: злочинці, злодії, бродяги, жебраки, хулігани, повії та їх однодумці, а також, наприклад, актори [12, с. 139–140, 223–225, 266–267]. Дж. Коулман (2008) наводить приклади кентізмів: *make (hat)* «капелюх», *patrico (priest)* «священик», *Salmon (mass)* «меса, обідня» [6, с. 37].

У США, як і в Британії, кент набув значної популярності. Як уважає Дж. Коулман (2012), більшість термінів кенту вийшли з мови британських злочинців, починаючи з ХVІІ ст. Це пов'язано з активною міграцією європейців до США.

Особливе явище ХVІ–ХVІІ ст. так звані «ваганти», «мандрівні школярі» («*fahrende Schüler*»). Вони «говорять на своїй особливій мові (*proprio sermone*), яку винайшли, щоб чернь не могла їх зрозуміти (*ne plebs intelligat*)» [3, с. 132].

Згодом арго все глибше диференціюється. На думку Б. О. Ларіна (1931), у новий час (ХVІ–ХІХ ст.) арго використовують, крім злодіїв, жебраки, дрібні бродячі торговці. Усе ширше використовується професійне арго.

Наприкінці ХVІ – початку ХVІІ ст. відмічається існування польського злодійського арго, арго міських бродяг. Польське злодійське арго відоме в основному по записах у судових актах. У ХVІІ–ХІХ ст. існували польські ремісничо-купецькі арготизми [1, с. 525, 182].

У ХVІІІ ст. в Німеччині злочинці мали свою злодійську мову [3, с. 133–134].

Арго в Росії розвивалося на базі таємних мов: з однієї сторони, ремісників і торговців, з іншої – жебраків різних видів і професій. Здебільшого, усі ці професіонали представляли собою рухливий, бродячий елемент населення [8, с. 119–120]. Найбільш відомі серед бродячих торговців («*ходебщиків*», «*коробейників*»), які використовували таємні мови, володимирські «офені» [3, с. 144]. У статті «Арго» в Інтернет-енциклопедії «Навколосвіт» (2020) стверджується, що офенство в Росії зародилося не пізніше ХV ст.

М. О. Грачов [2, с. 33] відмічає, що мова офеней справила вплив на злодійське арго. При цьому найбільш помітно вказаний

вплив спостерігався на протязі XVIII – початку XX ст. [6, с. 33]. В. М. Жирмунський припускає, що «вільні люди», які гуляли на Волзі в XVII–XVIII ст. мали свою таємну мову [3, с. 125]. М. О. Грачов (2013) виявив біля 90 арготизмів волзьких розбійників. Наприклад: (російська мова) *измываются* – «катувати водою: насильно лити воду в рот», *притон* – «таємна пристань волзьких розбійників», *пустить (красного) петуха* – «вистрілити з рушниці», «запалити будинок у селі» та ін.

В Україні в XVI ст., констатує Л. Масенко (2010), зафіксовано таємну мову мандрівних старців-музикантів (кобзарів, бандуристів і лірників). О. Т. Горбач (1983, 2006) фіксує в XVI–XIX ст. – розбійницьке арго, у XVII–XVIII ст. – арго школярів і бродячих студентів, а також арго представників бродячих професій: коновалів, можливо, чумаків, дротярів-горшколатів, солеварів, шевців та ін. Л. О. Ставицька у XVII–XIX ст. відмічає наявність арго лірників, лаборів (збирачі пожертв на церкву), жебраків, ремісників тощо [7, с. 346].

О. Г. Лукашанець (1998) відмічає, що на всій території Білорусії у XVIII–XIX ст. носіями білоруських умовних (умовно-професійних) мов були в основному представники двох великих соціальних груп: а) бродячі торговці і ремісники, збирачі пожертв на церкву; б) жебраки, у тому числі й бродячі бідні співаки [7, с. 25].

С. Стойков (1957) (на матеріалі болгарської мови) звертає увагу на використання таємних говорів у минулому (без зазначення часу) декласованими елементами – злодіями, бродягами та ін., а також деякими мандрівними ремісниками, такими, як муляри, кравці, чесальники вовни, паяльщики та ін.

Д. Франсуа-Жежер (1995) відмічає наявність у Франції, починаючи із середньовіччя, різних професійних арго, а саме у ремісників, які мають замкнене професійне середовище і часто ведуть бродячий спосіб життя: арго сажотрусів, торговців галантерейними виробами, ярмаркових торговців, плетільників стільців і т. п. [5, с. 34]. Розквіт ремісничих арго, стверджує А. Доза (2006), приходиться на другу половину XVIII ст. Існувало професійне арго аж до початку XX ст. [3, с. 38–45].

У XIX ст. у Франції, Німеччині серед злодіїв, жебраків, бродяг пріоритетну роль грало злодійське арго. Починаючи з другої половини XIX ст. арго змінюється, у розвинених європейських країнах існує арго, яке можна назвати сучасним [3, с. 100].

У Німеччині в другій половині XIX ст. ще зберігається арго бродячих ремісників і торговців [3, с. 142]. Багата арготизмами і мова німецького робочого. Наприклад: *schuften* («працювати» – бувально: «возити тачку»), *stempeln* («відмічатися» – тобто сидіти без роботи), *die Bonzen* («бонзи» – «профспілкова бюрократія») та ін. [3, с. 100–101]. У XIX ст., стверджує М. М. Прийомишева (2009), зі своїм арго виділяється німецьке студентство.

У Румунії з початку XIX ст. арго в спілкуванні використовують злодії, злочинці, поліцейські [4, с. 541].

Дж. К. Хоттен (1860) указує на використання в Англії в XIX ст. кенту бродягами, жебраками, злодіями, шулерами, шахраями, циганами, мандрівними музикантами, матросами, освіченими людьми та ін., щоб приховати від сторонніх свої дії. Студенти-медики використовували при спілкуванні між собою в присутності хворих таємну мову, утворену за допомогою перестановки звуків і змішування. Ця мова непримітна і бідна [12, с. 279–280]. Кент у спілкуванні використовувався і наприкінці XIX ст., на що звертає увагу Е. Партрідж, стверджуючи, що на протязі 1530–1900 рр. кент найбільш характерно відображено в піснях [12, с. 267].

У XIX ст. в США мова декласованих елементів (злочинців, жебраків та ін.) збагатилася своїм, американським, кентом, відмічає Дж. Коулман (2012).

М. О. Грачов (2009) зазначає, що в Росії в XIX ст. подальший розвиток отримало кримінальне арго. Існували в достатній мірі диференційовані групи декласованих елементів: московські вуркагани, петербурзькі шахраї, шулери, злодії різних професій (кишенькові злодії, зломщики та ін.). Кожна група мала свій арго або відоме нашарування в загальному злодійському арго. Свій арго мали арештанти, каторжники, повії [8, с. 132]. У другій половині XIX ст. на території України проходить становлення кримінального жаргону [7, с. 171].

Ю. С. Степанов (1975) вважає, що в Росії в XIX ст. існувало біля 70 умовних мов. Вони були поширені на великій території і служили засобом спілкування десятків тисяч бродячих торговців, ремісників, відхожих промислів. Л. П. Крисін (2007) наводить приклади з мови офеней: (російська мова) *рым* «дом», *мелех* «молоко», *сары* «деньги», *зетить* «говорить», *мастырить*

«строить» і т. ін. Серед зазначених умовних мов, зауважує Ю. С. Степанов (1975), мова жебраків займає своє особливе місце. Від мови жебраків уже один крок до жаргону декласованих, злодіїв, злочинного світу. Існували і дитячі таємні мови, близькі до мови злодіїв. Цілоком арго торговців, ремісників і жебраків померли в кінці XIX ст., поступившись своїм місцем новому поколінню арго. На зміну бродячому елементу неміського типу став приходити люмпен-пролетаріат і злочинний світ міста. Умови соціальної відособленості призводять цей міський елемент до створення своїх умовних жаргонів [8, с. 131].

У XIX ст. на території України існує арго лірників, ремісників, лаборів, жебраків, школярів [7, с. 346]. Словник колківського (на Волині) кравецького арго нараховує близько 525 одиниць, але вдалося зафіксувати понад 150 арготизмів [7, с. 81–82].

У XIX ст. існує особливий вид арго – тарабарська мова. У Росії, за свідченням М. О. Грачова (2013), його використовує учнівська молодь. М. М. Прийомишева (2009) фіксує використання тарабарської мови розкольниками для таємної переписки. Про дитячу тарабарщину (Ziph) в англійській мові згадує Е. Партрідж [12, с. 278].

У статті «Арго» в Інтернет-енциклопедії «Навколосвіт» (2020) відмічено, що наприкінці XIX – початку XX ст. американське арго носить у цілому сугубо національний характер. Час від часу у відповідь на специфічні обставини в США виникають особливі різновиди кримінального арго: нелегальних торговців наркотиками (з 1915 року), могутніх рекетирів епохи «сухого закону» (1920-і – початок 1930-х рр.). Багато слів і виразів із зазначених арго нині перейшли в сленг або навіть у розмовну американську мову (*junkers* – наркомани; *whiskers* або *gazers* – агенти ФБР; *triggerman* – найманий убивця та ін.)

В Італії наприкінці XIX – початку XX ст. арго також популярно серед декласованих елементів [4, с. 555].

Наприкінці XIX – початку XX ст. в Росії ще зберігаються таємні корпоративні арго – типу «мови» офеней, жебрацького арго, уважає Л. П. Крисін (1989). У Росії, Україні поширюється злодійське й вуличне арго [1, с. 179]. Наприкінці XIX ст. арго міських злочинних груп одержало назву *блатна музика*. Поступово *блатна музика* стає

загальнорозмовним жаргоном злочинного світу [8, с. 132–133]. На початку ХХ ст. в Росії існує молодіжна мова з елементами арго.

У Словаччині, зазначає П. Ондрус (1975), наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. існує два типи «таємних мов»: арго декласованих соціальних шарів і арго бродячих ремісників. Автор виділяє також «таємну мову» дітей.

На стані арго в ХІХ – початку ХХ ст. позначився розвиток великих міст, інші умови взаємовідносин між людьми. У зв'язку з цими обставинами арго змінюється. Спостерігається поступове зближення різних арго. В. М. Жирмунський (1936), Б. О. Ларін (1928) відмічають широке проникнення арготизмів до розмовної мови. Цей процес охоплює європейські країни, Російську імперію, США.

На фронті в роки першої світової війни була необхідність в особливій мові для координації бойових дій, що спонукало створювати особливу лексику – військове арго [9, с. 697]. Фронтове арго було присутнє в німецькій, французькій, італійській, португальській, російській, українській та інших мовах. Фронтове, а також своє, специфічне арго, було поширене і серед військовополонених різних національностей [4, с. 555–556]. Пізніше фронтове арго поширилося серед різних верств населення.

У першій половині ХХ ст. в багатьох країнах Європи, Азії, у США фіксується жаргон декласованих елементів (злочинців, злодіїв, шахраїв, гравців в азартні ігри тощо).

З початку ХХ ст. в Румунії арго активно використовують декласовані елементи [4, с. 541]. Е. Барбу в романі «Яма» (1957) наводить багатий арготичний матеріал, характерний для злочинного світу [4, с. 541].

У першій половині ХХ ст. в США поширені різні арго. Е. Сепір (1933) серед таємних мов виділяє злодійські жаргони і дитячі таємні мови. У статті «Арго» в Інтернет-енциклопедії «Навколосвіт» (2020) відзначається наявність тюремного арго, арго американських бродяг і так званих хобо – сезонних або просто мандрівних робочих; арго циркачей, арго роз'їзних естрадних артистів і коміків, причому воно близьке до арго бродяг; арго артистів театру.

Д. Відодо (2006) констатує, що в Індонезії під час війни за незалежність (1945–1949), виникла «перевернута» мова Босо Валікан (Boso Walikan), створена з метою ввести в оману шпигунів, які

працюють на голландців. Особливий тип арго – Маланг задокументований у 1970-і рр. серед торгівців золотими прикрасами. Геї і трансвестити мають свій сленг (*surabaya*), багатий елементами арго [11, с. 107–108, 114, 120–121].

У Росії після революційних подій 1917 р. блатна мова зазнала деяких змін. Вона стала надбанням вулиці, особливо безпритульних; проникла в шкільне, комсомольське середовище; нею користувалися робочі та інтелігенція. Арго перестає бути таємним [8, с. 112, 139–140]. М. О. Грачов (2009) звертає увагу, що деякі студенти пишались знанням таких блатних слів, як (російська мова) *клифт* – «костюм», *винта нарезать* – «утекти». Г. С. Виноградов (1926) указує на створення дитячого арго, що має гілки: а) безпритульних, б) школярів, в) загальне і т. д. Існує тюремна мова. Вона, у свою чергу, окрема для адміністрації і особлива для ув'язнених. На свободі кримінальні елементи використовують мову *блатної музики*. Існує й умовна мова каторги. В Україні у 20-і – 30-і рр. ХХ ст. формується міське арго (арго «блатних») [1, с. 179].

У Росії до початку 30-х рр. ХХ ст. спостерігаються мови відхожих промислів. Залишки цього арго можна було спостерігати будь-де в мові старожиливі ще в 60-і рр. ХХ ст., стверджує Ю. С. Степанов (1975). В Україні, за свідченнями Й. О. Дзендзелівського (1996), Г. Аркушина (1996), залишки лірницького, жебрацького, професійного арго зберігалися до 40-х – 60-х рр. ХХ ст.

У цілому, у першій половині ХХ ст. на території СРСР яскраво виявилось арго злочинного світу. Л. П. Крисін (1989) відмічає в 1930-і – 1950-і рр. в арго злодійського світу значні трансформації: розширюється і оновлюється його словник; до арго долучаються крім кримінальних елементів політичні в'язні сталінських таборів і в'язниць.

У другій половині ХХ ст. в багатьох мовах продовжується трансформація арго. У Болгарії, зауважує С. Стойков (1957), до середини ХХ ст. таємні говори поступово зникають. Вони розширили і змінили свою функцію, змішуючись у значній мірі з груповими говорами міських «низів» і особливо з говорами молоді.

Л.-Ж. Кальве (1994) вказує, що у Франції в другій половині ХХ ст. в обіг входить термін *argot modern*, розуміючи під сучасним арго мову, яка вже не є таємною, а скоріше як один з елементів

манери говорити, що обраний мовцем. У той же час, у другій половині ХХ–ХХІ ст. у французькому аргі поширений особливий шар лексики – верлан, створений на базі слів літературної мови шляхом перестановки звуків, складів. Цю лінгвістичну форму за теперішнього часу широко використовують молоді люди, члени приміських підліткових банд [10, с. 114]. Х. Васкес Ріос (1998) відмічає, що більш «м'який» варіант верлану використовують у своїх соціальних групах молоді люди із забезпечених верств, які не мають нічого спільного з декласованими елементами [10, с. 114]. Не випадково Б. Габріель пише про поширення верлану серед широких кіл носіїв аргі [9, с. 702].

В Іспанії, зауважує А. В. Овчиннікова (2012), наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. молодіжне аргі вже не пов'язується з мовою злочинців, позбавлене маргінальності.

На кінець ХХ ст., на думку Дж. Е. Лайтера (1994), термін *argot* в англійській лінгвістиці використовується для позначення сучасного різновиду англійського нонстандарту, наприклад, аргі тинейджерів або бейсболістів у США.

У Турції, відмічає О. Разуваєва (2009), у ХХ – на початку ХХІ ст. аргі не виражає специфічну субкультуру, але широко використовується в мовах різних соціальних класів, вікових, гендерних та професійних груп. Лексика аргі використовується в мові молоді, злодіїв, наркоманів.

У Канаді, як зазначає М. Васька (2015), у ХХІ ст. існує сленг медичних працівників, який увібрав до себе багато елементів аргі.

Т. Такдір (2016) пише, що в Японії таємна мова позначається терміном *ingo* (пароль). Інго використовують антигромадські групи (якудза (організовані злочинні групи), злодії і т. п.), корпоративні і професійні об'єднання (поліція, лікарі, фармацевти і т. п.), засоби масової інформації. Останнім часом в Японії привертає увагу таємна мова підлітків. Дж. Хуанда (2017), наприклад, звертає увагу на *Kogyaru Kotoba* – мову дівчаток-підлітків. Зазначений словник створюється шляхом скорочень і аббревіатур.

На території колишнього СРСР сплеск використання аргі в розмовній мові, засобах масової інформації, художній літературі, спричинений процесами перебудови, стався, починаючи з другої половини 1980-х років. На думку Л. П. Крисіна (1989), це вже інше, не

цілісне арго. В основному використовуються лише елементи арго – лексичні і фразеологічні. Є яскраві приклади арготичних лексем. В. Сінхуа (2018) наводить ряд прикладів: (російська мова) з жаргону наркоманів: *косячок, косяк, шмаль, дурь, костыль, дудка, покашляй, зеленое*; з кримінального жаргону: *штука, базар, бакс, геморрой, вилы, телка*.

М. М. Холло (2013) підкреслює, що в другій половині ХХ–ХХІ ст. в багатьох мовах поширене арго наркоманів. По суті це інтернаціональний соціолект, що містить багато англо-американських запозичень.

Висновки. Матеріал, викладений у статті, дозволяє зробити наступні висновки. Перші таємні мови зафіксовані в Х–ХІ ст. Історія європейських таємних мов починається з ХІІІ–ХІV ст. В основному це були злодійські мови. У міру розвитку арго відзначається різноманітність форм його існування, арго трансформується, еволюціонує, змінює свої основні ознаки, властивості, функції. У Новий час (ХVІ–ХІХ ст.) починає чітко відрізнятися основна соціальна триада носіїв арго: злодіїв, жебраків і дрібних бродячих торговців. Усе ширше використовується професійне арго. У другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. арготизми широко проникають у розмовну мову всіх шарів суспільства. У другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. особливо помітна трансформація арго. У більшості мов арго все менше асоціюється із злочинністю, воно змінилося, не носить цілісний характер. В основному використовуються елементи арго – лексичні й фразеологічні.

Перші достатньо глибокі дослідження арго починають з'являтися наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. У другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. інтерес до вивчення арго посилюється. Арго і його аналоги активно вивчаються в лінгвістичних студіях Франції, Іспанії, Німеччини, Англії, США, Росії, України тощо.

На теперішній час багато теоретичних питань, пов'язаних з арго, ще глибоко не досліджені. Як і раніше, дослідники диференціюють і оцінюють арго по-різному, часом спірно й суперечливо. Отже, у мовознавстві відсутній сталий погляд на диференціацію арго. Перелічені та інші проблеми потребують подальшого глибокого розгляду.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо в систематизації наукових поглядів мовознавців на арго, розширенні кола досліджуваних мов, в яких поширене арго, продовженні вивчення праць відповідних авторів у лінгвоісторіографічному аспекті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горбач О. Т. Арго в Україні. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2006. 688 с.
2. Грачев М. А. Русское арго. Нижний Новгород: НГЛУ, 1997. 246 с.
3. Жирмунский В. М. Национальный язык и социальные диалекты. Ленинград: Художественная литература, 1936. 300 с.
4. Йордан Й. Романское языкознание. Москва: Прогресс, 1971. 620 с.
5. Ретинская Т. И. Социолингвистический и функционально-стилистический анализ французских профессиональных арго : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.05. Орел, 2012. 366 с.
6. Рябичкина Г. В. Проблемы субстандартной лексикографии английского и русского языков: теоретический и прикладной аспекты : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.20. Пятигорск, 2009. 503 с.
7. Ставицька Л. О. Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови. Київ: Критика, 2005. 464 с.
8. Стратен В. В. Арго и арготизмы. *Известия комиссии по русскому языку*. Ленинград: АН СССР, 1931. Т. 1. С. 111–147.
9. Gabriel B. Marcel Cohen, de l'arabe parlé à la sociologie du langage. La question de l'argot. *SHS Web of Conferences*. EDP Sciences. 2012. № 1. P. 695–706.
10. García Luque F. La traducción al español de la película Entre les murs: el lenguaje coloquial, el argot y el verlan. *Çédille* : Revista de Estudios Franceses. Asociación de Francesistas de la Universidad española (AFUE). 2016. № 12. P. 107–137.
11. Hoogervorst T. G. Youth culture and urban pride. The sociolinguistics of East Javanese slang. *Wacana* : Journal of the Humanities of Indonesia. University of Indonesia. 2014. Vol. 15(1). P. 104–131.
12. Partridge E. Slang to-day and yesterday. London : Routledge, 1954. ix, 476 p.

REFERENCES

1. Horbach O. T. Arho v Ukraini [Argo in Ukraine]. Lviv : Institute of Ukrainian Studies. I. Krypiakevich NAS of Ukraine, 2006. 688 s. [in Ukrainian].
2. Grachev M. A. Russkoe argo [Russian argo]. Nizhny Novgorod : NGLU, 1997. 246 s. [in Russian].
3. Zhirmunskiy V. M. Natsionalnyiy yazyk i sotsialnyie dialektyi [National language and social dialects]. Leningrad : Fiction, 1936. 300 s. [in Russian].
4. Yordan Y. Romanskoe yazykoznanie [Romance linguistics]. Moscow : Progress, 1971. 620 s. [in Russian].
5. Retinskaya T. I. Sotsiolingvisticheskiy i funktsionalno-stilisticheskiy analiz frantsuzskih professionalnyih argo [Sociolinguistic and functional-stylistic analysis of French professional argo] : dis. ... doktora filol. Nauk : 10.02.05. Eagle, 2012. 366 s. [in Russian].
6. Ryabichkina G. V. Problemyi substandartnoy leksikografii angliyskogo i russkogo yazykov: teoreticheskiy i prikladnoy aspektyi [Problems of substandard lexicography of English and Russian languages: theoretical and applied aspects] : dis. ... doktora filol. Nauk : 10.02.20. Pyatigorsk, 2009. 503 s. [in Russian].
7. Stavvytska L. O. Arho, zharhon, slenkh: Sotsialna dyferentsiatsiia ukrainskoi movy [Argo, jargon, slang: Social differentiation of the Ukrainian language]. Kiev : Criticism, 2005. 464 s. [in Ukrainian].
8. Straten V. V. Argo i argotizmyi [Argo and argotisms]. Izvestiya komissii po russkomu yazyku. Leningrad : AN SSSR, 1931. T. 1. S. 111–147. [in Russian].
9. Gabriel B. Marcel Cohen, de l'arabe parlé à la sociologie du langage. La question de l'argot. *SHS Web-of Conferences*. EDP Sciences. 2012. № 1. P. 695–706.
10. García Luque F. La traducción al español de la película Entre les murs: el lenguaje coloquial, el argot y el verlan. *Çédille* : Revista de Estudios Franceses. Asociación de Francesistas de la Universidad española (AFUE). 2016. № 12. P. 107–137.
11. Hoogervorst T. G. Youth culture and urban pride. The sociolinguistics of East Javanese slang. *Wacana* : Journal of the Humanities of Indonesia. University of Indonesia. 2014. Vol. 15(1). P. 104–131.
12. Partridge E. Slang to-day and yesterday. London : Routledge, 1954. ix, 476 p.

УДК 81'22 (811.161.2+811.111): 81'37

Загальне, порівняльно-історичне, типологічне мовознавство

МОРАЛЬНА СВІДОМІСТЬ І ПРАКТИКА В СЕМАНТИЦІ УКРАЇНСЬКИХ ТА АНГЛІЙСЬКИХ АКЦІОНОМЕНІВ

Сорока Т. В.

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської
філології*

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

вул. Рєпіна, 12, м. Ізмаїл, Україна

orcid 0000-0002-7680-6604

magpie3f@mail.ru

У статті досліджується семний склад іменників на позначення моральної свідомості і моральної практики в сучасних українській та англійській мовах із застосуванням матричного методу. Введено в науковий обіг терміни генералізована сема (ГС) та сема комбінованої функціональності. Розрізнено ГС за типами їхньої функціональності: багатофункціональні, однофункціональні та семи комбінованої функціональності. Визначена здатність сем комбінованої функціональності виступати компонентами лексичних значень слів на позначення цінностей водночас як з найвищим і середнім ступенем полісемії, так і моносемічних.

Моральна свідомість описується багатофункціональними укр. ГС: “позитивна риса, якість”, “почуття прихильності, доброзичливості”, “втілення чесності, порядності”, “те(мі), що(чим)...”, “гідність”, “моральні принципи, переконання”, “моральний ідеал, справедливість”, “невинність, цнотливість”, “добре ім'я”, “репутація, авторитет”, “поважність”; англ. ГС: “virginity; celibacy”, “righteousness”, “reputation, standing”, “freedom (from)”; однофункціональними укр. ГС: “почуття жалю”, “сумління”, “теплі, ніжні почуття”, “почуття подяки”; англ. ГС: “pudency”.

Для розкриття сутності моральної практики використано багатофункціональні укр. ГС: “ставлення”, “стосунки, відносини”, “зовнішній вияв поваги”, “добрі вчинки, наслідки, результати”, “норми поведінки”, “на честь”, “увага”, “глибока приязнь”, “чулість”, “вияв жалості”, “людинолюбство”, “турбота”, “безкорисливе піклування, нагляд”; англ. ГС: “adherence, allegiance”, “favour”, “kindness”, “regard, esteem”, “fairness, frankness”, “obligation”, “correctness”, “propriety, decorum”, “leniency”, “care”, “nobility; magnanimity”, “aid”, “interest(s), concern”, “ability, capacity”, “conduct”,

“way (of), manner (of), method”, “veracity”, “simplicity”, “restraint”, “attitude(s)” та однофункціональні укр. ГС: “помилування”, “привітність”, “ласка”, “любов до Батьківщини, народу”, “відданість”, “готовність віддячити”, “гостинне приймання”, “героїчні подвиги”; англ. ГС: “seriousness”.

Ключові слова: матриця, аксіономен, моральність, генералізована сема, багатофункціональні семи, однофункціональні семи, семи комбінованої функціональності.

MORAL CONSCIOUSNESS AND PRACTICE IN THE SEMANTICS OF UKRAINIAN AND ENGLISH AXIOMENS

Soroka T.V.

*Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor,
Department English Language and Translation
Izmail State University of Humanities
Repin street, 12, Izmail, Ukraine
orcid 0000-0002-7680-6604
magpie3f@mail.ru*

The purpose of the article is to study mental and ethical aspect of the Ukrainian and English axionomens semantization. The terms “generalized seme” (GS) and “seme of combined functionality” were introduced into scientific circulation. The usage of multifunctional semes, single-functional semes and generalized semes of combined functionality which actualize specifics of axionomens lexical semantics has been justified. The ability of generalized semes of combined functionality to act as components of lexical meanings of words denoting values with the high, middle degree of polysemy and monosemantic ones is determined.

Moral consciousness has been presented with multifunctional Ukr. GSs: “позитивна риса, якість”, “почуття прихильності, доброзичливості”, “втілення чесності, порядності”, “те(мі), що(чим)...”, “гідність”, “моральні принципи, переконання”, “моральний ідеал, справедливість”, “невинність, цнотливість”, “добре ім’я”, “репутація, авторитет”, “поважність”; Eng. GSs: “virginity; celibacy”, “righteousness”, “reputation, standing”, “freedom (from)”; single-functional Ukr. GSs “почуття жалю”, “сумління”, “теплі, ніжні почуття”, “почуття подяки”; Eng. GSs: “pudency”.

Moral practice has been interpreted with the Ukrainian multifunctional GSs “ставлення”, “стосунки, відносини”, “зовнішній вияв поваги”, “добрі вчинки, наслідки, результати”, “норми поведінки”, “на честь”, “увага”, “глибока приязнь”, “чулість”, “вияв

жалості”, “людинолюбство”, “турбота”, “безкорисливе піклування, нагляд”; Eng. GSs: “adherence, allegiance”, “favour”, “kindness”, “regard, esteem”, “fairness, frankness”, “obligation”, “correctness”, “propriety, decorum”, “leniency”, “care”, “nobility; magnanimity”, “aid”, “interest(s), concern”, “ability, capacity”, “conduct”, “way (of), manner (of), method”, “veracity”, “simplicity”, “restraint”, “attitude(s)”; single-functional Ukr. GSs “помилування”, “привітність”, “ласка”, “любов до Батьківщини, народу”, “відданість”, “готовність віддячити”, “гостинне приймання”, “героїчні подвиги”; Eng. GSs: “seriousness”.

Key words: *matrix, axionomen, morality, generalized seme, multifunctional semes, single-functional semes, semes of combined functionality.*

Постановка проблеми. Мовна об’єктивація категорії моралі як однією з форм суспільної свідомості, різновида відносин між людьми і засобу нормативної регуляції їхніх дій в соціумі представляє значний інтерес для лінгвістичного дослідження її складових – морально-етичних цінностей – крізь призму розкриття семантичного змісту аксіономенів¹. У зв’язку з цим необхідність вирішення питання про характер співвідношень аксіономенів різного ступеню полісемії, які своїми лексичними значеннями розкривають сутність моральності українсько- та англомовних спільнот, зумовлює **актуальність** заявленої проблематики.

Аналіз останніх досліджень. У низці статей, присвячених аналізу лексико-семантичної структури слів на позначення духовних цінностей [7; 8; 9], викладено результати наукового дослідження виключно англомовних аксіономенів з найвищим і середнім ступенем полісемії, які кваліфікуються як ціннісно-обумовлені реєстрові одиниці лексикографічних джерел тлумачного характеру [11; 12]. Тому охоплення всього спектру семантичних зв’язків між полі- і моносемантичними аксіономенами двох неспоріднених мовах в аспекті синхронійної передачі смислової структури їхніх словникових тлумачень видається доцільним.

Мета дослідження полягає в розкритті морально-етичного компонента змісту семантичної структури українсько- та

¹ *Аксіономен* (від грецького ἀξία – “цінність” і латинського – *nomēn* – “ім’я, назва”) є робочим терміном, упровадженим у науковий обіг автором для позначення філософсько-світоглядних, наукових, громадсько-політичних, соціальних, моральних, релігійних, правових і естетичних цінностей.

англомовних аксіономенів із застосуванням матричного методу. Досягнення мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) ідентифікувати вказівки на морально-етичні характеристики в лексикографічних тлумаченнях слів на позначення цінностей в двох мовах; 2) проаналізувати багатофункціональні, однофункціональні та генералізовані семи комбінованої функціональності, що передають специфіку моральної свідомості і моральної практики в лексичній семантиці досліджуваних аксіономенів.

Виклад основного матеріалу дослідження. При аналізі моралі як цілісної системи, з точки зору В. А. Малахова, необхідно розглядати її структурні елементи: моральну свідомість, моральну діяльність та моральні відношення [3, с. 103]. Але, враховуючи наведене, ми вважаємо за доцільне підтримати іншу позицію, згідно з якою останні два компоненти – моральна діяльність та моральні відношення – об'єднуються під загальною назвою моральна практика [2, с. 243], яка включає в себе всю сферу індивідуально-масових виявів моральної діяльності та відношень, орієнтованих на моральні принципи та норми. Моральна практика неодмінно пов'язана з моральною свідомістю, більш того, вони взаємопороджують та взаємообумовлюють один одного. З одного боку, як носії моральної свідомості «індивіди підносяться до моральної діяльності відповідно до вираженої в нормах міри людяності, яка існує для них у формі категоричного імперативу, регламентована моральними цінностями й принципами моральної свідомості» [1]; з іншого – моральна свідомість сама є ідеальним відображенням і впорядкуванням моральної реальності, тобто моральної практики [3, с. 105].

До моральної свідомості прийнято відносити моральні принципи, моральні норми, моральні цінності. Стрижень моральної орієнтації людини складають моральні принципи, які є тією підставою, що визначає вибір людиною того чи іншого варіанту поведінки, дотримання нею відповідних моральних норм. Морально-етичні цінності прийнято визначати як суспільні установки, імперативи, котрі виражені у формі нормативних уявлень про добро та зло, справедливе та несправедливе, про сенс життя та призначення людини тощо.

Крім того, їх розглядають як систему світорозуміння окремого індивіду, яка включає в себе оцінку всього існуючого з позицій добра та зла, що дозволяє встановити зв'язок між вчинком людини та загальноприйнятою системою соціальних цінностей [4].

Інтерпретація моральної свідомості і моральної практики мовними засобами двох мов потребує групування словникового і семного складу в межах відповідних матриць.

Аналізуючи семантику ціннісно-зумовленої лексики, що виражає моральність, зазначимо, що за матрицею, в якій достатньо повно представлено семантична значущість аксіономенів, уможлиблюється вивчення їхніх співвідношень в межах лексико-семантичних угруповань. В порівнянні з тлумачним словником матриця формально простіше представляє лексичну семантику двох мов, а топографічний спосіб розміщення в ній заповнених клітин практично замінює словесне вираження тлумачної частини.

За допомогою методу компонентного аналізу в семемах слів виокремлюються семи, під якими розуміємо елементарні, граничні одиниці семантичної системи мови. Вони можуть виступати мінімальними розрізнявальними рисами, об'єктивно притаманними як денотату, так і конотату лексичної одиниці [5, с. 23; 6, с. 632; 10, с. 8]. На позначення компонентів змісту семема використовуються різноманітні терміни: *маркер* (Дж. Катц, Дж. Фодор), *фігура* (Л. Ельмслев), *диференційна ознака* (І. Арнольд), *семантичний множник* (Л. М. Васильєв, О. К. Жолковський), *семантична ознака* (Г. А. Уфімцева), *семантичний примітив* (Г. Вежбицька) та інші. Відповідно до фактичного матеріалу нашого дослідження, вважаємо за потрібне ввести в науковий обіг термін *генералізована сема* (ГС), під якою розуміємо конструкт рубрикового або підрубрикового словникового тлумачення зі скорочено-узагальненим змістом, що виводиться логічним шляхом із вихідної семема і застосовується в моделюванні горизонтальної ланки матриці. ГС, виступаючи дискретними семантичними елементами семем, функціонують в якості формалізованих вказівок на наявність семантично-похідних компонентів (враховуючи відтінки лексичних значень на рівні ремарок і позначок) в структурі лексичного значення одного або кількох різногрупних аксіономенів на позначення моральності.

Розрізняємо ГС за типами їхньої функціональності: багатофункціональні, однофункціональні та семи *комбінованої функціональності* (термін наш – Т. В. Сорока), останні з яких визначаються в нашому дослідженні як такі, що здатні виступати компонентами лексичних значень слів на позначення цінностей водночас як з найвищим і середнім ступенем полісемії, так і моносемічних.

В українській та англійській матрицях моральна свідомість описується наступними ГС, що містяться в лексичних значеннях аксіономенів.

Українські багатофункціональні ГС: “*позитивна риса, якість*” (*честь*₁₄¹, *достойнство*₆, *мужність*₆, *довершеність*₅, *благородство*₅, *доброчесність*₄, *гідність*₂); “*почуття прихильності, доброзичливості*” як емоційна настроєність (*любов*₁₂, *благоговіння*₆, *співчуття*₆, *симпатія*₄, *уважність*₄, *доброта*₄); “*втілення чесності, порядності*” (*совість*₅, *благородство*₅, *доброчесність*₄, *чесність*₃, *порядність*₂); “*те(мі), що(чим)...*” (*честь*₁₄: “*те, що дає право на шану, повагу, визнання*”, *надія*₄: “*те (той), на що (на кого) можна надіятися, покладатися, що (хто) є відрадою, опорою для кого-небудь*”); “*гідність*” (*честь*₁₄, *гордість*₇, *достойнство*₆); “*моральні принципи, переконання*” (*честь*₁₄, *совість*₅, *мораль*₅); “*моральний ідеал, справедливість*” (*правда*₉, *істина*₉, *справедливість*₆); “*невинність, цнотливість*” (*честь*₁₄, *доброчесність*₄); “*добре ім'я*” (*честь*₁₄: “*чесне ім'я*”, *слава*₁₃: “*честь, добре ім'я*”); “*репутація, авторитет*” (*честь*₁₄: “*добра, незаплямована репутація, авторитет людини*”, *повага*₇: “*діалектне слово. Авторитет*”), *авторитет*₄: “*поважність*”).

Англійські багатофункціональні ГС: невинність, непорочність, целібат² за ГС “*virginity; celibacy*”: жіноча цнотливість (*honour*₁₃: “*a woman's virtue*”), *virtue*₉, *chastity*₇, у архаїчному значенні – невинність, цнотливість (*honesty*₆: “*Obsolete. virginity*”); праведність за ГС “*righteousness*” (*right*₂₁, *morality*₁₁, *goodness*₇, *honesty*₆, *rectitude*₅); чиясь добра репутація за ГС “*reputation, standing*” (*honour*₁₃: “*somebody's good reputation*”); відсутність мізерності, нікчемності в характері за ГС “*freedom (from)*” (*generosity*₆: “*freedom from pettiness in character*”).

Українські однофункціональні ГС: “*почуття жалю*” (*співчуття*₆), “*сумління*” (*совість*₅), “*теплі, ніжні почуття*” (*симпатія*₄), “*почуття подяки*” (*вдячність*₂).

Англійська однофункціональна ГС на позначення сором'язливості (“*prudency*”) виявлена в семантичній структурі лексеми *modesty*₅.

---

¹ Тут і далі цифрою позначено загальна кількість лексичних значень аксіономена.

² Тут і далі з метою полегшення читацького сприймання іншомовного тексту подано пояснення лексикографічних дефініцій аксіономенів.

Для розкриття сутності моральної практики як якісної характеристики міжособистісної інтеракції в двох досліджуваних мовах встановлено діапазон ГС і тих аксіономенів, що складаються з них.

Українські багатофункціональні ГС: “*ставлення*” як характер добродісного поведіння (**любов**₁₂, **повага**₇, **справедливість**₆, **благочиння**₆, **співчуття**₆, **побратимство**₅, **чуйність**₅, **гуманізм**₄, **уважність**₄, **доброта**₄, **щирість**₃, **честь**₁₄, **милосердя**₃); “*стосунки, відносини*” як добрі взаємини між людьми (**любов**₁₂, **справедливість**₆, **побратимство**₅, **злагода**₅, **дружба**₄, **щирість**₃); “*зовнішній вияв поваги*” як вираження почуття шани (**честь**₁₄, **любов**₁₂, **повага**₇, **благочиння**₆, **достойнство**₆); “*добрі вчинки, наслідки, результати*” (**добро**₁₀, **справедливість**₆, **користь**₃); “*норми поведінки*” (**порядок**₁₇, **мораль**₅); “*на честь*” (**честь**₁₄, **пам’ять**₉, **достойнство**₆); “*увага*” (**чуйність**₅, **уважність**₄, **опікування**₃); “*глибока приязнь*” (**любов**₁₂, **благочиння**₆); “*чулість*” (**співчуття**₆, **чуйність**₅); “*вияв жалості*” (**співчуття**₆, **милосердя**₃); “*людинолюбство*” (**гуманізм**₄, **людяність**₂); “*турбота*” (**уважність**₄, **турботливість**₂); “*безкорисливе піклування, нагляд*” (**опікування**₃, **альтруїзм**₂).

Англійські багатофункціональні ГС: прихильність, вірність, додержання приписів, правил за ГС “*adherence, allegiance*”: додержання моральних та правових принципів (**right**₂₁: “*adherence to moral and legal principles*”), відданість справі або людині (**faith**₁₀: “*allegiance to a cause or a person*”), релігійне додержання морально-етичних принципів (**integrity**₇: “*adherence to moral and ethical principles*”), додержання правових принципів (**legality**₆: “*adherence to legal principles*”), чесна відданість монарху, уряду, лідеру, справі тощо (**loyalty**₅: “*faithful adherence to a sovereign, government, leader, cause, etc*”), патріотична вірність; відданість (**patriotism**₂: “*adherence, allegiance*”); прихильність, приязне ставлення до кого-, чого-небудь за ГС “*favour*”: ласка, милість (**grace**₂₀, **mercy**₁₀, **respect**₈, **benevolence**₇), дружня прихильність (**friendship**₆, **kindness**₅: “*friendly favour*”); доброзичливість за ГС “*kindness*” (**mercy**₁₀, **good**₉, **charity**₉, **benevolence**₇, **goodness**₇, **humanism**₇), доброта, особливо у щедру витрачання речей (**generosity**₆: “*kindness to give things freely*”); повага, шанування за ГС “*regard, esteem*” (**honour**₁₃: “*great respect, regard, esteem*”), повага до батьків, вітчизни (**piety**₉: “*regard for parents, homeland*”), **respect**₈, **worship**₈, **duty**₈); відвертість, щирість

за ГС “*fairness, frankness*”: щирість, відкритість в спілкуванні (**freedom**₁₁: “*frankness in speech*”), справедливість, законність (**justice**₁₀: “*fairness*”), чистота, чесність (**integrity**₇: “*fairness*”), щирість (**honesty**₆: “*frankness*”), відвертість; прямота (**sincerity**₄: “*frankness*”); обов’язок, зобов’язання за ГС “*obligation*”: обов’язок, зобов’язання – лексичне значення в ірландському варіанті англійської мови (**right**₂₁: “*Irish. obligation*”), відповідальність, обов’язок когось (**trust**₁₂, **duty**₈: “*the obligation of someone*”); коректність, правильність за ГС “*correctness*” (**right**₂₁, **justice**₁₀); пристойність, етикет за ГС “*propriety, decorum*” (**right**₂₁, **decency**₅, **modesty**₅; м’якість); поблажливість, лагідність, терпимість за ГС “*leniency*” (**grace**₂₀, **mercy**₁₀, **charity**₉, **tolerance**₈); жалість, співчуття за ГС “*compassion*” (**love**₁₇, **sympathy**₁₁, **mercy**₁₀); піклування, уважність за ГС “*care*” (**trust**₁₂); благородство, шляхетність за ГС “*nobility; magnanimity*” (**dignity**₁₁, **generosity**₆); добровільна матеріальна допомога за ГС “*aid*” (**charity**₉: “*the voluntary giving of aid, typically in the form of money, to those in need*”); турбота про людей за ГС “*interest(s), concern*” (**humanism**₇: “*concern for people*”); здатність прощати людей за ГС “*ability, capacity*” (**grace**₂₀: “*a capacity to forgive people*”); поведінка, що відповідає встановленим моральним стандартам за ГС “*conduct*” (**morality**₁₁: “*conduct that is in accord with accepted moral standards*”); спокійний, стриманий спосіб поведіння за ГС “*way (of), manner (of), method*” (**dignity**₁₁: “*a composed manner*”); правдивість за ГС “*veracity*” (**truth**₁₁); простота, скромність за ГС “*simplicity*” (**chastity**₇, **modesty**₅); стриманість за ГС “*restraint*” (стриманість у висловах: **chastity**₇: “*restraint in expression*”, **moderation**₅), самовладання всупереч спокусам чи бажанням (**temperance**₃: “*self-restraint in the face of temptation or desire*”). ГС “*attitude(s)*” експлікує той чи інший характер поведіння з ким-, чим-небудь, а саме: прихильне, доброзичливе ставлення (**sympathy**₁₁: “*a favourable attitude*”, **charity**₉: “*a kindly and lenient attitude towards people*”, **loyalty**₅: “*an attitude of devoted attachment*”), шанобливість до батьків, до старших або родини (**piety**₉: “*a pious attitude to parents, superiors, or family*”), шанобливе ставлення, сповнене люб’язністю (**respect**₈: “*an attitude of consideration*”), терпимість до чужого способу життя, поглядів, звичаїв, почуттів, раси, вірувань, національності (**tolerance**₈: “*a permissive attitude toward those whose opinions, practices, race, religion, nationality, etc., differ from one's own*”), гуманність (**humanism**₇: “*human attitude*”).

Українські однофункціональні ГС: “помилування” (**милосердя**₃); “привітність”, “ласка” (**доброта**₄); “любов до Батьківщини, народу”, “відданість” (**патріотизм**₂); “готовність віддячити” (**вдячність**₂); “гостинне приймання” (**гостинність**₃); “героїчні подвиги” (**слава**₁₃: “доблесні діла, героїчні подвиги”).

Англійська однофункціональна ГС: серйозність в поведінці, манерах за ГС “seriousness” (**dignity**₁₁: “seriousness in behavior”).

На матеріалі української мови виділяємо ГС комбінованої функціональності – “властивість/якість за значенням” та “абстрактний іменник до...”.

ГС “властивість/якість за значенням відповідного прикметника” об’єднує як багатозначні **справедливість**₆ (“властивість за значенням справедливий”), **толерантність**₄ (“властивість за значенням толерантний”), **доброчесність**₄ (“властивість за значенням добродішний”), **щирість**₃ (“властивість за значенням щирий”), **чесність**₃ (“властивість за значенням чесний”), **вихованість**₃ (“властивість за значенням вихований”), **гостинність**₃ (“властивість за значенням гостинний”), **порядність**₂ (“властивість за значенням порядний”), **дисциплінованість**₂ (“властивість за значенням дисциплінований”), **турботливість**₂ (“властивість за значенням турботливий”), так і однозначні аксіономени **ввічливість**₁ (“властивість за значенням ввічливий”), **гречність**₁ (“властивість за значенням гречний”), **щедрість**₁ (“властивість і якість за значенням щедрий”).

ГС “абстрактний іменник до відповідного прикметника” в словах із середнім ступенем полісемії займає перше місце в переліку лексичних значень: **людяність**₂ (“абстрактний іменник до людський”), **пристойність**₃ (“абстрактний іменник до пристойний”). В моносемантах зазначена ГС виступає єдиним конститuentом семантичної структури слів **лояльність**₁ (“абстрактний іменник до лояльний”) і **неупередженість**₁ (“абстрактний іменник до неупереджений”).

Англійські ГС комбінованої функціональності – “quality of”, “act (of), action(s)”, “feeling (of)”, “agreement, conformity” – знаходимо в семантичній структурі слів з найвищим, середнім ступенем полісемії та моносемантичних аксіономенів. Так, вказівка на моральну якість за значенням відповідного прикметника (“quality of”) є спільною для семантики мовних одиниць і характеризує здатність бути коректним

(**right**₂₁: “the quality of being correct”), позитивні моральні якості, гідність (**dignity**₁₁: “the quality of being morally or spiritually good”), правдивість (**truth**₁₁: “the quality of being true”), моральність; мораль (**morality**₁₁: “the quality of being moral”), справедливість (**justice**₁₀: “the quality of being just”), благочестя (**piety**₉: “the quality of being pious”), добродієність (**virtue**₉: “the quality of being morally good”), толерантність (**tolerance**₈: “the quality of being tolerant”), чесність (**integrity**₇: “the quality of being honest”), цнотливість (**chastity**₇: “the quality of being pure or chaste”), доброзичливість (**benevolence**₇: “the quality of being well meaning”), доброту (**goodness**₇: “the quality of being good”), чесність, правдивість (**honesty**₆: “the quality of being fair, truthful”), доброту, великодушність (**generosity**₆: “the quality of being kind and generous”, **kindness**₅: “the quality of being kind”), порядність (**decency**₅: “the quality of being decent”), чесність, прямоту (**rectitude**₅: “the quality of being straight”), вірність, відданість (**loyalty**₅: “the quality of being loyal”), скромність (**modesty**₅: “the quality of being modest”), відвертість (**sincerity**₄: “the quality of being open and truthful”), безсторонність, неупередженість (**impartiality**₁: “the quality of not being prejudiced”).

ГС “act (of), action(s)”, зустрічаючись у лексичних значеннях акціономенів, уточнює моральну дієвість через вияв доброти, жалю, помилування або не суворе ставлення до когось особливо з боку того, хто може карати за провину (**mercy**₁₀: “an act of kindness, compassion; the act of forgiving someone or not treating them severely, especially someone who you have the authority to punish”), щиросердечну дію (**piety**₉: “a devout act”), благодійність (**charity**₉: “a charitable act”), акт прояву доброзичливості (**benevolence**₇: “an act showing good will”), шляхетне обходження з ким-небудь (**generosity**₆: “a generous act”), добрий вчинок (**kindness**₅: “a kind act”), ввічливість, чемність, ґречність по відношенню до інших (**politeness**₁: “the act of showing regard for others”).

ГС “feeling (of)” репрезентує психічні й фізичні відчуття людини, стани моральної свідомості, що відображені в лексичній семантиці акціономенів, характеризуючи почуття приязні, доброзичливості до батька або матері, дитини, друга (**love**₁₇: “a feeling of warm personal attachment or deep affection, as for a parent, child, or friend”), жалість, співчуття (**mercy**₁₀: “the feeling that motivates compassion”), співчуття до тих, хто бідує або попав у немилість (**charity**₉: “benevolent feeling, especially toward those in need бідувати or in disfavour”), скромність

(*humility*₈: “a humble feeling”), глибоку повагу, що ґрунтується на визнанні чиїхось видатних здібностей або досягнень (*respect*₈: “a feeling of deep deference for someone elicited by their abilities, or achievements”), почуття приязні, викликане дружніми стосунками (*friendship*₆, *kindness*₅: “friendly feeling”) й обов’язком (*loyalty*₅: “feeling of duty”), щирі почуття (*sincerity*₄: “an earnest and sincere feeling”), сильні почуття любові, поваги й обов’язку до своєї країни (*patriotism*₂: “strong feelings of love, respect, and duty toward your country”), почуття подяки (*gratitude*₁: “a feeling of thankfulness”); сумління (*conscience*₇: “the conscientious feeling”).

ГС “*agreement, conformity*” хоча і має статус семи комбінованої функціональності, але в досліджуваному мовному матеріалі вона виявлена в лексичних значеннях лише полісемантичних аксіономенів і позначає моральний принцип визначення правильної поведінки (*justice*₁₀: “conformity to the moral principle determining just conduct”), уклад життя й поведінки встановленим морально-етичним принципам (*virtue*₉: “conformity of one's life and conduct to moral and ethical principles”) або визнаний стандарт пристойності (*decency*₅: “conformity to the recognized standard of propriety”).

Висновки з дослідження. Отже, провівши аналіз зазначених багатофункціональних, однофункціональних і ГС комбінованої функціональності в структурі українських та англійських аксіономенів, які безпосередньо торкаються моральнісної сфери буття людини, відмітимо, що вони своїми морально-етичними характеристиками нюансують моральну свідомість і моральну практику суб'єкта. Моральна свідомість семантизується вказівками на почуття шани, визначні риси та властивості людини, її світогляд. Показниками моральної практики в лексичних значеннях українсько- та англійських аксіономенів виступають форми соціальної взаємодії як орієнтації на аксіологічно симетричні відношення між суб'єктами через констатацію доброзичливого ставлення один до одного. Діалектичний характер взаємодії моральної свідомості моральної практики визначається їхньою взаємною обумовленістю, нерозривною єдністю.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо в зіставно-типологічному аналізі мовної об'єктивації аксіологічних категорій духовної культури українського, англійського та французького народів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Етика: навч. посібник. Київ: Либідь, 1992. 328 с.
2. Кондрашов В. А. Этика. Ростов-на-Дону: Изд-во «Феникс», 1988. 512 с.
3. Малахов В. А. Етика: курс лекцій: навч. посібник. [3-те вид.]. Київ: Либідь, 2001. 384 с.
4. Некрасова Н. А. Тематический философский словарь: учебное пособие. Москва : МГУ ПС (МИИТ), 2008. 164 с. URL: <http://terme.ru/dictionary/907/symbol/204/page/2>
5. Соколовская Ж. П. Система в лексической семантике (анализ семантической структуры слова). Київ: Вища школа, 1979. 189 с.
6. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава: Довкілля – К., 2008. 712 с.
7. Сорока Т. В. Семантика найбільш багатозначних англійських аксіономенів. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. Ужгород, 2014. Вип. 12. С. 189–200.
8. Сорока Т. В. Семантична структура англійських аксіономенів із середнім ступенем полісемії. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Філологія». Одеса, 2014. Вип. 11. Т. 2. С. 64–67.
9. Сорока Т. В. Семантична характеристика аксіономенних спільностей (на матеріалі сучасної англійської мови). *Мова і культура*. Київ. 2014. Вип. 17. Т. II (170). С. 288–296.
10. Фабіан М. П. Семантика мовного етикету: новий підхід до її вивчення. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. Ужгород, 2014. Вип. 12. С. 7–13.
11. Словник української мови : у 11-ти т. / [І. К. Білодід та ін.]. Київ: Наукова думка, 1970 – 1980. Т. 1–11.
12. Oxford English Dictionary / Being a corrected re-issue with an introduction, supplement and bibliography of a new English dictionary on historical principles / Ed. by: J. A. H. Murray: Vol. 1–12. Oxford: the Clarendon Press, 1970.

REFERENCES

1. Etyka: navch. posibnyk. Kyiv: Lybid`, 1992. 328 s.
2. Kondrashov V. A. Etika. Rostov-na-Donu: Izd-vo «Feniks», 1988. 512 s.
3. Malakhov V. A. Etyka: kurs lektsiy : navch. posibnyk. [3-te vyd.]. Kyiv: Lybid', 2001. 384 s.
4. Nekrasova N. A. Tematicheskiiy filosofskiy slovar : uchebnoe posobie. Moskva: MGU PS (MIIT), 2008. 164 s. URL: <http://terme.ru/dictionary/907/symbol/204/page/2>
5. Sokolovskaya Zh. P. Sistema v leksicheskoy semantike (analiz semanticheskoy strukturyi slova). Kyiv: Vischa shkola, 1979. 189 s.
6. Selivanova O. O. Suchasna linhvistyka: napryamy ta problemy. Poltava: Dovkillya – Kyiv, 2008. 712 s.
7. Soroka T. V. Semantyka naybil'sh bahatoznachnykh anhliys'kykh aksionomeniv. Suchasni doslidzhennya z inozemnoyi filolohiyi. Uzhhorod, 2014. Vyp. 12. S. 189–200.
8. Soroka T. V. Semantychna struktura anhliys'kykh aksionomeniv iz serednim stupenem polisemiyi. Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya «Filolohiya». Odesa, 2014. Vyp. 11. T. 2. S. 64–67.
9. Soroka T. V. Semantychna kharakterystyka aksionomennykh spil'nostey (na materialy suchasnoyi anhliys'koyi movy). Mova i kul'tura. Kyiv. 2014. Vyp. 17. T. II (170). S. 288–296.
10. Fabian M. P. Semantyka movnoho etyketu : novyy pidkhid do yiyi vyvchennya. Suchasni doslidzhennya z inozemnoyi filolohiyi. Uzhhorod, 2014. Vyp. 12. S. 7–13.
11. Slovnyk ukrayins'koyi movy : u 11-ty t. / [I. K. Bilodid ta in.]. Kyiv: Naukova dumka, 1970 – 1980. – T. 1 – 11.
12. Oxford English Dictionary / Being a corrected re-issue with an introduction, supplement and bibliography of a new English dictionary on historical principles / Ed. by: J. A. H. Murray: Vol. 1–12. Oxford: the Clarendon Press, 1970.

УДК 821.161.2

Історія української літератури

**РІЗНОВИДИ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ ІВАНА БІЛОЗУБА ПІД ЧАС
ПЕРШОГО ВБИВСТВА В ДЕТЕКТИВНОМУ РОМАНІ ОЛЕСЯ
УЛЬЯНЕНКА «ДОФІН САТАНИ»**

Тендітна Н. М.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови та літератури
Донбаський державний педагогічний університет
вул. Генерала Батюка, 19, Слов'янськ, Україна
orcid 0000-0002-2001-5379
tenditna2017@ukr.net*

Серійні вбивці та маніяки неодноразово ставали темою літературних розповідей українського письменника Олесь Ульяненко. Розкриваючи образ головного героя, письменник висвітлює реальну кримінальну історію, пов'язану з долею небезпечного злочинця кінця 90-х років ХХ століття. Дивне захоплення автором постаттю Онопрієнка втілилося в незвичайний творчий задум – детективний роман. Але Олесь Ульяненко ставить собі за мету не тільки розповісти світові про небезпечні маніакальні та некрофільні нахили в історії героя, але й дошукатися першовитоків, причин нагнітання жорстоких злочинних дій і намірів, патологічний потяг до смерті та знищення. З цією метою автор розкриває перед читачами широкий огляд життя свого героя, поступово розповідаючи історію нелюда-вбивці.

Авторські здогадки, художнє перевтілення та інтуїтивне проникнення в психіку свого незвичайного персонажа доповнюється власними роздумами головного героя, який намагається пояснити свою злочинну діяльність та мотивувати для себе виправдання. Не останню роль письменник відводить у вирішенні цих питань емоціям літературного прототипу відомого на Україні маніяка. Предметом дослідження ми обрали саме перше вбивство, яке було ще й масовим. Адже відчуття певних емоцій героєм, стане для нього домінуючою потребою, яка потребуватиме чергового повторення та продовження.

Тому домінуючими для письменника постають характеристики емоцій, які означаються переживаннями вбивці власного ставлення до того, що він робить, широким спектром

їхніх індивідуальних проявів. Характеристика емоційних (чуттєвих) відчуттів (відчуття задоволення або ж незадоволення, приємного чи неприємного під час вбивства), відображають ситуативне ставлення героя до подій, пережитих ще у ранньому дитинстві. Причини некерованості швидкоплинних емоційних спалахів, письменник відображає за допомогою дієслів та прислівників. Бо кожна конкретна емоція має власний спектр суб'єктивних переживань та здійснюється за рахунок специфічних фізіологічних механізмів й характеризується притаманними лише їй виразними рухами та діями.

Ключові слова: форми переживання емоційних станів; фонові емоції; базові емоції; образи пережитих ситуацій; індивідуальні прояви емоцій.

VARIETIES OF IVAN BILOZUB'S EMOTIONAL STATES DURING THE MURDER IN OLES ULIANENKO'S DETECTIVE NOVEL «DAUPHIN OF SATAN»

Tenditna N. M.

*Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor,
Ukrainian Language and Literature Department,
Donbas State Teachers' Training University
Heneral Batiuk Str., 19, Sloviansk, Ukraine
orcid 0000-0002-2001-5379
tenditna2017@ukr.net*

Serial killers and maniacs have repeatedly become the subject of literary stories by Ukrainian writer Oles Ulianenko. Revealing the image of the protagonist, the writer highlights a real criminal story related to the fate of a dangerous criminal in the late 90th of the XX century. The author's strange fascination with the figure of Onoprienko was embodied in an unusual creative idea, in a detective novel. But Oles Ulianenko aims not only to tell the world about the dangerous maniac and necrophiliac tendencies in the history of the hero, but also to find the roots, the causes of pressure of cruel crimes and intentions as well as the pathological longing to die and destroy. To this end, the author reveals a broad overview of the hero's life, gradually disclosing the story of a non-human killer.

The author's assumptions, artistic transformation and intuitive penetration into the psyche of his unusual character are complemented by his own thoughts of the protagonist, who tries to explain his criminal activities and motivate himself to be justified. We consider the subject of

our research to be the first murder which was also known as mass murder. Solving these problems the author pays great attention to the emotions of literary prototype of the maniac known in Ukraine. However, the author considers the feelings of definite heroes to become a principal necessity which requires another repetition and continuation.

Therefore, the characteristics of the emotions become dominant for the writer, which are marked by the killer's experiences of his own attitude to what he does. The characteristics of emotional (sensory) sensations (feelings of satisfaction or dissatisfaction, pleasant or unpleasant during the murder) reflect the situational attitude of the hero to the events experienced in his early childhood. The author reflects the reasons for the uncontrollability of fleeting emotional outbursts with the help of using verbs and adverbs. As each specific emotion has its own spectrum of subjective experiences and it can be carried out due to specific physiological mechanisms and can be characterized by expressive movements and actions inherent only to it.

Key words: *forms of experiencing emotional states, background emotions, basic emotions, images of experienced situations, individual manifestations of emotions.*

Постановка проблеми. Творчість О. Ульяненка відлякує більшість читачів багаточисельними сценами вбивств, жорстокості, патологічної сексуальності та насильства. Численні натуралістичні образи стають табу для психологічно здорової людини. Але письменник ставив собі за мету не налякати пересічного читача, а показати прояв у людині небезпечних темних сил та до яких наслідків це може призвести, якщо залишиться некерованим та недосяжним для покарання. Письменник щоразу нагадує людству про небезпечну людську тінь, яка кожного разу набуває нових жахливих проявів.

Аналіз останніх досліджень. Різноманітні емоційні стани героїв та їхня вербалізація неодноразово ставали предметом зацікавлення багатьох науковців. Але в сучасному українському літературознавстві відсутні ґрунтовні дослідження різновидів емоційних станів численних вбивць на сторінках творів О. Ульяненка. Тому під час нашої розвідки ми будемо спиратися, виключно, на текст твору.

Метою пропонованої статті є дослідження домінуючих емоційних станів, які супроводжують серійного вбивцю під час першого масового злочину.

Ця мета конкретизується в таких завданнях: 1) охарактеризувати загальні емоції головного героя; 2) виділити домінуючі емоції, які сприяють викривленню його світосприйняття й підштовхують до чергових вбивств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Невід'ємною частиною будь-якого детективу, як відомо, є злочин. І якщо, наприклад, А. Крісті більшу частину твору приділяє розслідуванню, то О. Ульяненко акцентує увагу не тільки на знаходження вбивці, але й на його емоційному стані. Автор веде розповідь, в якій перед читачами паралельно розкриваються емоції вбивці, які спонукали його до злочину, емоції, які супроводжували його під час злочину та після нього, емоції слідчих та злочинця, який слідкує за діями слідчих. Розглянемо епізод першого вбивства Івана Білозуба та простежимо види його емоційних станів.

Практична психологія дотримується тієї думки, що емоції – це особливий клас суб'єктивних психологічних станів, які у формі безпосередніх переживань приємного або неприємного відбивають результати практичної діяльності, направленої на задоволення актуальних потреб. При спотвореному, хворобливому психічному стані Івана Білозуба задоволення потреб зводиться до вбивства. Радість від скоєного висловлюється через характеристику настрою та поведінки героя. Шокує широкий спектр позитивних емоцій героя, які відображають ситуативне ставлення Білозуба до вбивства: *«А зараз його переповнювало щастя, ніжне і легке, що ні до чого не зобов'язувало... Він опустився на підлогу, тамуючи, ледь втримуючи трем у ногах: притиснувся щокую, тілом усим до холодної стіни і заплакав від щастя»* [1, с. 140]. Спостерігаємо тісний взаємозв'язок емоційних станів радості й задоволення, які розкривають його внутрішні переживання: *«Плакав він довго.... Бутів від щастя і втоми»* [1, с. 140].

Через різноманітні емоційні вияви вербального або невербального характеру О. Ульяненко намагається показати читачу, в якому стані перебуває його герой майже кожну хвилину. Письменника цікавлять передумови нових злочинів: *«Все закінчилося, але його не полишало роздратування, шарпаючи тупо низ живота, мошонку, судомлячи ноги. Він, похитуючись, став у повен зріст, подивився згори, навіть з ніжністю і відчаєм, куди домішувалася відраза... Він ухопив сокирку...»* [1, с. 140].

Як відомо, що в людини, яка переживає сильну емоцію, спостерігаємо зміни в активності м'язів обличчя, мозку, у функціонуванні кровоносної та дихальної систем. Так, пульс розгніваної або переляканої людини може десь на 40–60 ударів на хвилину перевищувати нормальний. Ці зміни відбиваються на сприйнятті, мисленні та поведінці, інколи викликають і психічні порушення. Та спокій Івана Білозуба після серії вбивств вражає: *«Після цього його розмлоіло, захотілося спати... подався до спальної, завалився, не скидаючи одягу»* [1, с. 141].

Серед емоційних станів І. Білозуба виділяємо переважно фонові емоції (енергійність чи слабкість, нестриманість) та базові (радість – задоволення, гнів – лють, відраза – огида, сором – приниження, сум, страждання), які поєднуючись із діями, створюють його цілісний внутрішній світ. Найчіткіше виділяються лють та гнів. Інколи він виступає в ролі психолога, намагаючись зрозуміти свій стан: *«Іноді, в моменти апогею, коли лють накопичувалася в Івана до неможливого терпцю, він намагався дати логічну і переконливу раду своєму гніву...»* [1, с. 116]. Цікаво, але письменник «гнів – збудження» свого героя в момент вбивства описує як почуття захопленості і бажання відновлювати «свою» справедливість, суттєво втручаючись в плани і життя людини. Ця базова емоція виступає як досить сильний і ефективний мотив відповідної за змістом діяльності, особливо руйнівної. Емоція збудження актуалізується полярними ситуаціями зіткнення інтересів Івана з відповідним героєм: *«Сусід крушив стіну навіть у вихідні, а тому і цей факт немало драгував Івана, що мріяв про відпочинок»* [1, с. 116].

Емоції в Івана настільки легко виникають, настільки ж швидко і минають, змінюючись на протилежні. Саме тому багато років його злочини недосяжні для слідчих: *«... стоїть він на майданчику серед індійських чи болгарських рожевих троянд, що коливаються від протягу вентиляторів, у світлих, салатого кольору, бездоганно випрасуваних штанях, у голубій сорочці, з акуратними латочками, білими стьожками, стоячим комірцем, світловолосий, ще з мокрим волоссям, і зачіска навіювала про добропорядність, затишок, безтурботність, невимовну радість і захоплення життям»* [1, с. 125].

Автор звертає увагу не тільки на зовнішні вияви емоцій серійного вбивці, але й на передумови їхніх проявів. Саме емоції виявляють оцінювальне ставлення Білозуба до тих чи інших

можливих ситуацій. На відміну від емоційного тону, це досить визначені стани, що виникають у нього у зв'язку із задоволенням чи не задоволенням певної потреби: *«Гуркіт відбійного молотка згори ламав і рушив його тремтливу чарівність. Він вже не міг цього терпіти, тому треба швидко покласти цьому край»* [1, с. 125].

Емоційні вияви відрізняються також за своїм обсягом, в яких емоційність Білозуба О. Ульяненко рідко описує одним реченням. Найчастіше вона складається з кількох речень, у яких не тільки називається вид емоційного стану, але й описано розвиток цієї емоції, наприклад, емоції ярості: *«Убивця діяв напролюд виважено, впевнено і ані на хвилину, видавалося, не втрачав контролю, напевне холоднокривно, але пристрасність, якась зовсім незрозуміла, позначилася скрізь»* [1, с. 130].

Зрідка спостерігаємо в героя специфічні прояви емоції страху, які часто протиставляються з емоціями жертв, але проявляються в неочікуваних діях. Порівняймо: *«Люди металися як божевільні. В очі кидалося відразу, що від страху вони втратили розум, що страх їх геть спаралізував»* [1, с. 130]; *«...Іван почув жіночий крик, що від нього у самого похолола спина та ноги.... Тоді він швидко повернувся до передпокою, взяв ніж, перерізав вени на руках ще живим... тоді Іван взяв ломик.... І перебив чоловікові руки та ноги»* [1, с. 130]. Тобто жертви під дією страху втрачають здатність до дій, у Йвана ж навпаки, почуття страху спонукає до рішучих дій. Індивідуальну рису творчого бачення емоційного стану свого героя письменник вербалізує через зазначення кольорової гами. Так, внутрішню характеристику емоцій під час першого вбивства слідчі «прочитують» через червоний колір (колір агресії) крові. Інтенсивність забарвлення та її кількість варіюють емоційний стан героя майже похвилинно: *«Весь передпокій густо заляпаний кров'ю... Кров на стінах віяром, розбризкана рівно, широкими опашами, а на підлозі – темними густими калюжами. На стіні кров лягла так, наче фуркнула з горловини велетенської відкоркованої пляшки»* [1, с. 126]; *«Скрізь у помешканні кров лежала широкими калюжами... Решта покроплена кров'ю. Видно було, що кров цвіркала і біла з перетятих артерій... Біла кухня була залита кров'ю майже повністю.... Складалося дике враження, що убивця навмисне виточував з жертв кров поволі, смакуючи та втішаючись, як конає жінка.... Сукня дорога ... в крові лежить поруч»* [1, с. 127].

Світ почуттів головного героя О. Ульяненко описує і через широкий спектр дієслів. Вони в певний момент підкреслюють:

- впевненість: «не втрачав контролю» [1, с. 130];
- «професіоналізм»: «загнав у горлянку кухонного ножа» [1, с. 130]; «вистрелив прямо у скроню» [1, с. 131];
- «насолоду» від процесу вбивства: «довго водив його на прицілі попід стіною» [1, с. 131];
- холоднокривність: «провернув кілька разів лезо» [1, с. 131];
- вагання: «якусь хвилину ще стояв» [1, с. 131];
- намагання довести справу до кінця: «вдарив мертвого ще раз» [1, с. 131];
- рішучість: «взяв ніж... взяв ломик» [1, с. 131];
- реакцію вбивці на страх перед смертю жінки: «Такі жінки викликали у нього радісний і водночас заздрісний прилив відчаю, що супроводжувався кількаденною депресією» [1, с. 132];
- «шкалу кипіння»: «розлютило його, потім розмлоїло, зробило очі вологими» [1, с. 132].

Також вказані дієслова у реченні письменник пов'язує з прислівниками, підкреслюючи ознаку якості емоції та намагаючись дати відповідь на питання: як? наскільки? якою мірою?

Як діяв: «діяв виважено, впевнено... напевне холоднокривно; зайшов впевнено» [1, с. 130].

Наскільки довго тривало вбивство: «убив відразу» [1, с. 131].

Як почувався після вбивства: «... несподівано заревів, як режуть дебіли...» [1, с. 137].

Ступінь інтенсивності дії вбивці: «швидко, наче робив все життя подібне» [1, с. 131].

Спосіб дії: «неквапливо перезарядив» [1, с. 131]; «повагом, відкинувши лома» [1, с. 132].

Як довго діяв: «швидко повернувся» [1, с. 131].

Розтягування в часі вбивства жінки (від моменту задуму до першої спроби позбавити її життя), супроводжується великою кількістю дій та рухів героя, які письменник намагається передати за допомогою дієслів: «наказав, запитав, розпалювала, хотілося, не знав, сопів, вийшов, повернувся, привів, розщібнув, спробував, кінчив, розлютився і вдарив, зіскулився, дивився, зізнався, провчити, зголоднів, їсти, ходім, приготуєш, пішли, попросив, сидів, допомагати, звішував, запитував, заходив, сідав, поспішав, закусував, відчув, випив, підвів, знудило, не знав, почув, заповнював, виростав, звів,

побачив, заворожило, пишався, налило, відчував, перестав, виплюнув, завертів, встигнув подумати, почув, перестав чути, оглох...». Зазначений перелік не є повним. Але й така кількість дає підстави говорити про неврівноваженість героя, мінливість його емоційного стану в залежності від того хто і що його оточує на дану, навіть не хвилину, а секунду.

Емоційний стан доповнюють також жести та рухи:

– мімічні – через усмішку («...губи розкривалися широкою усмішкою, відкриваючи ту білосніжну і приємну, ніжну незахищеність, майже дитячу») [1, с. 124];

– вираз очей («завертів оскаженіло очима... очі у вбивці вирячилися, він відчув, як вони вискакують з орбіт») [1, с. 134];

– плач («він ревів, відкривши червону горлянку до неба, наче бажав викричати рештки щастя, що застрягло в його здавленій спазмами горлянці і не хотіли звідти виходити») [1, с. 137];

– краніальні – зміною кольору обличчя: («... звів до гори обличчя... налило брудкою і тяжкою кров'ю») [1, с. 137];

– фонаційні – особлива манера мовлення («Він так з самого початку відрекомендувався, коректно і виважено») [1, с. 125];

– корпоральні – рух тіла («...рука наливалася свинцем, нездоровою кров'ю...») [1, с. 119]; «...він швидко повернувся до передпокою, взяв ніж, перерізав вени на руках... взяв ломик... і перебив чоловікові руки та ноги») [1, с. 131].

Не менш важливу роль виконує змалювання зовнішніх проявів емоції. Олесь Ульяненко, описуючи вияв ненависті, зазначає, що залежно від причин вона може бути різноманітною: від упевненості у своїй правоті на скоєння вбивства до сцен масової страти.

Здійснене дослідження дозволяє зробити такі **висновки**: емоції Білозуба стимулюють зміни в його організмі і мотивують героя до дії, а зміни в поставі, виразі обличчя та готовність до дії, постають реакцією на вбивство.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо у поглибленому вивченні різновидів емоційних станів вбивць в інших творах письменника та складанні порівняльної таблиці з метою виявлення спільних та індивідуальних розбіжностей, а також дослідженні домінуючого емоційного стану збірного образу злочинця у творах О. Ульяненка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ульяненко О. Сталінка; Дофін Сатани: Романи. Харків: Фоліо, 2003. 382 с.

REFERENCES

1. Ul`yanenko O. (2003) Stali`nka; Dofi`n Satani: Romani. [Dauphin of Satan]. Kharki`v: Foli`o. 382 s.

УДК 808.3+808.2:801

Лінгвоісторіографія

ЛИЛИЯ АЛЕКСЕЕВНА БЫКОВА: СЛУЖЕНИЕ ФИЛОЛОГИИ

Чернцова Е. В.

доктор филологических наук,

доцент кафедры русского языка

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина

площадь Свободы, 4, Харьков, Украина

orcid 0000-0002-1579-7070

e.v.cherntsova@gmail.com

Маторина Н. М.

кандидат филологических наук,

доцент кафедры германской и славянской филологии

Донбасский государственный педагогический университет

ул. Генерала Батюка, 19, Славянск, Украина

orcid 0000-0001-6012-5663

n.m.matorina@gmail.com

Глуценко В. А.

доктор филологических наук, профессор

заведующий кафедрой германской и славянской филологии

Донбасский государственный педагогический университет

ул. Генерала Батюка, 19, Славянск, Украина

orcid 0000-0002-2394-4966

sdpunaika@ukr.net

В статье на основании изучения доступной отечественной биографической и публицистической литературы, личного знакомства и профессионального сотрудничества дается краткое описание жизненного пути, научной и творческой деятельности выдающегося отечественного лингвиста Лилии Алексеевны Быковой (1929 – 2020) – профессора кафедры русского языка

филологического факультета Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина, неординарного ученого, талантливого педагога, блестящего лектора, внесшего значительный вклад в развитие русской лингвистики.

Описана профессиональная биография исследовательницы, ее научная, преподавательская, просветительская деятельность. Охарактеризован творческий вклад Л. А. Быковой в развитие науки о языке; очерчены разнообразные научные интересы ученого: проблемы вида глагола, словообразования и морфологии, художественной и публицистической речи, метафоры, мифологии, языковой картины мира, прагматики и дискурсивной лингвистики, а также методики преподавания русского языка в вузе.

Особое внимание уделено участию Л. А. Быковой в коллективных проектах: известном пособии для учителей и студентов «Из жизни слов русского языка», научно-методическом сборнике «Теоретические и прикладные проблемы русской филологии», сборнике научных трудов «Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології».

Ключевые слова: профессиональная биография, творческий вклад в развитие филологии, научные интересы.

Чернцова О. В.

доктор філологічних наук,
доцент кафедри російської мови
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
майдан Свободи, 4, Харків, Україна
orcid 0000-0002-1579-7070
e.v.cherntsova@gmail.com

Маторіна Н. М.

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германської та слов'янської філології
Донбаський державний педагогічний університет
вул. Генерала Батюка, 19, Слов'янськ, Україна
orcid 0000-0001-6012-5663
n.m.matorina@gmail.com

Глущенко В. А.

доктор філологічних, професор,
завідувач кафедри германської та слов'янської філології
Донбаський державний педагогічний університет

вул. Генерала Батюка, 19, Слов'янськ, Україна

orcid 0000-0002-2394-4966

sdpunauka@ukr.net

ЛІЛІЯ ОЛЕКСІЇВНА БИКОВА: СЛУЖІННЯ ФІЛОЛОГІЇ

У статті на підставі вивчення доступної вітчизняної біографічної й публіцистичної літератури, особистого знайомства та професійного співробітництва подається стислий опис життєвого шляху, наукової й творчої діяльності видатного вітчизняного лінгвіста Лілії Олексіївни Бикової (1929 – 2020) – професора кафедри російської мови філологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, неординарного вченого, талановитого педагога, блискучого лектора, науковця, який зробив значний внесок у розвиток російської лінгвістики.

Описано професійну біографію дослідниці, її наукову, викладацьку, просвітницьку діяльність. Охарактеризовано творчий внесок Л. О. Бикової в розвиток науки про мову; окреслено різноманітні наукові інтереси вченого: проблеми виду дієслова, словотвору й морфології, художнього й публіцистичного мовлення, метафори, міфології, мовної картини світу, прагматики й дискурсивної лінгвістики, а також методики викладання російської мови в ЗВО.

Особливу увагу приділено участі Л. О. Бикової в колективних проєктах: відомому посібнику для вчителів і студентів «Из жизни слов русского языка», науково-методичному збірнику «Теоретические и прикладные проблемы русской филологии», збірнику наукових праць «Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології».

Ключові слова: професійна біографія, творчий внесок у розвиток філології, наукові інтереси.

Cherntsova Ye. V.

Doctor of Philology,

Associate Professor, Russian Language Department

V. N. Karazin Kharkiv National University

4, Maidan Svobody, Kharkiv, Ukraine

orcid 0000-0002-1579-7070

e.v.cherntsova@gmail.com

Matorina N. M.

*Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor,
Department of Germanic and Slavonic Linguistics
Donbas State Teachers' Training University
Heneral Batiuk Str., 19, Sloviansk, Ukraine
orcid 0000-0001-6012-5663
n.m.matorina@gmail.com*

Glushchenko V. A.

*Doctor of Philology, Professor
Head of the Department of Germanic and Slavonic Philology
Donbas State Teachers' Training University
orcid 0000-0002-2394-4966
sdpunauka@ukr.net*

LILIA ALEKSEYEVNA BYKOVA: DEVOTION TO PHILOLOGY

The article presents a brief description of the life path, scientific and creative work of an outstanding Ukrainian linguist Lilia Alekseyevna Bykova (1929 – 2020), Professor of the department of the Russian language of V. N. Karazin Kharkiv National University, an unordinary scientist, talented educator, brilliant lecturer who made valuable contribution to the studies of Russian linguistics. The authors share their thoughts based on study of available biographical and journalistic literature and their personal relationship and professional cooperation with L. Bykova.

The article is concerned with the scientist's professional biography, her scientific, teaching and educational activities. It characterizes L. Bykova's creative contribution to the linguistic studies, outlines various research interests of hers: the issues of the verb aspect, word-building and morphology, artistic and publicistic speech, metaphors, mythology, the linguistic picture of the world, pragmatic and discursive linguistics as well as methods of teaching Russian to university students.

Special attention is paid to L. Bykova's participation in the collective projects: a well-known manual for teachers and students "From the life of words of the Russian language", scientific-methodic collections «Теоретические и прикладные проблемы русской филологии» and «Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології».

Key words: *professional biography, creative contribution to philological studies, scientific interests.*

6 июня 2020 г. покинула нас Лилия Алексеевна Быкова... Есть люди, жизнь которых находится в органическом единстве со своим временем, в силу чего эпохой становится целое жизни. Такова жизнь Быковой Лилии Алексеевны – профессора кафедры русского языка филологического факультета Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина.

Хотелось бы отметить, что авторы настоящей статьи в разные годы были студентами Л. А. Быковой (В. А. Глущенко, Е. В. Чернцова), сотрудничали с Лилией Алексеевной в изданиях, выходивших в Славянске: в научно-

методическом сборнике «Теоретические и прикладные проблемы русской филологии» и в пособии для учителей и студентов «Из жизни слов русского языка» (В. А. Глущенко, Н. М. Маторина), поддерживали с Л. А. Быковой постоянную связь. Е. В. Чернцова была аспиранткой Лилии Алексеевны, написала и защитила под научным руководством Л. А. Быковой кандидатскую диссертацию, а затем в течение ряда лет работала вместе со своим Учителем на кафедре русского языка Харьковского национального университета. Отношения Учителя и Ученика переросли в дружбу. А учение, конечно же, осталось! И учились у Л. А. Быковой мы все. Учились преданности науке, перенимали у Лилии Алексеевны любовь к слову, трепетное отношение к тайнам языка.

Постановка проблемы и анализ последних исследований. К сожалению, о Лилии Алексеевне Быковой написано мало. Среди работ, посвященных ее жизни и деятельности, назовем статьи о Л. А. Быковой в «Бібліографічному словнику учених Харківського університету» (2019) [1] и в «Віснику Харківського національного університету» (2020) [16]. Между тем жизнь Л. А. Быковой, ее плодотворная научная и преподавательская деятельность, ее постоянное творческое горение – достойный пример для нашей молодежи. Безусловно, Лилии Алексеевне должна быть посвящена

не одна работа! Ведь ее научная жизнь, ее педагогические изыскания были разнообразны и многогранны.

Таким образом, **цель** предлагаемой статьи заключается во всестороннем освещении жизненного и творческого пути Л. А. Быковой, в раскрытии вклада ученого в языкознание, в популяризацию русского слова, в подготовку учителей-словесников и преподавателей высшей школы.

Эта цель конкретизируется в следующих **задачах**: 1) осветить основные этапы биографии Л. А. Быковой; 2) раскрыть вклад Л. А. Быковой в языкознание, прежде всего в русистику, в популяризацию знаний о русском слове; 3) дать характеристику Л. А. Быковой как университетского преподавателя.

Изложение основного материала исследования. У жизни свои законы, а у жизни-эпохи – тем более. Она разворачивается не только в большом времени, но и в большом пространстве. Родившаяся на берегах Волги (9.10.1929, г. Рыбинск), Лилия Алексеевна долгое время прожила в Америке, но вся ее педагогическая и научная деятельность была связана с Харьковским университетом. На филологический факультет Харьковского университета Л. А. Быкова пришла студенткой в 1947 г., а условно покинула его в 2001-м году, будучи профессором кафедры русского языка. Между этими граничными датами – целая жизнь, связанная со служением филологии, тому главному делу, которое поглощало и продуцировало эмоциональный и интеллектуальный мир человека-эпохи. Служение науке соответствовало духу своего времени и требовало высокого напряжения эмоциональных, интеллектуальных и духовных сил. В этом напряжении человек раскрывается, им он живет: нет понятия «личная жизнь» – а есть только служение науке. Служение и было личной жизнью – жизнью в других людях (учениках), в научных работах, в самом духе университетской жизни прошедшего века.

Университетская жизнь того времени предполагала полную самозабвенность. Такая самозабвенность, сознательный идеализм были культурообразующим свойством времени – времени поэзии в широком смысле этого слова, морально-духовного ренессанса в приобщенности к ней. Дух идеалистичной, героической эпохи, который можно условно определить как «терпение, преодоление и труд!», пронизывал всю творческую деятельность и жизнь Лилии Алексеевны. Этот же дух диктовал значительность традиции,

научного авторитета и личной скромности. Кандидатская диссертация на тему: «Несоотносительные глаголы НСВ и СВ в современном русском языке» вызвала значительный интерес ученых-аспектологов. Ссылки на труды Л. А. Быковой как «на статьи, которые определяют новое направление в науке», можно найти и в «Русской грамматике» (Академии наук СССР) 1980 года, и в монографии А. В. Исаченко «Грамматический строй русского языка в сопоставлении со словацким», и в книге Н. С. Авиловой «Вид и лексическое значение глагола», и в исследовании А. В. Бондарко и Л. Л. Буланина «Русский глагол», и в работах В. Н. Немченко и других специалистов по словообразованию и морфемике. Вся последующая научная деятельность Лилии Алексеевны была подчинена учебно-педагогической работе, в которой она неизменно поддерживала «времен связующую нить».

На фоне персональной научной скромности впечатляет разносторонность ее трудов. Лилия Алексеевна – автор книги «Словообразование современного русского языка», соавтор учебного пособия «История русского литературного языка. Советский период», один из авторов сборника «Современный русский язык. Сборник упражнений для подготовительных отделений вузов», редактор и автор учебных пособий для средней школы («555 упражнений») и др. В ряду научных трудов Лилии Алексеевны свыше 100 статей по различным вопросам современной филологии, опубликованных в Украине, России, Польше, Словакии и Болгарии. Широта ее научных интересов отразилась в тематике диссертационных работ, выполненных под ее руководством. Пять кандидатских диссертаций по проблемам семантики и прагматики стали практической разработкой основных идей, изложенных в ее собственных работах.

Преподавательская деятельность проф. Л. А. Быковой никогда не ограничивалась вузовской программой по специальности. Она читала разнообразные спецкурсы, посвященные сопоставлению научной и школьной грамматики, коннотативно-прагматическим аспектам семантики языковых единиц, лексике и фразеологии русского и польского языков. Эти и многие другие вопросы и факты языка стали объектом исследования в научных студенческих семинарах, которые она возглавляла. Содержательный итог педагогического опыта проф. Быковой отражен в 12 методических

пособиях и методических рекомендациях студентам по различным разделам курса современного русского языка.

В профессиональной биографии Л. А. Быковой шесть лет работы в различных вузах Польши. В 1973 – 1976 гг. в Люблине, на кафедре русского языка и славистики государственного университета им. М. Склодовской-Кюри, Лилия Алексеевна читала общетеоретические курсы русского языка, вела семинары, написала методическое пособие по словообразованию для магистров. Подготовка 25 магистерских диссертаций – таков итог ее ученой деятельности в Люблине. В это же время Лилия Алексеевна принимала активное участие в научной жизни Польши, выступая на научных конференциях МАПРЯЛ в Люблине, Варшаве, Познани; публикуясь в журнале «Русский язык», в люблинском, катовицком научных сборниках, в журнале «Slavia orientalis» (Варшава) и многое др. Позже (1983 – 1986 гг.), работая на кафедре русского языка и славистики Университета им. Адама Мицкевича в Познани, Лилия Алексеевна стала постоянным автором ученых записок «Studia rossica» (Познань), журнала «Przegląd rusycystyczny» (Варшава), участником многих конференций. (Заметим: один из авторов настоящей статьи, В. А. Глущенко, спустя 20 лет, в 2006 г., работал в Познани и слышал от польских русистов-ветеранов добрые слова о Л. А. Быковой.) По возвращении из Польши Лилия Алексеевна много лет преподавала польский язык, который не только знала, но и любила, как родной. Педагогическая работа с польскими студентами нашла свое продолжение в содержании спецкурса «Сопоставительное изучение русского и польского языков», который на протяжении многих лет Лилия Алексеевна читала студентам Харьковского университета.

Лилия Алексеевна Быкова – профессор в понимании этого слова В. И. Далем – «наставник, учитель науки, высший учитель при университете...». Сколько помнят коллеги Лилию Алексеевну, она всегда, помимо непосредственной лекторской деятельности, руководила студенческими кружками. Уже в первые годы своей работы она вела кружок по диалектологии, изучая вместе со студентами диалектную лексику, со студентами собирала диалектный материал в деревнях, куда отправлялась просто так – без какой-либо «программной» практики. А еще был кружок русского языка в Познани и польского языка в Харькове, на котором блистали студенты – будущие коллеги и друзья – Н. И. Сукаленко,

В. В. Левитский, Вадим Левин, Ушанги Рижинашвили, И. И. Степанченко, В. М. Шевелев и многие другие, ставшие известными филологами, поэтами, деятелями культуры. Следствием этой работы была просветительская деятельность Лилии Алексеевны. Активный популяризатор научных идей и знаний, она – «штатный» лектор по разнообразным вопросам культуры речи: в школах, на заводах, в учреждениях Харькова, на конференциях учителей и (в духе минувшего времени) партийных работников.

Особо хотелось бы остановиться на участии Л. А. Быковой в известном пособии для учителей и студентов «Из жизни слов русского языка». Было издано десять выпусков этой книги (1998–2007), подготавливаемой коллективом авторов по инициативе О. Е. Ольшанского, профессора кафедры русского языка и литературы Славянского государственного педагогического института (ныне Донбасский государственный педагогический университет). Лилия Алексеевна «подключилась» к авторскому коллективу начиная с 6-го выпуска (2003) и приняла участие во всех последующих [11; 14; 15].

Статьи Л. А. Быковой в пособии «Из жизни слов русского языка» оригинальны по проблематике и стилистике. В них отразились научные интересы Лилии Алексеевны, ее многолетний педагогический опыт, а в ряде статей – и наблюдения над жизнью простых американцев, с которыми Лилия Алексеевна стала общаться после переезда в США.

В этом плане показательна статья Л. А. Быковой «Не употребляйте все... (культовый, знаковый, звездный)», опубликованная в 10-м выпуске книги «Из жизни слов русского языка». Здесь анализируется исходное значение слова *культовый* – «относящийся к религии, к верованиям»; рассматривается вторичное значение «предмет поклонения»; приводятся соображения о возможности использования слов *культ*, *культовый* применительно к искусству, литературе. Близким по значению прилагательному *культовый* является слово *знаковый*. А вот в «исполнительной сфере искусства» (преимущественно, как отмечает автор) активны слова *звезда* и *звёздный*. При этом лексема *звезда* «часто употребляется все, корыстно»; шоу-бизнес и «крикливая реклама» способствовали тому, что слово *звезда* «полностью девальвировалось, стало расхожим – его охотно присваивают

эстрадным исполнителям с очень низкой планкой качества» [11, с. 79–81].

В далеком 1993 г. на кафедре русского языка и литературы Славянского государственного педагогического института стал издаваться научный сборник «Проблемы русского языка, русской литературы и методики их преподавания в школе и вузе». С 1993 по 1997 г. вышло четыре выпуска сборника. С 1998 г. сборник стал называться «Теоретические и прикладные проблемы русской филологии». С 1998 г. по 2012 г. вышло 19 выпусков сборника → с 5-го по 23-й; в выпусках 7–20 могли публиковаться результаты диссертационных работ на соискание ученой степени доктора и кандидата наук. В 2014 г. научно-методический сборник «Теоретические и прикладные проблемы русской филологии» преобразуется в сборник научных трудов «Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології». Сборник является специализированным (укр. фаховим) изданием. На сегодня вышло 10 выпусков сборника.

Все эти годы нашим другом и активным автором была Лилия Алексеевна Быкова. Бесспорно, научные интересы Лилии Алексеевны поражают своей многогранностью.

Морфемная и словообразовательная проблематика является центральной в представленных на страницах нашего сборника работах Л. А. Быковой. Имеем в виду такие статьи исследовательницы, как →

- «Ещё раз о соотношении морфемного и словообразовательного анализа» [10]. В статье речь идет о т. н. дискуссии «слово так образовано, как устроено» или «слово так устроено, как образовано»; анализируются взгляды известных дериватологов В. В. Лопатина, А. Н. Тихонова, Е. С. Кубряковой, П. А. Соболевой, А. И. Моисеева, Н. М. Шанского, О. Е. Ольшанского, М. В. Панова, Н. А. Янко-Триницкой, А. И. Смирницкого, Е. Л. Гинзбурга, Р. Гжегорчиковой, Я. Пузыниной и др. «Морфемный анализ в отличие от словообразовательного анализа – это не объект научного познания, а лишь процедура, над последовательностью этапов которой размышляют методисты», – делает вывод Л. А. Быкова [10, с. 28].

- «Анализ грамматических форм слова на занятиях по морфемике» [2]. В публикации автор напоминает о важности морфемного анализа для изучения в школе в связи с тем, что

ведущим принципом русской орфографии является морфологический, «фактически «поморфемный», основанный на положении фонем морфемы в сильной позиции» [2, с. 253], подчеркивает, что при изучении морфемной структуры слова на занятиях лингвистического цикла в вузе целесообразно рассматривать не только лексемы в начальной форме, но и их словоформы → «необходима осмысленная работа, направленная на обоснование и квалификацию составляющей части слова (словоформы)» [там же], а также анализирует самые сложные случаи разграничения словообразовательных и грамматических аффиксов.

• «Морфема ↔ морфемный анализ (попытка аналитического представления)» [8]. В статье обосновывается мнение о феноменальном свойстве морфемы – о её неотделимости от морфемного анализа; об имманентности лингвистического анализа своему объекту, о слиянии их в акте познания; о том, что непосредственная данность морфемного анализа – не языка, человеческая психика; о том, что для проблемных (непроизводных немотивированных) слов морфемный анализ в синхронии является эмпирическим, релятивистским, основанным на мнемонических приемах предположения, мнения, знания. Эти положения и созвучные мнения о морфеме в единстве с морфемным анализом теоретиков зарубежного и отечественного языкознания находят в статье подтверждение в анализе особых приемов сегментации слов в синхронии в составе трех пересекающихся классов: слов со связанными корнями, слов в составе корневых (лексических) гнезд и находящихся в сфере исторического словообразования слов, в структуре которых предполагается опрощение.

Одним из направлений исследований Лилии Алексеевны Быковой является методика преподавания лингвистических дисциплин в школе и вузе. Этой проблеме посвящены многие публикации, в том числе «Многомерное пространство языка» – и вузовская описательная грамматика» [6], «Возможный вариант учебника польского языка для студентов украинской и русской филологии (аргументация содержания)» [4], «Об экспериментальном этнокультурологическом сопоставительном портретировании и автопортретировании» [12]. Интерес к своей профессии, постоянный поиск новых методов преподавания, стремление к повышению заинтересованности студентов – все это нашло отражение в этих и многих других лингводидактических публикациях автора.

Непростым жанром специальной лингвистической литературы выступает научная рецензия. В сборниках представлены две рецензии Л. А. Быковой: одна из них содержит репрезентацию книги О. Е. Ольшанского, В. А. Глущенко, Н. М. Маториной и Ю. В. Ледняк «Из жизни слов русского языка» (Славянск, 2000), которую Лилия Алексеевна образно назвала «малой филологической энциклопедией» [5, с. 32]; вторая – репрезентацию монографии польского русиста Я. Калишана (J. Kaliszán) «Словообразование и формообразование в русском языке» [7]. Особенности научных рецензий Л. А. Быковой – это их интертекстуальность, диалогичность, созидательная активность; критические обзоры отличаются емкостью и содержательностью, четкой структурой и логикой изложения, аргументированностью выводов.

Как человек Л. А. Быкова была очень внимательна к научным поискам, достижениям, победам своих учителей, коллег, учеников! Об этом свидетельствуют многочисленные публикации Лилии Алексеевны: «А. М. Финкель – исследователь морфологии русского языка (К 100-летию со дня рождения профессора Харьковского национального университета Александра Моисеевича Финкеля)» [2], «Рыцарю Слова, почитаемому ученому и учителю» (об известном дериватологе Украины О. Е. Ольшанском) [9] и мн. др.

Многогранность научной и педагогической деятельности Лилии Алексеевны всегда была связана с разнообразием ее научных интересов, чувством самого языка и обширностью знаний о нем. Проблемы вида глагола, словообразования и морфологии, художественной и публицистической речи, метафоры, мифологии, языковой картины мира, прагматики и дискурсивной лингвистики, а также методики преподавания русского языка в вузе, – далеко не полный перечень научных проблем, которыми Лилия Алексеевна занималась многие годы. География конференций, в которых она участвовала, может показаться фантастической: Харьков, Донецк, Черновцы, Симферополь; Москва, Самарканд, Новгород; Минск; Познань, Варшава, Люблин; Велико-Тырново... Своеобразным продолжением этого «странствования по миру» стала американская Калифорния. В большом пространстве Интернета Лилия Алексеевна продолжала самозабвенно и бескорыстно служить филологической науке: читала «всё и вся», писала статьи, издавала пособия для студентов, редактировала, вела обширную переписку с коллегам.

Педагогическая деятельность Лилии Алексеевны освещена любовью и преданностью ее учеников и друзей, которые входили в ценностное пространство ее жизни раз и навсегда. Лилия Алексеевна повлияла не только на всех нас, но и на то научное пространство вокруг, центром которого она была долгое время и остается и теперь. К ней стремились коллеги и студенты как к артистичному и либеральному преподавателю, мастерски владеющему русским языком, – чтобы зарядиться силой, энергией, надеждой. Эту силу, энергию и надежду она оставила всем нам, своим близким, своим друзьям.

Спасибо Лилии Алексеевне за ее жизнь, за самоотверженное служение филологии, за ее книги и статьи.

Проведенное исследование позволяет сделать следующие **выводы**: 1) жизнь Л. А. Быковой, связанная главным образом с Харьковским университетом, была подчинена служению филологии, пронизана самозабвенным научным поиском, стремлением передать свои знания, свое видение предмета преподавания студентам; 2) разнообразными были научные интересы ученого; значителен вклад Л. А. Быковой в изучение морфологии русского языка (наиболее всесторонне освещены вопросы, связанные с видом русского глагола), художественной и публицистической речи, метафоры, языковой картины мира, в исследование проблем прагматики и дискурсивной лингвистики, сопоставительного языкознания, мифологии, в популяризацию знаний о русском слове; 3) продуктивным направлением исследований Л. А. Быковой была методика преподавания лингвистических дисциплин в школе и вузе; как преподаватель высшей школы Л. А. Быкова подготовила многочисленных учеников, продуктивно работающих в учебных заведениях различного типа.

Перспективы дальнейших исследований мы усматриваем в углубленном анализе научного творчества Л. А. Быковой с акцентированием внимания на его методологических аспектах.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бикова Лілія Олексіївна. *Бібліографічний словник учених Харківського університету* / авт.-уклад.: С. Б. Глибицька, О. С. Журавльова, С. Р. Марченко, Ю. Ю. Полякова; наук. ред. проф. Т. С. Матвеева; ред. А. О. Давидова, О. С. Журавльова; бібліогр. ред. С. Б. Глибицька, Ю. Ю. Полякова. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. Т. 3. Філологи. XX – початок XXI століття. Вип. 1. Філологічний

факультет. Кафедра українознавства філософського факультету: Філологі. Історики (дод. до т. 2: Історики). Ч. 1. С. 95–100.

2. Быкова Л. А. А. М. Финкель – исследователь морфологии русского языка (К 100-летию со дня рождения профессора Харьковского национального университета Александра Моисеевича Финкеля). *Теоретические и прикладные проблемы русской филологии*: науч.-метод. сб. / под общ. ред. В. А. Глущенко. Славянск: СГПИ, 2000. Вып. VII. С. 27–31.

3. Быкова Л. А. Анализ грамматических форм слова на занятиях по морфемике. *Теоретические и прикладные проблемы русской филологии*: науч.-метод. сб. / отв. ред. В. А. Глущенко. Славянск: СГПУ, 2005. Вып. XIII, ч. 1. С. 253–258.

4. Быкова Л. А. Возможный вариант учебника польского языка для студентов украинской и русской филологии (аргументация содержания). *Теоретические и прикладные проблемы русской филологии*: науч.-метод. сб. / под общ. ред. В. А. Глущенко. Славянск: СГПИ, 1999. Вып. VI. С. 16–18.

5. Быкова Л. А. Живая как жизнь. Рец. на кн.: Ольшанский О. Е., Глущенко В. А., Маторина Н. М., Ледняк Ю. В. Из жизни слов русского языка. *Теоретические и прикладные проблемы русской филологии*: науч.-метод. сб. / под общ. ред. В. А. Глущенко. Славянск: СГПИ, 2001. Вып. VIII. С. 32–35.

6. Быкова Л. А. «Многомерное пространство языка» – и вузовская описательная грамматика. *Теоретические и прикладные проблемы русской филологии*: сборник научных трудов. Славянск: СГПИ, 1998. Вып. V. С. 13–18.

7. Быкова Л. А. Монография польского русиста. Рец. на кн.: Kaliszan J. Словообразование и формообразование в русском языке. Poznan: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2005. *Теоретические и прикладные проблемы русской филологии*: науч.-метод. сб. / отв. ред. В. А. Глущенко. Славянск: СГПУ, 2007. Вып. XV, ч. 1. С. 219–221.

8. Быкова Л. Морфема ↔ морфемный анализ (попытка аналитического представления). *Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології*: зб. наук. праць / [за заг. ред. проф. В. А. Глущенко]. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2016. Вип. 3. С. 117–130.

9. Быкова Л. А. Предисловие. Рыцарю Слова, почитаемому ученому и учителю. *Теоретические и прикладные проблемы русской*

филологии: науч.-метод. сб. / отв. ред. В. А. Глущенко. Славянск: СГПУ, 2001. Вып. IX, ч. 1. К 80-летию профессора О. Е. Ольшанского. С. 5.

10. Быкова Л. А., Сукаленко Н. И. Ещё раз о соотношении морфемного и словообразовательного анализа. *Слово и время*: сб. науч.-метод. статей в честь проф. О. Е. Ольшанского. Славянск: СГПИ, 1997. С. 26–31.

11. Глущенко В. А., Быкова Л. А., Маторина Н. М., Ледняк Ю. В. Из жизни слов русского языка: пособие для учителей и студентов. Славянск: СГПУ, 2007. Вып. 10. Памяти профессора О. Е. Ольшанского. 139 с.

12. Лихинин М. В., Быкова Л. А. Об экспериментальном этнокультурологическом сопоставительном портретировании и автопортретировании. *Теоретические и прикладные проблемы русской филологии*: науч.-метод. сб. / отв. ред. В. А. Глущенко; отв. за вып. О. Е. Ольшанский. Славянск: СГПУ, 2002. Вып. X, ч. 1. С. 233–237.

13. Ольшанский О. Е., Быкова Л. А. Вступительное слово. *Теоретические и прикладные проблемы русской филологии*: науч.-метод. сб. / отв. ред. В. А. Глущенко; отв. за вып. О. Е. Ольшанский. Славянск: СГПУ, 2002. Вып. X, ч. 1. С. 5–7.

14. Ольшанский О. Е., Глущенко В. А., Быкова Л. А., Матвеева Н. П., Маторина Н. М., Ледняк Ю. В. Из жизни слов русского языка: пособие для учителей и студентов. Славянск: СГПУ, 2005. Вып. 8. 134 с.; 2006. Вып. 9. 163 с.

15. Ольшанский О. Е., Глущенко В. А., Быкова Л. А., Маторина Н. М., Ледняк Ю. В. Из жизни слов русского языка: пособие для учителей и студентов. Славянск: СГПУ, 2003. Вып. 6. 132 с.; 2004. Вып. 7. 148 с.

16. Чернцова О. В. Світлої пам'ті Лілії Олексіївни Бикової... *Вісник Харківського національного університету*. Серія «Філологія». 2020. Вип. 85. С. 102–103.

REFERENCES

1. Bykova Liliia Oleksiivna [Bykova Liliia Oleksiivna]. *Bibliografichnyi slovnyk uchenykh Kharkivsoho universytetu* (2019). Avt.-uklad.: S. B. Hlybytska, O. S. Zhuravlova, S. R. Marchenko, Yu. Yu. Poliakova, nauk. red. prof. T. S. Matvieieva; red. A. O. Davydova, O. S. Zhuravlova; bibliohr. red. S. B. Hlybytska, Yu. Yu. Poliakova. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina. T. 3. Filolohy. XX – pochatok XXI

stolittia. Vyp. 1. Filolohichnyi fakultet. Kafedra ukrainoznavstva filosofskoho fakultetu: Filolohy. Istoryky (dod. do t. 2: Istoryky). Ch. 1. S. 95–100.

2. Bykova L. A. (2000) A. M. Finkel – issledovatel morfolohii russkoho yazyka (K 100-letiu so dnia rozhdeniia professora Kharkovskoho natsionalnoho universiteta Aleksandra Moisieievicha Finkelia) [A. M. Finkel – the scholar who studied Morphology of the Russian Language (In honour of the centennial anniversary of Aleksandr Moisieievich Finkel, professor of Kharkov National University)]. *Teoreticheskiie i prikladnyie problemy russkoi filolohii: nauch.-metod. sb. Sloviansk: SHPI. Vyp. VII. S. 27–31.*

3. Bykova L. A. (2005). Analiz hrammaticallykh form slova na zaniatiiakh po morfemike [Analysis of grammatical forms of the word in the course of Morphemics] *Teoreticheskiie i prikladnyie problemy russkoi filolohii: nauch.-metod. sb. Sloviansk: SHPI. Vyp. XIII, ch. 1. S. 253–258.*

4. Bykova L. A. (1999). Vozmozhnyi variant uchebnika polskoho yazyka dlia studentov ukrainskoi i russkoi filolohii (arhumentatsiia sodержaniia) [Suggested variant of a textbook of Polish for students of Ukrainian and Russian Languages Departments] *Teoreticheskiie i prikladnyie problemy russkoi filolohii: nauch.-metod. sb. Sloviansk: SHPI. Vyp. VI. S. 16–18.*

5. Bykova L. A. (2001). Zhivaia kak zhizn [Alive as life]. Rets. na kn. Olshanskii O.E., Glushchenko V. A., Matorina N. M., Ledniak Yu. Iz zhizni slov russkoho yazyka. *Teoreticheskiie i prikladnyie problemy russkoi filolohii: nauch.-metod. sb. Sloviansk: SHPI. Vyp. VIII. S. 32–35.*

6. Bykova L. A. (1998). 'Mnohomernoie prostranstvo yazyka' – i vuzovskaia opisatelnaia hrammatika [Multidimensional language space – and university descriptive Grammar]. *Teoreticheskiie i prikladnyie problemy russkoi filolohii: sbornik nauchnykh trudov. Sloviansk: SHPI. Vyp. V. S. 13–18.*

7. Bykova L. A. (2007). Monografiia polskogo rusista. Rets. na knigu: Kaliszan J. Slovoobrazovaniie i formoobrazovaniie v ruskom yazyke [Word-formation and Form-construction in the Russian Language]. Poznan: Uniwersytet im. Adama Mickiewicha w Poznaniu, 2005. *Teoreticheskiie i prikladnyie problemy russkoi filologii: nauch.-metod. sb. / otv. red. V. A. Glushchenko. Slaviansk : SGPU, 2007. Vyp. XV, ch. 1. P. 219–221.*

8. Bykova L. (2016). Morfema ↔ morfemnyi analiz (popytki analiticheskogo predstavleniia) [Morpeme ↔ morphemic analysis (efforts

of analytical understanding]. *Teoreticheskiye i prikladnyye problemy russkoy filologii* : zb. nauk. prats / [za zag. red. prof. V. A. Glushchenka]. Slaviansk: Vyd-vo B. I. Matorina, 2016. Vyp. 3. P. 117–130.

9. Bykova L. A. (2001). Predisloviie. Rytsariu Slova, pochitaiemomu uchenomu i uchiteliu [Preface. To the Knight of the Word, Revered Scientist and Teacher]. *Teoreticheskiye i prikladnyye problemy russkoy filologii*: nauch.-metod. sb. / otv. red. V. A. Glushchenko. Slaviansk : SGPU, 2001. Vyp. IX, ch. 1. K 80-letiiu professora O. E. Olshanskogo. P. 5.

10. Bykova L. A., Sukalenko N. I. (1997). Eshche raz o sootnoshenii morfemnogo i slovoobrazovatel'nogo analiza [One more time about the correlation of morphemic and word-building analysis]. *Slovo i vremia* : sb. nauch.-metod. statei v chest Prof. O. E. Olshanskogo. Slaviansk : SGPI, 1997. P. 26–31.

11. Glushchenko V. A., Bykova L. A., Matorina N. M., Ledniak Yu. V. (2007). *Iz zhizni russkogo yazyka: posobie dlia uchitelei i studentov* [From the life of the words in the Russian language: text edition for teachers and students]. Slaviansk : SGPU, 2007. Vol. 10. Pamiati professora O. E. Olshanskogo. 139 p.

12. Likhinin M. V., Bykova L. A. (2002). Ob eksperimentalnom etnokulturologicheskom sopostavitel'nom portretirovanii i avtoportretirovanii [On experimental ethnic and cultural comparative portrait and self-portrait creation]. *Teoreticheskiye i prikladnyye problemy russkoy filologii*: nauch.-metod. sb. / otv. red. V. A. Glushchenko; otv. za vyp. O. E. Olshansky. Slaviansk: SGPU. 2002. Vyp. X. ch. 1. S. 233–237. (In Russian)

13. Olshansky O. E., Bykova L. A. (2002). Vstupitel'noye slovo [Foreword]. *Teoreticheskiye i prikladnyye problemy russkoy filologii*: nauch.-metod. sb. / otv. red. V. A. Glushchenko; otv. za vyp. O. E. Olshansky. Slaviansk: SGPU. 2002. Vyp. X. ch. 1. S. 5–7. (In Russian)

14. Olshansky O. E., Glushchenko V. A., Bykova L. A., Matveyeva N. P., Matorina N. M., Ledniak Yu. V. (2005). *Iz zhizni slov russkogo yazyka: posobiye dlya uchiteley i studentov* [The Life and Times of the Russian Language: a manual for teachers and students]. Slaviansk: SGPU. 2005. Vyp. 8. 134 s.; 2006. Vyp. 9. 163 s. (In Russian)

15. Olshansky O. E., Glushchenko V. A., Bykova L. A., Matorina N. M., Ledniak Yu. V. (2004). *Iz zhizni slov russkogo yazyka: posobiye dlya uchiteley i studentov* [The Life and Times of the Russian

Language: a manual for teachers and students]. Slavyansk: SGPU. 2003. Vyp. 6. 132 s.; 2004. Vyp. 7. 148 s. (In Russian)

16. Cherntsova O. V. (2020). Svitloi pamiaty Lili Oleksiivny Bykovoï... [In Loving Memory of Liliia Oleksiivna Bykova...]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu*. Seriiia «Filolohiia». 2020. Vyp. 85. S. 102–103. (In Ukrainian)

УДК 80(03)

Рецензії

**НОВИЙ СЛОВНИК-ДОВІДНИК ДЛЯ ВЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА.
СКРИНЬКА МЕТОДИЧНИХ СКАРБІВ!**

[Рец.:] Маторіна Н. М., Рубан А. А. Методична скринька: від А до Я. Словник-довідник. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2020. 187 с. (російською мовою)

Ледняк Ю. В.

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри російської мови та літератури
Донбаський державний педагогічний університет
вул. Генерала Батюка, 19, Слов'янськ, Україна
orcid 0000-0003-3621-1582
lednyak.yulya@gmail.com*

Ледняк Ю. В.

*кандидат филологических наук,
доцент кафедры русского языка и литературы
Донбасский государственный педагогический университет
ул. Генерала Батюка, 19, Славянск, Украина
orcid 0000-0003-3621-1582
lednyak.yulya@gmail.com*

Lednyak Y. V.

*Candidate of Science (Theory of Education), Associate Professor,
Russian Language and Literature Department
Donbas State Teachers' Training University
Heneral Batiuk Str., 19, Sloviansk, Ukraine
orcid 0000-0003-3621-1582
lednyak.yulya@gmail.com*

Питання освіти й виховання підростаючого покоління – одне з ключових для сучасного суспільства. Суспільству потрібні люди

творчі, активні, конкурентоспроможні, здатні змінювати навколишній світ, проте важливо, щоб вони засвоїли загальнолюдські та національні моральні й естетичні цінності. І особливого значення в підготовці молоді за таких умов набувають філологічні дисципліни.

Принципово важливим є формування нового типу взаємин учителя та учнів, стимулювання творчого пошуку, самостійність суджень.

Мови й літератури слід вивчати в широкому культурному контексті, з урахуванням складних і неоднозначних процесів, що відбуваються в них і в суспільстві в цілому.

Рецензований словник-довідник являє собою навчально-методичний посібник, який не просто розкриває суть цілої низки інноваційних методів і нестандартних прийомів, які можуть бути використані на уроках мови й літератури, але й характеризує можливі шляхи використання цих методів і прийомів.

Описані в довіднику прийоми різняться за ступенем складності: від такого прийому організації індивідуальної та групової роботи учнів, як «кошик ідей», від добре відомих кросвордів і вікторин до телевірша й фішбоуна.

Учням дуже подобається літературний вернісаж, коли треба впізнати персонаж за портретною характеристикою, асоціативні ланцюжки, коли учні добирають слова-асоціації до ключових образів літературного твору, веселі запам'ятовки, які дозволяють легко запам'ятовувати орфографічні й пунктуаційні правила, засвоювати орфоепічні норми.

Додатковими достоїнствами рецензованого посібника є наведення синонімічних понять і включення, крім власне методичної термінології, понять і термінів дисциплін, з якими методика викладання мови та літератури тісно взаємодіє, – лінгвістики й літературознавства, психології та дидактики.

Крім того, даний посібник містить алфавітний покажчик, який дозволяє швидко знайти те, що безпосередньо цікавить читача, перелік рекомендованої літератури та список робіт методичного спрямування, авторами яких є Н. М. Маторіна й А. А. Рубан.

Створений Н. М. Маторіною та А. А. Рубан словник-довідник є справжньою скарбничкою, в якій багато важливого та цікавого зможуть знайти як учителі, так і викладачі вишів, вихователі, батьки та учні – ті, хто цікавиться питаннями освіти, для кого є важливою творча атмосфера як у навчанні, так і в житті, хто по-справжньому

любить і поважає і рідну мову й літературу, і мови й літератури інших народів.

А щоб ця скарбничка поповнювалася новими матеріалами, автори запрошують до співпраці своїх небайдужих, творчих читачів!

УДК 37.016:[811.161.1+821.161.1]

Рецензії

КНИГА ДЛЯ УЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА. ОСОБЕННАЯ КНИГА!

[Рец.:] Маторіна Н. М., Рубан А. А. Методика російської мови та літератури: теорія і практика викладання: монографія. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2020. 245 с. (російською мовою)

Маторин Б. И.

*старший преподаватель кафедры русского языка и литературы
Донбасский государственный педагогический университет
ул. Генерала Батюка, 19, Славянск, Украина
orcid 0000-0002-8938-8659
matorinb@ukr.net*

Клец О. А.

кандидат филологических наук, учитель русского языка и литературы, украинского языка и литературы, зарубежной литературы

*Краматорского учебно-воспитательного комплекса
«Общеобразовательная школа I-III ступеней № 6 – дошкольное учебное заведение»
ул. Большая Садовая, 81, Краматорск, Украина
orcid 0000-0003-4222-7572
olga2xvost@gmail.com*

Маторін Б. І.

*старший викладач кафедри російської мови та літератури
Донбаський державний педагогічний університет
вул. Генерала Батюка, 19, Слов'янськ, Україна
orcid 0000-0002-8938-8659
matorinb@ukr.net*

Клецъ О. О.

кандидат філологічних наук, учитель російської мови та літератури, української мови та літератури, зарубіжної літератури

Краматорського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа I-III ступенів № 6 – дошкільний навчальний заклад»

вул. Велика Садова, 81, Краматорськ, Україна

orcid 0000-0003-4222-7572

olga2xvost@gmail.com

Matorin B. I.

Senior Lecturer, Russian Language and Literature Department

Donbas State Teachers' Training University

General Batiuk Str., 19, Sloviansk, Ukraine

orcid 0000-0002-8938-8659

matorinb@ukr.net

Klets O. O.

Candidate of Science (Linguistics), Ukrainian Language and Literature,

Russian Language and Literature, World Literature Teacher, Combined

Pre-School/Secondary School Educational

Establishment № 6, Bolshaia Sadovaia Str., Kramatorsk

orcid 0000-0003-4222-7572

olga2xvost@gmail.com

Достаточно очевидно, что в современных условиях эффективность школьного и вузовского преподавания во многом зависит от умения преподавателя творчески использовать межпредметные связи. Особенно актуален поиск решения этой проблемы по отношению к таким дисциплинам, как русский язык и литература.

Монография Н. М. Маториной и А. А. Рубан – это не традиционный курс методики русского языка и литературы. Это прежде всего книга для учителя-словесника. И книга особенная. Названное качество обусловлено как содержанием книги, так и способом его языкового выражения.

Когда начинаешь читать книгу, то осознаешь: Читатель с первых страниц становится соучастником осмысления актуальных проблем методики русского языка и литературы, а также собеседником в предложенной дискуссии о преподавании двух родственных дисциплин вообще.

Авторы монографии рассматривают цель изучения курсов русского языка и литературы не только с известной позиции: зачем и чему учить? Они размышляют по поводу того, почему надо изучать это, а не это? Как этому учат? Стоит ли учить именно так? Может

быть, надо учить иначе? Как именно и почему? А дальше дают ответы на поставленные вопросы → *Русский язык и литература – почему всегда вместе? Как сделать работающими теоретические сведения о языке и литературе? Как активизировать деятельность учащихся?* и т. п., предлагая конкретные практические материалы для преподавания.

В книге Н. М. Маториной и А. А. Рубан три части. В первой части авторы обращаются к проблеме преподавания русского языка, во второй – к проблеме преподавания русской литературы. В третьей – предлагают своеобразный занимательный практикум, с помощью которого можно учиться строить обучение русскому языку и литературе.

Ответы на вопросы, чему учить и как, почему именно так и этому, занимают значительное текстовое пространство первых двух частей монографии. В сфере внимания авторов книги находятся общие вопросы методики русского языка и литературы, проблемы изучения отдельных разделов школьного курса русского языка (речь идет о формировании языковой и лингвистической компетенции), вопросы методики развития связной речи учащихся и интеграции знаний школьников (формирование культуроведческой и коммуникативной компетенции), вопросы истории и теории литературы в школьном изучении, проблемы восприятия и изучения художественных произведений в их родовой специфике, проблемы факультативных занятий, внеклассной и внешкольной работы по русскому языку и литературе в школе, а также основные направления в развитии современной методической мысли.

Авторы анализируют изучение этих и других тем по современным учебникам для средней школы, комментируя наличие/отсутствие, достаточность/недостаточность, последовательность/непоследовательность многоаспектной подачи лингвистических и литературоведческих сведений, отстаивая идею: ничего не может быть практичнее хорошей теории.

С глубокой заинтересованностью в поиске верной позиции авторы пишут о проблемах, возникших с введением в школьную практику параллельных стабильных учебников, в которых некоторые теоретические вопросы трактуются по-разному.

Опираясь на конкретные материалы, предложенные в первых двух главах монографии («К вопросу о формировании умения преобразовывать исторический материал по лингводидактике в

практические рекомендации», «К вопросу о формировании орфографических и пунктуационных умений и навыков», «Формирование умений и навыков на уроках литературы» и т. д.), учитель-словесник может обогатить всю свою систему уроков по изучению русского языка и литературы в средних общеобразовательных учреждениях.

Но особенно воздействующим на Читателя оказывается, с нашей точки зрения, своеобразный методический материал, который подан в третьей части монографии «Занимательная методика преподавания русского языка и литературы». Представленный сразу после теоретических частей книги занимательный практикум является демонстрацией мотивированного педагогического действия по обоснованной ранее методике, формирующей познавательную активность школьников, обеспечивающей высокую практическую направленность преподавания.

Н. М. Маторина и А. А. Рубан описывают разные способы формирования мотивации обучения в ходе освоения русского языка и литературы на современном этапе развития образования. демонстрируют палитру инновационных методических приемов, разнообразных форм и средств постановки проблемных задач, обновленных заданий в системе ситуативных и ролевых упражнений, почерпнутых авторами из литературы, в том числе из научно-методических журналов, а также созданных авторами в процессе их профессиональной деятельности или «добытых» в общении с коллегами → «Альтернативная обложка», «Аукцион рифм», «Аукцион трудных слов», «Бортовой журнал», «Бюро литературных находок», «Даймонд», «Информационный пакет», «Колесо жизни», «Корзина идей», «Кубирование», «Ортологический тренинг», «Параллельные миры», «Паспорт слова» и «Паспорт литературного произведения», «QR-КОДЫ» и мн. др.

Материал содержит комментарии и методические советы и рекомендации и позволяет учителю детально проникнуть в суть теории и практики деятельностного подхода к формированию знаний и умений учащихся. Третья часть монографии, таким образом, является интересным для учителя ответом на «вечный» вопрос: «Как активизировать учебную деятельность учащихся?», поскольку содержит методическую реализацию современных дидактических теорий.

Итак, рецензируемая монография отвечает достаточно высоким требованиям и полностью учитывает специфику аудитории, для которой она предназначена. Книга, по нашему твердому убеждению, станет настоящим помощником и для преподавателей русского языка и литературы средней и высшей школы, и для всех, кто любит язык и литературу и интересуется их богатствами.

Обидно короткой кажется эта книга, когда дочитаешь ее до конца. Было бы хорошо, если бы авторы монографии «Методика русского языка и литературы: теория и практика преподавания» Наталья Михайловна Маторина и Алла Анатольевна Рубан предложили нам ее логическое продолжение.

ЗМІСТ

Ананьян Е. Л. ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АВТЕНТИЧНОГО ІНТЕРНЕТ-МЕМУ У МЕДІАКОМУНІКАЦІЇ	3
Біличенко О. Л. ЛІТЕРАТУРНИЙ ТЕКСТ В КОМУНІКАТИВНОМУ ПРОСТОРИ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ	13
Голуб О. М., Роман В. В., Седашев Я. Ю. СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ ЧИННИКИ АДАПТАЦІЇ ЗАПОЗИЧЕНИХ СЛІВ: ЛІНГВОІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ (кінець ХХ ст. – початок ХХІ ст.)	26
Карпіна Н. DIGITALE INSTRUMENTE IM LEHR- BZW. LERNKONTEXT	38
Korotiaieva I. B., Kostyuk K. O. INNOVATIVE METHODOLOGICAL PRACTICES IN THE ESL CLASSROOM AT TERTIARY INSTITUTION	47
Лях О. В. АНГЛІЙСЬКІ ІДІОМИ З КОНЦЕПТОМ “ЖІНКА”: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ	57
Nikitina N. P., Slabouz V. V. SOME CONTRADICTIONS IN PHILOSOPHICAL AND LINGUISTIC APPROACHES TO BASIC PROBLEMS OF LANGUAGE	64
Овчаренко Н. І. ТЕРМІНОТВІРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОМОНІМІЇ ТА ПАРОНІМІЇ	72
Орел А. С. ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ДІЛОВОЇ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ УКРАЇНСЬКОЮ	79
Рубан А. А. МОТИВНИЙ АНАЛІЗ РОМАНА А. БЕЛОГО «СЕРЕБРЯНИЙ ГОЛУБЬ»	87
Руденко М. Ю. РІЗНОВИДИ АРГО В ПРОЦЕСІ ЕВОЛЮЦІЙНОГО РОЗВИТКУ	97
Сорока Т. В. МОРАЛЬНА СВІДОМІСТЬ І ПРАКТИКА В СЕМАНТИЦІ УКРАЇНСЬКИХ ТА АНГЛІЙСЬКИХ АКсіОНОМЕНІВ	113

Тендітна Н. М. РІЗНОВИДИ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ ІВАНА БІЛОЗУБА ПІД ЧАС ПЕРШОГО ВБИВСТВА В ДЕТЕКТИВНОМУ РОМАНІ ОЛЕСЯ УЛЬЯНЕНКА «ДОФІН САТАНИ»	126
Чернцова Е. В., Маторина Н. М., Глущенко В. А. ЛИЛИЯ АЛЕКСЕЕВНА БЫКОВА: СЛУЖЕНИЕ ФИЛОЛОГИИ ..	134
Ледняк Ю. В. НОВИЙ СЛОВНИК-ДОВІДНИК ДЛЯ ВЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА. СКРИНЬКА МЕТОДИЧНИХ СКАРБІВ!	151
Маторин Б. И., Клец О. А. КНИГА ДЛЯ УЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА. ОСОБЕННАЯ КНИГА!	153

ТЕОРЕТИЧНІ Й ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Збірник наукових праць

Випуск 11

Відповідальний за випуск:

Чайченко С. О. – доктор фізико-математичних наук, професор,
проректор з науково-педагогічної роботи ДДПУ

Науково-технічний редактор, макет і верстка – **Маторіна Н. М.**

Адреса редакції: вул. Генерала Батюка, 19. Кафедра германської та слов'янської філології Донбаського державного педагогічного університету, м. Слов'янськ Донецької обл., Україна, 84116.

Тел.: +38 050 6768530

E-mail: n.m.matorina@gmail.com

Підписано до друку 29.10.2020 р. Ум. др. арк. 10,0.

Формат 60x84 1/16.

Тираж 100 прим. Зам. № 1730.

Видавництво Б. І. Маторіна

84116, м. Слов'янськ, вул. Г. Батюка, 19.

Тел.: +38 050 518 88 99. E-mail: matorinb@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК №3141 видане Державним комітетом телебачення та радіомовлення України від 24.03.2008 р.
